

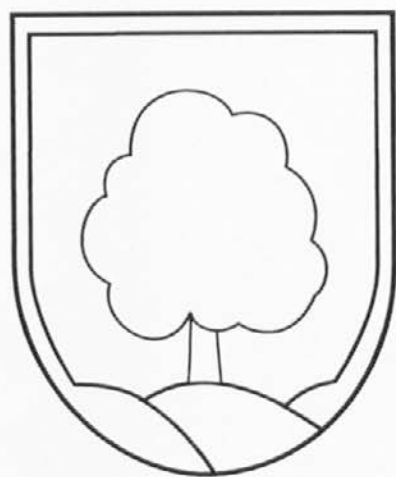

ZGODOVINA
ŠTUDIJE
KULTURA
ŠOLSTVO
AKTUALNOSTI
ZANIMIVOSTI

KOROŠKI FUŽINAR

LETO 52 ŠT. 2 DECEMBER 2002 500 SIT

POKROVITELJI

OBČINA RAVNE NA KOROŠKEM

Gačnikova pot 5
2390 Ravne na Koroškem

OBČINA MEŽICA

Trg svobode 1
2392 Mežica

SLOVENSKE ŽELEZARNE
METAL • RAVNE d.o.o.

2390 Ravne na Koroškem • Slovenija

OBČINA
ČRNA NA KOROŠKEM

Center 101
2393 Črna na Koroškem

SLOVENSKE ŽELEZARNE
NOŽI • RAVNE d.o.o.

2390 Ravne na Koroškem • Slovenija

ZIP center d.o.o.

podjetje za proizvodnjo, storitve,
usposabljanje in zaposlovanje invalidov

Koroška cesta 14
2390 Ravne na Koroškem

- GRAFIČNA DEJAVNOST
tel.: 02 870 6670
- LESARSKA DEJAVNOST
tel.: 02 870 6674

VSEBINA

MED SCILO IN KARIBDO Obnova Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika na Ravnah 2 Majda Kotnik-Verčko	IZPOPOLNJEVANJE UČITELJEV – TOKRAT MALO DRUGAČE IN DRUGJE 41 Irena Oder
ŽELEZARSTVO IN KOROŠKA Območje opuščene industrije – razvojni potencial mesta 8 Karla Oder	LIKOVNA DEDIŠČINA CERKVA MEŽIŠKE DOLINE 44 Silva Sešel
INDUSTRIJSKA ARHITEKTURNA DEDIŠČINA IN NJENO VAROVANJE 11 Sonja Ičko	PLEH IN SIMFONIJA 100 let Pihalnega orkestra železarjev Ravne 46 Brane Širnik
ZGODBA O DVEH MESTIH 16 Fedja Košir	SKRB ZA PREDŠOLSKE OTROKE, MOTENE V RAZVOJU, V MEŽIŠKI DOLINI 53 Ana Pori
SPOMIN 25 Ignac Kamenik 1926-2002 Marjan Kolar	IMAMO DRUGAČNEGA OTROKA 54 Milena Verhnjak
ODVETNICA IN PISATELJICA LJUBA PRENNER (Razstava v Koroški osrednji knjižnici ob 25-letnici smrti) 26 Simona Šuler Pandev	VRTCI V MEŽIŠKI DOLINI BREZ SPECIALNEGA PEDAGOGA 56 Olga Gregorc
POGOVOR S PISATELJICO DR. KRISTINO BRENKOVO (Ob desetem romanju Prežihovih Korošcev Čez goro k očetu) 28 Stane Virtič	PETNAJST LET DELA DRUŠTVA DIABETIKOV MEŽIŠKE DOLINE 57 Bojan Proje
KAKO SMO ZAČELI HODITI ČEZ GORO K OČETU 30 Maksimilijan Večko	PRVI JUBILEJ DOMA STAREJŠIH NA FARI 59 Ivan Penec
POGLED NAZAJ – IZZIV ZA PRIHODNOST 32 Aleksandra Rožič	KO SO POTI PO MEŽIŠKI DOLINI MERILI ŠE Z DNEVI IN URAMI 61 Franc Gornik
RAZISKOVALNO DELO MED OSNOVNOŠOLCI NA KOROŠKEM JE ZOPET OŽIVELO 34 Veronika Kotnik	90 LET KOČE NA URŠLJI GORI 63 Franc Verovnik
	PERU – DEŽELA BOGA SONCA 65 Sebastijan Oblak
	AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI 68

MED SCILO IN KARIBDO

Obnova Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika na Ravnah

Majda Kotnik-Verčko

Ravenski grad so začeli obnavljati po načrtih arhitekta Toneta Bitenca leta 1953, ko se je gimnazija preselila v novo stavbo, grajske prostore pa so namenili Študijski knjižnici.

Obnova je potekala več let, zajela je tudi del inštalacij, strehe, fasado. Tako se je ohranil grad, namembnost prostorov je bila izrazito prilagojena Študijski knjižnici (zaprta skladišča, čitalnice), obiskovalcem gradu (muzejsko-turistična vloga) in veliko manj bralcem – uporabnikom. Zadnje desetletje pa so prav slednji v središču dogajanja v naši stroki. Kakovost knjižničnega dela presojamo vse bolj tudi glede zadovoljevanja potreb naših bralcev.

Delovanje ravenske knjižnice je že pred leti preseglo prostorske zmogljivosti, vendar takratno vodstvo ni pripravilo načrtnih dolgoročnih rešitev. Leta 1995 smo Občino Ravne-Prevalje opozorili na veliko prostorsko stisko in dotrajanost objekta, ki že

resno ogroža obstoj knjižnice. Odziv je bil resnično hiter. Odločitev morebiti celo prehitra. Občini smo predlagali novo lokacijo in gradnjo v strogem centru mesta, stara osnovna šola je namreč že nekaj let propadala, ustreznih rešitev pa ni bilo, ali pa sedanjo (grad) s pridobitvijo prostorov v zahodnem grajskem traktu. Odgovorni so bili mnenja, da gradu nove primerne namembnosti ni mogoče najti in da je smiselno razmišljati le o širitvi na obstoječi lokaciji.

Občina je zadolžila svetovalno družbo (SIRD), ki je s sodelovanjem knjižnice izdelala projektno nalogo o sanaciji ravenskega gradu in pripravila javni razpis za predhodno ugotavljanje sposobnosti izvajalcev za izdelavo dokumentacije za sanacijo gradu na Ravnah. Komisija je priznala sposobnost štirim izvajalcem. Na tej točki so se aktivnosti zaustavile.

Zataknilo se je že pri opredelitvi vsebine projekta. Občina in knjižnica sta se strinjali, da se bo obnavljal

Rušitev nekdanjega vhoda v Likovni salon (Foto: Fototeka KOK)

objekt – grad v celoti; v njem so imeli prostore še uprava Koroškega muzeja in enota Pokrajinskega arhiva Maribor, začasno tudi Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti ter zasebno – nekdanj hišniško stanovanje (za vse bi občina poiskala prostore na novi lokaciji), sporno pa je postalo vprašanje Likovnega salona, kjer knjižnica načrtuje sodobno postavitve gradiva v prostem pristopu. Koroški muzej je nenadoma zahteval dodatne prostore v gradu, predvsem seveda razstavišče.

S projektom obnove se je knjižnica prijavila na razpis Ministrstva za kulturo že leta 1996 ter ponovno 1997., ko je pripravila programsko zasnovo za obnovo in pridobila pozitivno mnenje NUK-a (Enote za razvoj knjižničarstva) o možnosti reševanja prostorske problematike na obstoječi lokaciji.

Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi 1998–2003 (ZSNPK) je med predvidenimi investicijami navedel tudi obnovo knjižnice na Ravnah.

Investicija je bila ocenjena v vrednosti 800 milijonov tolarjev, polovico naj bi zagotovila država. Občina Ravne-Prevalje je naročila izdelavo konservatorskega programa za celoten grajski kompleks. Knjižnica analize ni prejela, občina konec leta tudi ni pripravila javnega razpisa.

Leta 2001 in 2002 so bile intenzivne priprave na obnovo primarna naloga knjižnice in Občine Ravne na Koroškem, ki je pravočasno zaključila zahtevne postopke, da so se 11. septembra 2002 lahko začela gradbena dela.

V letih, kar smo pripravljali zahtevne postopke, se je pokazalo naslednje:

- zakon o knjižničarstvu (UL RS, št. 87/2001) je nastajal dolgo in je trenutno šele v uresničevanju;
- vloga osrednjih območnih (pokrajinskih) knjižnic ostaja nejasna, ministrstvo za kulturo ni pripravilo podzakonskih aktov in ni imenovalo pokrajinskih knjižnic;

- obseg sedežnih občin se je drastično zmanjšal;

- financiranje knjižnic je naloženo lokalnim skupnostim.

Že iz teh razlogov načrtovanje prostorskih rešitev za največje slovenske javne knjižnice ni enostavno. Na Ravnah je razlogov za zaplete še več. Upoštevati smo morali kulturno-zgodovinske razloge in vlogo knjižnice – gradu – v preteklosti, saj se je pred desetimi leti vsekakor zamudila priložnost glede najprimernejših lokacij za novogradnjo ali selitve v poslovno-trgovske centre. Obenem nas dela previdne tudi zmanjševanje upravnih funkcij v kraju in zmanjševanje števila prebivalstva v Mežiški dolini.

Glede na geografske in zgodovinske značilnosti Mežiške doline smo že pred dvajsetimi leti razvili kvalitetno mrežo krajevnih knjižnic. Obstoj knjižnice na sedanji lokaciji je povezan z načrtovanjem knjižnične mreže in s pridobivanjem dodatnih (novih) knjižničnih prostorov v Kotljah, na Prevaljah, v Mežici, Žerjavu in v Črni na Koroškem. Do zdaj smo

načrte uresničili v Kotljah in Žerjavu. Program Koroške osrednje knjižnice je zasnovan decentralizirano.

Koroška osrednja knjižnica s sedežem na Ravnah potrebuje za svojo zbirko knjižničnega gradiva (približno 210.000 enot) ter za njeno uporabo v knjižnici ter izposoja in kroženje v mreži in za njeno predstavljanje, domoznansko dejavnost za območje Koroške, tudi zamejske, za matično dejavnost za območje Koroške in za specializirano informacijsko dejavnost za območje Koroške vsaj 2.500 m² funkcionalnega prostora (bruto 3000 m²).

Ostala potrebna površina za dostop do knjižničnega gradiva in informacij se načrtuje za krajevne knjižnice na Prevaljah, v Mežici in v Črni ter v Kotljah (že realizirano).

Pri načrtovanju novih dodatnih prostorov in pri preurejanju obstoječih prostorov Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika je temeljno izhodišče **analiza potreb okolja in analiza dosedanjega delovanja knjižnice**, njene uporabe, knjižničnega gradiva in fizičnih pogojev ter analiza vrednotenja knjižnice v okolju.

Knjižnica (opremljen prostor) mora zagotavljati storitve za vse krajane s knjižničnimi zbirkami in z zunanjimi viri informacij, delavci in informacijsko tehnologijo na naslednjih področjih:

- kulturne storitve,
- vseživljenjsko učenje,
- formalno izobraževanje,
- splošne informacije,
- referenčne lokalne informacije,
- tekoče informacije, poslovne, potrošniške informacije,
- vladne in lokalne upravne informacije,
- domoznanstvo,
- osnovna pismenost,
- informacijska pismenost.

Pokrajinske naloge:

- vzdrževanje katalogov in drugih knjižničnih informacijskih virov,
- ponujanje obsežnejšega izbora gradiva,
- koordinacija domoznanske dejavnosti,
- strokovnosvetovalna dejavnost,
- izdelava in širjenje tematskih informacij,
- medknjižnična izposoja,
- izbor in izposoja gradiva za posebne skupine prebivalcev,
- vzdrževanje računalniške in komunikacijske tehnologije,
- dopolnilno izobraževanje kadra.

PROSTORSKI PROGRAM

Pogoji za doseganje ciljev knjižnice so načrtovani v skladu z gospodarskim in demografskim razvojem

lokalne skupnosti in ob upoštevanju standardov za organizacijo in delovanje knjižnic.

Pri načrtovanju upoštevamo **funkcijo knjižnice kot središča Mežiške doline (območje s 26.693 prebivalci)**, kar pomeni povečanje števila uporabnikov iz ostalih občin, in **pokrajinsko funkcijo**, kar pomeni povečanje števila uporabnikov iz koroške krajine.

25 delovnih mest upoštevaje izvajanje pokrajinskih nalog,

- knjižnica bo odprta najmanj 5 ur na teden na 1.000 prebivalcev (najmanj **65 ur tedensko**),
- vloga osrednje matične knjižnice in izvajanje pokrajinskih nalog za koroško regijo, izvajanje kulturnih prireditev in strokovnih predavanj,

Slovesnost ob začetku gradbenih del – polaganje spominske plošče (levo Irena Ložič, svetovalka na Ministrstvu za kulturo RS, desno županja Ivana Klančnik)

(Foto: Fotostudio Ocepek)

Sodelovanje z zamejsko Koroško: manjši bibliobus ali potujoča knjižnica.

Knjižnice morajo biti v središču območja, ki mu služijo, pravilno izbrana lokacija je temeljnega pomena za uspešno izvajanje knjižnične dejavnosti. Velikost knjižnice pogojujejo: število in struktura prebivalcev na določenem območju, število enot knjižničnega gradiva in vloga knjižnice na območju delovanja.

Pri načrtovanju prostorskih rešitev smo za Koroško osrednjo knjižnico upoštevali naslednje:

- knjižnična zbirka **210.000 enot gradiva** (60 % strokovne vsebine, 40 % leposlovja, vsaj 10 % tujejezičnega gradiva):
 - v lokalni mreži **40.000 enot (prosti pristop)**,
 - v osrednji knjižnici **80.000 enot gradiva (prosti pristop)** in **90.000 enot gradiva v zaprtih skladiščih, od tega 30.000 periodike**,

možnost dodatnih skladišč za 50.000 enot gradiva (funkcija deponitne knjižnice),

- knjižnični delavci (5 strokovnih na 10.000 prebivalcev in 1 manipulativni za 10.000 prebivalcev), upravni in tehnični delavci (vodja, računovodja, tajnica, hišnik – vzdrževalec, čistilci):

- komunikacijsko omrežje,
- dejavnost za zamejsko Koroško.

Knjižnična zgradba naj bi bila:

- fleksibilna s strukturo in servisi, ki se lahko prilagajajo,
- strnjena, med uporabniki in prostorom, delavci in gradivom naj ne bi bilo velikih razdalj,
- dostopna, od zunaj in znotraj z lahko razumljivim načrtom,
- razširljiva za dodatno rast knjižnične zbirke z minimalno motnjo,
- pestra v ureditvi, omogoča svobodno izbiro storitev in knjižničnega gradiva,
- organizirana, omogoča soočenje knjižničnega gradiva z uporabnikom,
- udobna, omogoča učinkovito uporabo,
- bivanjsko stalna (sredstva za zaščito knjižničnega gradiva, ki vzdržujejo stalno temperaturo, vlažnost, svetlobo, stopnjo hrupa),
- varna (nadzor uporabnikovega vedenja),
- ekonomična, poceni za vzdrževanje, finančno in kadrovske.

Prostor mora omogočiti varno in pregledno ureditev knjižničnega gradiva in tehnične

opreme, varno delo zaposlenih in nemoteno uporabo knjižničnega gradiva uporabnikom, za katere ima knjižnica dva čitalniška sedeža in računalniško delovno mesto na 1000 prebivalcev.

PROSTORSKI NAČRT UREDITVE KNJIŽNIČNEGA GRADIVA IN NJEGOVE RABE V OBNOVLJENEM GRADU

Pri oblikovanju notranje ureditve območij načrtujemo funkcionalno povezavo, ki vključuje različne storitve na enem mestu: informacijsko središče.

Glede na potrebe so opredeljena območja ali oddelki:

ODDELEK ZA ODRASLE – 850 m² (zahodni grajski trakt)

- a) informacijska referenčna služba
- b) glasbena soba
- c) knjižnična zbirka v prostem pristopu
- č) časopisna čitalnica
- d) internet
- e) sistemski računalnik

ŠTUDIJSKI ODDELEK (osrednja grajska stavba)

- a) posebne zbirke
 - Prežihova soba
 - Suhodolčanova soba
 - Kotnikova soba
 - raritete in bibliofilske izdaje
 - artoteka: 150 enot
- b) domoznanski oddelk
- c) razvojno svetovalna služba
- č) čitalnica
- d) prireditvena dvorana
- e) razstavišče
- f) manjša kavarna

ODDELEK ZA MLADINO – Pionirska knjižnica Leopolda Suhodolčana (pritličje zahodnega trakta)

DEPOJI (zaprta skladišča – ob južni steni veznega trakta)

UPRAVA (mansarda)

Služba za nabavo in obdelavo (mansarda)

Garderobe in sanitarije (klet v veznem traktu)

Študijski oddelk načrtujemo glede na izjemno bogato domoznansko gradivo, posebne zbirke, artoteko in spominske sobe v osrednji grajski stavbi (kjer je spomeniškovarstveni režim najzahtevnejši), to

pa bo pomenilo hkrati združitev reprezentančnih prostorov s predstavitvijo koroške pisne dediščine in dalo možnosti za številne kulturne prireditve. Prav v grajskem jedru je ogromno nefunkcionalnih površin (arkadni hodniki in stopnišča z avlo), ki pa se lahko uporabijo za razstavni prostor, prireditveno dvorano, predavalnico.

ZAČETEK OBNOVE (1. FAZA)

Z javnim natečajem za arhitektonsko rešitev celovite prenove knjižnice je komisija izbrala za najboljšo rešitev projekt arhitekta Maruše Zorec, na javnem razpisu je bil za izvajalca gradbenih, obrtniških in inštalacijskih del izbran izvajalec Gradbeništvo Igerc.

Priprave na začetek obnove so zahtevale preselitev dela knjižnične zbirke na začasno lokacijo, preselitev celotne uprave in strokovnih služb. Vsa dela je knjižnica izvedla v času dopustov in brez dodatnih proračunskih sredstev.

S premišljeno organizacijo in z vneto vseh knjižničnih delavcev smo dosegli, da knjižnica posluje čim bolj nemoteno, resda pa bo v času obnove okrnjen kulturni program.

Ugotavljamo, da so občani premalo seznanjeni s problematiko tako zahtevne obnove. Jasno in glasno je treba povedati, da se bo grad obnavljal zato, ker je v njem knjižnica.

Gre za eno najzahtevnejših obnov večjih slovenskih knjižnic, ki bo potekala v več fazah, kar je težavneje kot novogradnja, sredstva so zaradi zahtevnosti objekta skromna, roki za dokončanje izredno kratki.

Izbrani projekt v največji meri zagotavlja funkcionalnost knjižničnega prostora, ob tem pa ohranja in daje večjo kakovost stavbni dediščini (osrednji grajski stavbi, veznim traktom – nekdanjim gospodarskim poslopjem pa ob ohranitvi zunanje podobe namenja novo funkcijo).

"Zasnova prenove izhaja iz specifične plastovitosti grajskega kompleksa. Rešitev skuša z novimi posegi omogočiti tudi novo branje, tako odnosa grajskega kompleksa do krajinske zasnove, kot tudi razbiranje njegove zgodovinske sestave. Zasnova ohranja prvotno najpomembnejše in najkvalitetnejše grajsko jedro v celoti. Ostale trakte in osrednji prostor notranjega grajskega dvorišča ohranja kot historične volumne, njihovo notranjost pa popolnoma izvotli in v njih predvidi oblikovanje novega enotnega prostora, v katerem se lahko razvije sodobna knjižnica." (Maruša Zorec, idejna zasnova)

Kljub tehničnim in drugim oviram (preselitev uprave muzeja na drugo lokacijo, preselitev dimnice, lapidarija) potekajo zahtevna gradbena dela (izvotlitve in rušitve, izkopi za depoje), zato pričakujemo, da bo zaključek 1. faze obnove – preselitev knjižničnega programa v obnovljen trakt – blizu zastavljenega roka, sredi leta 2003.

V vsej lepoti pa naj bi grajski kompleks zaživel že leta 2004.

Naši generaciji je bila dana možnost sodelovati pri zahtevnem projektu, kjer je bilo treba najti soglasje med nasprotujočimi si načeli konservatorske in knjižničarske stroke ter finančnimi okviri.

"Bila je aurea prima navdušenja," je ob začetkih gimnazije in študijske knjižnice zapisal dr. Franc Sušnik. S takim navdušenjem in z zavzetostjo je jemala svoje delo tudi ožja delovna skupina gradbenega odbora.

Za izjemno prizadevnost in strokovnost se ob tej priložnosti zahvaljujem: vsem članom gradbenega odbora, še posebej pa: Stanislavu Osojniku, Vesni Kozlar, Primožu Praperju, Mirku Volčanšku, Ireni Kranjc-Horvat in Svetlani Kurelac, Aniti Potočnik-Slivnik, Maruši Zorec ter Ireni Lozič.

Iskrena hvala Občini Ravne na Koroškem, županji Ivani Klančnik in članom občinskega sveta.

KRONOLOGIJA ZAČETKA OBNOVE RAVENSKEGA GRADU

- Objekt je bil leta 1997 prijavljen v program Zakona o zagotavljanju sredstev v nekatere nujne programe Republike Slovenije v kulturi. (Na kratko ta zakon imenujejo tudi Zakon o kulturnem tolarju.)

- S sprejetjem zakona (Uradni list RS, št. 24-1047/1998) je bilo zagotovljeno sofinanciranje države v višini 50 % vrednosti oz. v višini 400 mio SIT država in 400 mio SIT ostali viri.

- Leta 2000 je bil s strani Zavoda za kulturno dediščino Maribor izdelan konservatorski program, ki je podajal kulturno-spomeniške smernice za objekt, ki je razglašen za kulturni spomenik.

- Že nekaj let so bila prisotna razmišljanja, ali in kako se sploh lotiti investicije, nakar je junija 2001 nastal Dokument identifikacije investicijskega projekta, ki je predvideval več variant prenove grajskega kompleksa, nekatere tudi v povezavi z nameravano gradnjo kulturnega doma.

- S podpisom pogodbe za svetovalni investitorski inženiring 26. 10. 2001 so uradno stekle vse potrebne aktivnosti za zagon investicije. Najprej je bilo potrebno pripraviti gradivo za javni državni anonimni enostopenjski arhitektonski natečaj.

Rušitev prepereloga ostrešja nad Likovnim salonom (Foto: Fototeka KOK)

● Arhitekturni natečaj je potekal pod okriljem strokovne podpore Inženirske zbornice Slovenije, matične sekcije arhitektov, ki je iz cele Slovenije predlagala večino članov sedemčlanske žirije. Pričetek javnega arhitektonskega natečaja je bil decembra 2002.

● Odziv arhitektov je bil kljub zahtevnosti naloge nenavadno dober, saj je do marca 2001, ko je bil rok za oddajo del, prispelo 14 natečajnih rešitev, od katerih jih je 13 ustrezalo razpisnim pogojem.

● Prvo nagrado je žirija aprila 2002 podelila šifri 14141 glavne avtorice Maruše Zorec. Maruša Zorec sicer spada med priznane slovenske arhitektke, saj je med drugim v letu 2002 dobila tudi nagrado sklada Jožeta Plečnika. Obrazložitev strokovne žirije za prvonagrajeno rešitev je bila naslednja:

● Junija 2002 so bile opravljene arheološke raziskave, ki so v tem prostoru našle ostanke objekta iz 16. stoletja. Ostaline tega objekta bodo prezentirane v skladu s smernicami arheološke in spomeniško-varstvene stroke.

● Avgusta sta bila izdelana Projekt za pridobitev gradbenega dovoljenja in projekt za razpis, nakar je bil objavljen javni razpis za izvajalca gradbenih del.

● Odpiranje ponudb je bilo septembra 2002. Razpisne pogoje so izpolnjevali trije ponudniki. Kot najugodnejši ponudnik bilo izbrano Gradbeništvo Igerc. Prav tako je bilo v septembru izdano gradbeno dovoljenje za prvo fazo. S tem so bili izpolnjeni tudi vsi pogoji za začetek gradnje.

● V oktobru 2002 se začne prva faza gradnje.

Arheološka izkopavanja (Foto: Fotostudio Ocepek)

"Prvonagrajena rešitev zelo jasno opredeli svoj glavni namen organizirati sodobno knjižnico v okviru obstoječih in predvidenih novih gabaritov. Urbanistično-arhitekturna zasnova skoraj v celoti ohranja prvotno in najkvalitetnejše grajsko jedro, medtem ko njegovo notranjost hrabro in odločno izvotli in pripravi notranji prostor za organiziranje uporabno enotnega prostora.

Funkcionalno je knjižnica urejena primerno (pripomba komisije je le, da je premalo depojev), omogoča dobro preglednost in se lahko uspešno razvije v sodobno osrednjo koroško knjižnico.

Arhitekturni izraz dodanih delov je moderen in ne stavi na multipliciranje starih form, konstruktivno se vstavi v logično časovno sosledje obstoječe arhitekture in tudi v prihodnje kvalitetno izpričuje vso arhitekturno povest ravenskega gradu."

● Pogodba za projektiranje je bila s projektantsko hišo ELEA IC sklenjena maja 2002, obnova knjižnice pa je bila zastavljena v dveh fazah.

● Prva faza bo pomenila adaptacijo traktov B, B' in C. Obnova teh prostorov je še posebej zahtevna, tudi zaradi dejstva, da so te prostore do sedaj imeli v uporabi različni uporabniki: muzej, knjižnica, likovni salon, stanovalec, sklad ljubiteljskih kulturnih dejavnosti ..., za katere bo sedaj treba najti nadomestne postore.

● V prvi fazi bo zgrajen tudi objekt F, ki je podzemni depo za knjige.

● V drugi fazi, ki se bo predvidoma pričela maja 2003, bo obnovljen trakt A, ki predstavlja osrednjo grajsko poslopje. V tem objektu bo ves čas gradnje prve faze obratovala knjižnica, ki se bo po izgradnji preselila v adaptirane in novozgrajene objekte prve faze. Knjižnica bo torej obratovala ves čas gradnje.

Iz govora županje Ivane Klančnik na slovesnosti ob začetku gradbenih del 10. oktobra 2002.

ŽELEZARSTVO IN KOROŠKA OBMOČJE OPUŠČENE INDUSTRIJE – RAZVOJNI POTENCIAL MESTA

Karla Oder

Konec septembra je na Ravnah na Koroškem pod vodstvom Fakultete za arhitekturo, ob podpori Zavoda za varstvo kulturne dediščine in v sodelovanju s Koroškim muzejem potekala arhitekturna delavnica na temo Območje opuščene industrije – razvojni potencial mesta. Študentje arhitekture so prvi dan poslušali predstavitev problematike, drugi in tretji dan pa v skupinah pripravljali predloge za različne oblike predstavitve stoletja najpomembnejše gospodarske dejavnosti na Koroškem – železarstva, ki je še posebno povezano z mestom Ravne na Koroškem.

V okviru te delavnice so bili predstavljeni ključna zgodovinska dejstva iz gospodarske zgodovine Koroške, dosedanje aktivnosti Koroškega muzeja v zvezi z varovanjem tovrstne dediščine in vsebinski projekt za predstavitev železarske dediščine na območju štauharije ali v muzejskem kompleksu v železarni.

ŽELEZARSTVO JE VIDNO ZAZNAMovalo PREDVSEM MEŽIŠKO DOLINO

Začetki industrijskega razvoja železarstva na Koroškem segajo v začetek 17. stoletja;

– v Črni na Koroškem so omenjene prve fužine leta 1620;

– v 17. stoletju so pridobivali železovo rudo na Pohorju in v kovačiji na Muti izdelovali različno poljedelsko orodje;

– v 18. stoletju so postavili fužinarske obrate v Mežici in na Ravnah na Koroškem;

– v 18. stoletju v Mislinji obratuje železarna, znana kot Zoisova železarna;

– že od 19. stoletja stopa v ospredje proizvodnja kvalitetnih in plemenitih jekel;

– med letoma 1835 in 1899 na Prevaljah obratuje svetovno znana železarna, katere glavni proizvod so bile tračnice;

– lastniki fužin, grofje Thurni, so v 19. stoletju usmerili proizvodnjo v izdelovanje plemenitih jekel;

– po drugi svetovni vojni, s prihodom direktorja Gregorja Klančnika, na Ravnah posodobijo proizvodnjo ter razširijo program kvalitetnih in plemenitih jekel.

Koroška danes obsega območje dvanajstih občin v Mežiški, Mislinjski in zgornji Dravski dolini. Skozi srednji vek in vse do leta 1918 sta bila znotraj meja Koroške le Mežiška dolina in Dravograd.

Zgodnji razvoj železarstva je pustil vidnejše sledi na Koroškem, v Mežiški dolini, ki je že sredi 19. stoletja veljala za industrijsko najbolj razvito območje. Železarstvo je vplivalo na urbani razvoj naselij in na razvoj številnih dejavnosti, pomembnih za življenje ljudi.

SKRB KOROŠKEGA MUZEJA ZA INDUSTRIJSKO DEDIŠČINO

“Industrijska dediščina sodi med najpomembnejše dokumente o razvoju mest in naselij, transportnih sredstev, o tehnološki razvitosti in gospodarski moči v različnih deželah v zadnjih dveh stoletjih. Industrijska dediščina

zajema vse, kar je povezano z industrijskim načinom proizvodnje (proizvodna in tehnična sredstva, stroji, energetske in transportne naprave, oprema itd.). S pojmom industrijska arhitektura pa označujemo stavbe, v katerih se odvija industrijska proizvodnja, in vse tiste objekte, ki omogočajo njeno delovanje.” (dr. Breda Mihelič)

Industrijsko dediščino delimo v dediščino, povezano z delom, s proizvodnim procesom, dediščino, povezano z domom zaposlenih v industriji, in dediščino, povezano z mestom.

Koroški muzej Ravne na Koroškem varuje industrijsko dediščino vse od ustanovitve dalje (1953).

in tehniška dediščina Koroške, kjer so bili predstavljeni vsi tehniški spomeniki v Mežiški dolini in z njimi gospodarski razvoj.

V Mežiški dolini je ohranjenih dvanajst tehniških spomenikov: rudarski muzej v Črni, rudarski zaselek Šmelc v Podpeci, rudarski zaselek Breg, objekt za hrambo razstreliva v Bregu, zgradba podzemeljske elektrarne Mušenik, rudarsko območje in rudnik Mežica, fužinski hiši Mušenik št. 2 in 4, nekdanja separacija rude na Poleni, železniška postaja Prevalje s pomožnim objektom, zid iz žlindre na Prevaljah, premogovniški rov Franciscus na

V pričakovanju nove namembnosti: Konec novembra so potekala še zadnja obnovitvena dela na t. i. perzonalu.

(Foto: A. Č.)

V 90. letih je sodeloval pri zasnovi Muzeja rudnika Mežica.

1995. je sodeloval v Huettenbergu na deželni razstavi o rudarstvu in železarstvu na Koroškem.

1999. se je v sodelovanju z Občino Prevalje in Društvom Mohorjan s projektom Sporočilo ugaslega plavža pridružil Dnevom evropske kulturne dediščine, s katerimi Uprava RS za kulturno dediščino že nekaj let sodeluje z državami EU pri promociji kulturne dediščine.

V 90. letih so že potekali razgovori in aktivnosti za varovanje železarske zbirke.

Pri projektu varovanja in prezentacije železarske dediščine so doslej sodelovali različni strokovnjaki – mag. Tadej Brate, dr. Jakob Lamut, Jože Borštner, Joško Kert, Alojz Krivograd, dr. Orest Jarh, Dean Damjanovič, mag. Sonja Ilko in ustanove – ZVKD S OE Maribor, Ministrstvo za kulturo RS, Tehniški muzej Slovenije.

Konec leta 2000 je Koroški muzej Ravne na Koroškem pripravil pregledno razstavo Gospodarska

Lešah, Kivova fužina v Mežici, vodna žaga v Mežici, Štoparjev most na Poljani, Mlačnikov mlin v Podkrajju ter stara kovačnica in “perzonal” na Ravnah.

ZASNOVA NOVEGA MUZEJSKEGA KOMPLEKSA V ŽELEZARNI

Ob Rudarskem muzeju rudnika Mežica je najobsežnejše muzejsko območje na lokaciji železarne, saj obsega skoraj 5.000 m², na katerih stojijo štauharija ali krčilnica, perzonal in laboratorij ter ponujajo priložnost sodobne muzejske predstavitve.

Projekt obsega predstavitev zgodovine železarstva na Koroškem skozi tri področja, ki so med seboj povezana, in le predstavitev delovnega procesa, doma in razvoja kraja daje verno podobo načina življenja železarjev skozi štiri stoletja. Tukaj predstavljam le bežen oris teh področij. Razdelitev na tri področja DELO, DOM, KRAJ izhaja iz koncepta magistrskega dela Rudarji rudnika Mežica, s poudarkom na obdobju med letoma 1918 in 1947, iz leta 1995. Vsebinska

Ustvariti želimo zanimiv in predvsem živ muzej, kar pa ne pomeni samo multivizije, zvočnih in vizualnih efektov, temveč predvsem ob stalni postavitvi oblikovati program in dejavnost muzeja tako, da bo pritegnil čim več obiskovalcev, domačih in tujih, različnih starostnih in poklicnih skupin. Pedagoški in andragoški program s predavanji in z različnimi delavnicami za mladino in odrasle, zanimive občasne razstave pa seminarji in

Stanovanjski objekt – perzonal je ohranil prvotno podobo iz časa, ko so v njem stanovali delavci tovarne.

(Foto: A. Č.)

podlaga, zlasti za podatke v zvezi z razvojem kraja, pa je obsežno delo Občina Ravne na Koroškem, ETSEO 20. stoletje, ki je izšlo leta 1992. Drugi dve področji, delo in dom, pa še čakata na temeljito raziskavo in strokovno obdelavo.

Vsako vsebinsko področje je vezano na posamezno stavbo:

DELO – krčilnica (stroji, naprave, proizvodni proces, posebno pozornost namenjamo PUDLANJU);

– delovni čas, plačilo oz. zaslužek, varnost in zaščitna sredstva, zdravstvena oskrba, sindikalno in politično gibanje, inovacije ...;

DOM – perzonal (družina, stanovanje, družinski proračun, prehrana, šege in navade ...);

KRAJ – perzonal (demografski razvoj, urbani razvoj, elektrifikacija, razvoj šolstva, zdravstva, kulturna in športna dejavnost ...).

V laboratoriju je predviden odprti depo, kjer bodo razstavljeni stroji in naprave, ki jih iz različnih vzrokov ne bo mogoče umestiti v stalno postavitev. Za dobro in uspešno varovanje je nujna tudi restavratska delavnica.

posvetovanja, muzejska trgovina in vzpostavitev informativnega središča za železarstvo na Koroškem so posamezna področja, ki bodo novemu muzejskemu kompleksu lahko dala razgibanost in privlačnost.

Zavedamo se, da dediščino najbolje varujejo ljudje sami. Na lokaciji železarne se za svoje korenine zanimajo vsa podjetja: SŽ - Metal Ravne d.o.o., Petrol-Energetika Ravne d.o.o., SERPA Ravne d.o.o., Styria Vzmeti d.o.o., BVD – Ravne d.o.o., SŽ STO d.o.o., Transkor Ravne d.o.o., Vogard d.o.o., SŽ Noži Ravne d.o.o., SŽ Oprema Ravne d.o.o. in druga. Zato tudi v prihodnje pričakujemo njihovo podporo.

Projekt varovanja in prezentacije železarske dediščine in tradicije je obsežen in strokovno zahteven, zato v Koroškem muzeju Ravne na Koroškem želimo k sodelovanju pritegniti tako zaposlene in upokojene delavce na lokaciji železarne kot tudi študente in mlade diplomante različnih strok. V začetku leta 2003 napovedujemo oblikovanje volonterske skupine in vabimo vse, ki želite in ste pripravljeni sodelovati pri projektu, da se nam pridružite.

INDUSTRIJSKA ARHITEKTURNA DEDIŠČINA IN NJENO VAROVANJE

Sonja Ifko

"Ljudje so se začeli zavedati, da je danes tovarna iz devetnajstega stoletja večja redkost kot srednjeveška cerkev, in bolj intenzivno jih zanima industrijska preteklost." (P. Nijhof, 1989)

Citat P. Nijhofa, nizozemskega strokovnjaka za varstvo industrijske dediščine, pokaže v enem stavku bistvo problematike varovanja industrijske dediščine. Ukinjanje proizvodnje in intenzivno prestrukturiranje območij stare industrije je pripeljalo na Nizozemskem do tega, da je industrijska dediščina postala praktično ena najbolj ogroženih varstvenih kategorij. Redkost industrijskih kompleksov iz 19. stoletja je šele pripeljala do intenzivnejše skrbi in povečanja zanimanja javnosti za dediščino, ki je praktično najizraziteje sooblikovala življenje zadnjih dvesto let.

V Sloveniji smo sedaj na točki, ko imamo možnost, da kljub že precejšnjemu številu zgubljenih kompleksov ohranimo tiste, s pomočjo katerih bomo lahko predstavili značilnosti razvoja teh proizvodnih in stavbnih struktur ter predvsem razsežnosti, ki jih je industrializacija s svojimi posledicami prinesla v prostor.

Namen mojega prispevka je osvetlitev problematike varovanja industrijskih območij kot arhitekturne dediščine, tako urbanistične kot stavbne, ter podati izhodišča varstvene metodologije. Opozoriti želim na specifične značilnosti, ki jih je pri varovanju industrijskih kompleksov potrebno upoštevati.

Definicija industrijske arhitekturne dediščine

Ko govorimo o pomenu in varovanju industrijske dediščine, še posebej industrijske arhitekturne dediščine, je potrebno pojem najprej seveda definirati:

"Industrijska arhitekturna dediščina je tisti del industrijske dediščine, v katerem potekajo industrijski procesi oz. je tista arhitekturna – stavbna in prostorska – dediščina, ki se neposredno navezuje na industrijsko dejavnost."

To pomeni, da je industrijska arhitektura na eni strani vpeta v področje tehnike in proizvodnih procesov, ki so narekovali njeno oblikovanje, na drugi pa avtonomna – je torej stavbni tip, ki se je razvil zaradi novih potreb produkcije in kot tak predstavlja pomembno stavbno in prostorsko razvojno komponento.

Gre za kompleksne strukture, ki ob proizvodnih stavbah obsegajo še vrsto utilitarnih objektov in struktur, nujnih za potek primarne produkcije: npr. transportni sistemi, kotlovnice, skladišča, objekti za pripravo polizdelkov itd. V določenih obdobjih so k proizvodnim objektom sodila tudi

bivališča za delavce, delavski konzum, šola, gostilna. Vse to je vsebinsko sooblikovalo določen industrijski kompleks. Varovanje le enega ali nekaj segmentov, iztrganih iz konteksta celote, močno osiromaši objektivno sliko in tudi vrednost ohranjenega.

Industrijska arhitekturna dediščina niso samo industrijski objekti in območja, ampak gre za posledice, ki so ključno preoblikovale način življenja in prostorski razvoj zadnjih 200 let; prof. Košir to strne v "industrializacija je temelj sodobne urbanizacije".

Odnos do industrijske arhitekturne dediščine

Gre za dediščino, ki je v veliki meri zavračana in zapostavljena, saj njen razvojni pomen še ni splošno priznan in načeloma se problematika njenega varovanja izpostavi ob zapiranju in prestrukturiranju proizvodnje, ko je izpostavljenih veliko drugih težav.

Ko analiziramo opuščena industrijska območja, se izpostavi naslednje generalne značilnosti njenega obravnavanja:

Splošna odklonilna stališča

Odnos do ohranjanja industrijskih območij je v splošnem negativen, podkrepljen praviloma z dejstvi o potrebi po odstranjevanju zapuščenih in zanemarjenih področij, ki jih je najbolje čim prej "sanirati", beri odstraniti, in dati priložnost novemu.

Če je v okolju posluh za varstvene posege, je to praviloma za starejšo dediščino 18. ali 19. stoletja, medtem ko se z ohranjanjem dediščine industrijskih območij 20. stoletja praktično nihče ne ukvarja.

Kompleksnost dediščine

Ena temeljnih značilnosti, po kateri se industrijska območja razlikujejo od ostalih kategorij dediščine, je velika kompleksnost in raznovrstnost struktur.

Gre za skup različnih segmentov, kjer so stavbe le del celote oz. lupine, znotraj katerih se odvija proizvodni proces. Strojna dediščina, transportni sistemi, energetska omrežja so nujni del celovite pričevalnosti območij. Kot ključni sooblikovalci podobe nekaterih industrijskih kompleksov se izkažejo tudi bivalni prostori in jih je kot take potrebno upoštevati.

Neraziskanost

Naslednje pomembno dejstvo je nepoznavanje fonda in zato nemoč argumentacije njegovega ohranjanja.

Obravnava, iztrgana iz konteksta celote

Zaradi neraziskanosti področja industrijske arhitekture in posledično neraziskane kontinuitete razvojnih značilnosti

so do sedaj v praksi kot varstveni subjekti nastopali praviloma posamezni objekti oziroma deli kompleksov, ki so imeli poudarjene specifične razvojne kvalitete. Glavnina industrijske arhitekture, z manj naglašeni kvaliteta, pa ostaja praktično prepuščena aktualnim dnevnim razmeram. Taka situacija ni značilna samo za slovenski prostor, ampak se z njo spopadajo tudi v okolju, kjer je odnos do industrijske dediščine veliko bolj razvit¹.

Pozitivna dejstva, ki jih je potrebno izpostaviti pri argumentaciji varstvenih posegov:

- raznolikost kompleksov dopušča različne tipe nove rabe

- industrijska dediščina oz. njena promocija pomeni za lastnika prikaz lastne tradicije in s tem kakovosti blagovnih znamk, ki se na trgu pojavljajo npr. sto let

- večinoma gre za objekte s fleksibilnimi konstrukcijami, ki so prilagodljivi

- v skladu z načeli trajnostnega razvoja je primerno uporabiti obstoječe konstrukcije in materiale in tako ne izkoriščati novih virov

- ohranitev industrijskega kompleksa pomeni ohranitev stika s tradicijo, ki v času gospodarskih težav pomeni stik z uspehom iz preteklosti

Zgoraj povzete pozitivne lastnosti naj predstavljajo izhodišče varstvenih posegov za to specifično kategorijo dediščine, ki terja tudi njej lasten metodološki varstveni pristop.

Analiza značilnosti pokaže, da se je potrebno ves proces varovanja zavedati vseh dejavnikov, ki vplivajo na varstveni proces. Zato je tega potrebno zasnovati tako, da so vsi dejavniki upoštevani, ter izpostavljati pozitivne vrednote in jih skozi varstveni proces še krepiti.

Tri skupine lastnosti industrijske arhitekture dediščine je potrebno ves čas poteka varstvenega procesa upoštevati:

- ekonomsko vrednost
- prostorsko razvojno vrednost
- kulturno-varstveno vrednost

Uspešni zgledi iz tujine

V svetu je praksa prestrukturiranja industrijskih območij in varovanja njihove dediščine stalnica, ki se je v mnogih primerih potrdila kot temelj novega razvoja. Opuščena industrijska območja so dobila različne nove funkcije in nekdanje degradirane cone so postale pomembni centri urbanega razvoja.

Številni primeri so pokazali, da je skrb za varovanje dediščine izhodišče, ki izpostavi razvojne značilnosti in pomen območij, poveča splošni interes za njihovo rabo in pripelje tudi do ekonomskega uspeha. Uspešno izvedeni primeri so dokaz, da varovanje dediščine ni le razvojna cokla in nuja, ki jo izpostavljajo varstvene službe, temveč vitalno revitalizacijsko gonilo.

Med številnimi uspešnimi primeri velja omeniti nekatere posamezne projekte, predvsem pa kompleksnejše akcije, ki so pomenile izhodišče prestrukturiranj celotnih mest in celo regij.

S problematiko so se že konec 50-ih let začeli ukvarjati Američani in Britanci. Primat gre ZDA, kjer so na vzhodni obali, po zatonu velikih pristanišč, začeli razvijati prve projekte prenov. Najprej v Bostonu (Quincy Market leta 1957), nato v Baltimoru (Inner Harbor leta 1962) in New Yorku (Fulton Market). Na zahodni obali je najbolj znana prenova območja Fisherman's Warf v San Franciscu.

Ironbridge

Lokacija in časovni okvir

Ironbridge najpopolneje označi opis "zibelka industrializacije". Leta 1709 je tu A. Darby prvič vлил železo s pomočjo energije premoga in tako s poenostavitvijo produkcije sprožil val industrializacije. Black Country, kot je širše okrožje kasneje dobilo ime, je izhodišče svetovne industrializacije, ki je ta prostor intenzivno obvladovala vse do prve polovice 20. stoletja. Ožje področje, Ironbridge Georg, se je intenzivno industrijsko razvijalo vse do 50-ih oz. 60-ih let dvajsetega stoletja, ko je v bližini začelo rasti novo industrijsko središče Telford. V začetku 60-ih je bila

**"Štuharija"
bo del
ravenskega
železarskega
muzejskega
kompleksa.**

(Foto: A. Č.)

aktivna proizvodnja v Ironbridge Georgu praktično opuščena, z ohranjenimi stavbnimi proizvodnimi strukturami in opremo.

Nove dejavnosti na območju

Območje je z novim pristopom reševanja problematike dediščine industrijskih območij postalo svetovni vzgled. Ob muzeju so ustanovili še Ironbridge Institute, ki deluje pod okriljem University of Birmingham in se specialistično ukvarja z dediščino industrializacije in pripravlja izobraževalne programe s področja industrijske dediščine.

Uspešni muzejski kompleksi skupaj z urejeno industrijsko krajino območja privabijo vsako leto okoli 750 000 obiskovalcev, ki v okrožju napravijo okoli 11 milijonov funtov². Turizem, vezan na prezentacijo industrijske dediščine, je postal vodilna gospodarska panoga v regiji, kjer je dobilo zaposlitev okoli 2000 ljudi.

Razvoj industrijskega turizma je prinašal uspešne razvojne rezultate tudi širše, saj je področje postalo razvojno zanimivo, povečalo se je število javnih in privatnih investicij.

Uspešnost projekta

Pristop v Ironbridgu se je izkazal uspešen, kar potrjujejo ekonomski kazalci in nenazadnje ohranjena industrijska dediščina, ki se je prav skozi ta projekt dokazala kot razvojna priložnost in ne le kot varstvena kategorija.

Območje je bilo leta 1986 uvrščeno na Unescov seznam svetovne kulturne dediščine.

Norrköping

Lokacija in čas nastanka

Norrköping leži v osrednji Švedski, okoli 150 km južno od Stockholma. Kriza tekstilne industrije v začetku sedemdesetih je za Norrköping, ki mu Švedi pravijo tudi švedski Manchester, pomenila konec aktivne tekstilne proizvodnje.

Odločitev za revitalizacijo

Odločitev mestne uprave, da ne poruši obstoječega zapuščenege industrijskega območja, kot se je večinoma dogajalo v podobnih primerih, ampak da obstoječe izkoristi kot nov razvojni potencial, se je izkazala za pravilno.

Nove dejavnosti na območju

Skozi postopno prenavo so preuredili celotno industrijsko območje, ki je postalo nov mestni center izobraževalnega, kulturnega in znanstvenega razvoja.

Varstveni pristop in interpretacija

Odločitev za razvoj znotraj obstoječega tovarniškega fonda in upoštevanje identitete tekstilnega industrijskega mesta kažeta, da je vez s preteklostjo območja ostajala temeljno izhodišče, ki so ga dopolnili z odprtjem Muzeja dela, posvečenega tekstilnim delavkam. Mestni muzej v bivši tkalnici in barvarni je posvečen lokalni tekstilni zgodovini. Vse to so nove vsebine, ki izpričujejo in

poudarjajo industrijsko identiteto. Glede na ovrednotenje stavbnega fonda so zasnovali tudi novo rabo objektov, ki različno posega v obstoječe strukture. Ponekod so ti posegi veliki in je ohranjena praktično le lupina objektov, kar je nedvomno posledica ekonomskih zahtev, saj le kompromisi omogočajo ohranjanje tako obsežnih projektov revitalizacije.

Uspešnost projekta

Projektu je s svojo obsežnostjo uspelo ohraniti pomembno industrijsko krajino in kaže možnost, da tudi zapuščen industrijska območja postanejo novi centri urbanega življenja, ne da bi zato morala izgubiti lastno identiteto.

Völklinger

Lokacija in časovni okvir

Voelklinger leži na zahodu Nemčije ob reki Saar, ki je kot pomembna transportna vez odločilno vplivala na industrializacijo mesta. Leta 1881 so bratje Roechling prevzeli leta 1873 ustanovljeno železarno, ki se je razvila v enega največjih železarskih centrov v Nemčiji. Od leta 1872 do leta 1938 je število prebivalcev naraslo od 5700 na preko 36.000, kar priča o razvojni ekspanziji. Vse do leta 1986, ko so ugasnili še zadnje plavže, je bila železarna izhodišče razvoja tega mesta, bistvo njegove identitete.

Odločitev za realizacijo

Tesna navezanost mesta na železarno, ki ga je s svojimi ogromnimi strukturami označevala v krajini, pravzaprav ni dopuščala druge alternative kot ohranitve. Do tedaj znani primeri pa so že nakazovali pomembnost takih pristopov tako v kulturnovarstvenem smislu, kot tudi v ekonomskem. Ker je železarna izjemno dolgo delovala, je postala tudi ena redkih ohranjenih struktur železarske dediščine, kar je še povečalo njeno kulturnovarstveno vlogo v širšem prostoru.

Nove dejavnosti na območju

Oпустitev proizvodnje v stari železarni je na mesto ključno vplivala. Kompleks je bil ves čas obstoja izhodišče razvojnih sprememb in novi projekti nakazujejo, da bo to ostal tudi po prestrukturiranju. Nove funkcije železarskega kompleksa so delno namenili novemu kulturnemu centru (termoelektrarna), del pa je namenjen muzejski prezentaciji železarske tradicije.

Varstveni pristopi in interpretacije

Pristop varstva je v Voelklingerju specifičen zaradi vrste dediščine. Starejša dediščina, npr. v Ironbridgu in grajeni objekti, so z varstvenega stališča obvladljivi, medtem ko je ogromne strukture železarne praktično nemogoče ohranjati na klasičen način.

Uspešnost projekta

Z zaščito železarne so uspeli ohraniti eno zadnjih železarskih območij v Evropi, kar je z vidika ohranjanja dediščine industrializacije vitalnega

pomena. Glede na množice turistov, ki si prihajajo ogledovat območje železarne, in nova delovna mesta, ki so s tem odprta, je projekt prav tako uspešen.

Območje so zaradi njegove izjemne kvalitete in ohranjenosti leta 1994 vključili na seznam svetovne kulturne dediščine pod okriljem Unesca.

To so najboljši primeri, toda potrebno se je zavedati, da je nastalo kar nekaj manj uspešnih in celo neuspešnih realizacij, in tudi to so primeri, iz katerih se lahko učimo.

V primeru dediščine industrijskih območij se velikokrat realizirajo pristopi, ki v primeru ostalih, že uveljavljenih kategorij dediščine praktično niso niti mogoči.

Kako zasnovati sistem varovanja industrijskih območij in izbrati način interpretacije

Gre za dediščino, ki se enako kot vsa ostala dediščina podreja že utečenemu sistemu varovanja, vendar je potrebno ta sistem prilagoditi specifičnim razmeram, ki industrijsko dediščino opredeljujejo.

To je splošno uporabljan sistem, ki pa ga je potrebno prilagoditi značilnostim industrijske arhitekturne dediščine.

1. faza: analiza in identifikacija dediščine

2. faza: ovrednotenje

3. faza: izbor varstvenih pristopov in interpretacija dediščine

1. faza: Analiza in identifikacija dediščine

Ko analiziramo območja industrijske arhitekturne dediščine, lahko njene lastnosti strnemo v štiri skupine značilnosti, te pa so osnova za razvoj vrednostnih meril, ki jih ta specifična varstvena kategorija zahteva.

Prostorsko urbanistične značilnosti

Industrializacija je z vidika prostorske dediščine pomembna zaradi uvajanja novih prostorskih kategorij in razmerij. Poudariti velja, da ne gre vedno za pozitivne spremembe, temveč za posege, ki so sestavni del razvoja prostora določenega obdobja, so del prostorske dediščine in jih je kot take treba kar se da celostno obravnavati, ovrednotiti ter varovati v tistih potezah, ki so za pričevalnost določenega obdobja pomembne.

Stavbnokonstrukcijske značilnosti

Funkcionalno in konstrukcijsko oblikovno gre za arhitekturni stavbni tip, katerega nastanek in razvoj so narekovali spremembe v načinu produkcije ter vzporedni razvoj novih materialov in konstrukcij. Zato

je stavbna dediščina dragoceno pričevalo razvoja konstrukcijskih principov in njihovega uvajanja v našem prostoru.

Zgodovinskopričevalne značilnosti

Spremembe v načinu produkcije so posredno in neposredno vplivale prav na vse nivoje življenja zadnjih dvesto let. Zato je za celostno obravnavo pomembno raziskati vplive industrializacije v kontekstu zgodovinskih, družbenih, gospodarskih, političnih, socialnih in kulturnih dogodkov. Prav tako je pomembno raziskati krog oseb, povezanih z raziskovanimi območji (lastniki, projektanti, gradbeniki in njihova podjetja), ter življenje ljudi, neposredno navezanih na raziskovane objekte (delavci in njihovo življenje), saj šele to ustvarja objektivno sliko in tako oblikuje celostno zgodovinsko pričevalno podobo.

Strojnotehnične značilnosti

Industrializacija je posledica spremembe produkcijskih odnosov, ki jih je pogojeval razvoj novih strojev in naprav. Prav razvoj strojne opreme, izumi, naprave, patenti ter seveda izdelki (predvsem gradbeni prefabrikati) so neposredno vplivali na industrijski razvoj in posledično na oblikovanje industrijske arhitekture.

Na lociranje industrije, razvoj kompleksov in tudi na oblikovanje samih industrijskih objektov sta skozi vse faze razvoja neposredno vplivala način zagotavljanja potrebne pogonske energije in razvoj transportnih sredstev.

2. faza: Vrednotenje

Kriteriji vrednotenja

Kot osnovna enota se vrednoti industrijski kompleks, in sicer skozi tri skupine kriterijev:

Vrednotenje značilnosti kompleksa v odnosu do širšega prostora

- pojavnost v prostoru, krajini

Ocenjuje odnos objekta do prostora, njegovo pojavnost in pomen pri oblikovanju prostorske identitete.

- kriterij okoljevarstvene primernosti

Določa primernost določenega objekta ali kompleksa glede na njegove ekološke vplive na okolje.

Vrednotenje značilnosti kompleksa kot primarne produkcijske enote

- kriterij izbora mikrolokacije

Priča o odnosu do prostora, v katerem je bil objekt postavljen. Ločimo lokacije, ki so izbrane izključno na osnovi utilitarnih razmer, in tiste, ki so izbrane tako, da se prilagajajo strukturi prostora, tako naravnih kot grajenih, ali se ji celo podrejujejo. Slednje je redkost, vendar znak kvalitetne prostorske umestitve.

- kriterij funkcionalnosti zasnove

Vrednoti se uspešnost delovanja določenega procesa znotraj določene zasnove kompleksa. Ta

kriterij je pomemben, vendar ga je v mnogih primerih težko ustrezno vrednotiti, saj so prvotne razmere mnogokrat že toliko spremenjene /namestitev nove opreme, sprememba funkcije .../, da iz obstoječega ni mogoče sklepati o prvotni zasnovi.

- kriterij organiziranosti kompleksa

Ocenjuje prostorsko zasnovo. Organiziranost kompleksa je raznolika in se giblje v razponu od zasnov, ki so strogo podrejene kompozicijskim načelom, do takih, kjer funkcija postane oblikovno izhodišče.

- kriterij celovitosti kompleksa

Določa zaokroženost kompleksa tako prostorsko, kot vsebinsko in oblikovno.

- kriterij urbanistične kompozicije

Vrednoti likovnoestetske značilnosti industrijskih kompleksov na področju urbanističnega razvoja. Gre za vrednotenje celote kompleksa ali le tistih struktur, ki izhajajo iz estetskoumetniških oblikovalskih usmeritev.

Vrednotenje posameznih objektov in struktur v kompleksu z vidika arhitekturnih značilnosti

- odnos oblika – funkcija

Vrednoti stopnjo povezanosti oz. razmerja ključnih parametrov zasnov – oblike in funkcije. Je pomemben kazalec dinamike razvoja industrijskih objektov. Pri tej oceni je pomembno sodelovanje s strokovnjakom s področja tehniškega in industrijskega razvoja.

- kriterij tehnološke inovativnosti

Vrednoti objekt glede na stopnjo inovativnosti tako glede uporabe materialov, uvajanja novih konstrukcijskih principov, kot glede na inovativnost pri načinu izvedbe.

- kriterij inovativnosti pri oblikovanju detajlov

Vrednoti tako likovno estetsko pojavnost detajlov kot tudi njihovo konstrukcijsko vlogo glede na razpoložljiv material in znanje, ki sta v določenem prostoru in času bila na voljo.

- kriterij virtuoznosti pri projektiranju konstrukcij

Ocenjuje stopnjo kreativnosti na področju zasnove in izvedbe konstrukcij, ki se izraža skozi smelost konstrukcijskih zasnov, npr. dosego čim večjih razpetin nosilnih elementov.

- kriterij zasnove arhitekturne kompozicije

Ocenjuje likovno estetsko pojavnost in skladno s sledenjem razvoju tudi prilagajanje funkcionalnim izhodiščem pri zasnovi objektov.

Splošni kriteriji vrednotenja arhitekturne dediščine, ki so v stroki v rabi, so umestni kriteriji vrednotenja, vendar je pomembno poudariti, da so v primeru industrijske arhitekture nekateri kriteriji manj primerni kazalci vrednotenja. Tako je npr. kriterij redkosti treba previdno uporabljati predvsem zaradi nepoznavanja korpusa industrijske dediščine ter prepričanja, da imamo tovrstne dediščine veliko. Kriterij avtorskega in razvojnega merila je v splošnem problematičen, ker industrije niso projektirali pomembnejši ali vsaj bolj znani projektanti, večinoma je šlo za pri nas manj znane stavbenike ali tuje avtorje. Drug problem je

pomanjkanje časovne distance, predvsem do objektov in kompleksov iz prejšnjega stoletja.

3. faza: Izbor varstvenih pristopov in interpretacija dediščine

Fleksibilnost in prilagajanje tržnim zahtevam sta bili temeljni zakonitosti, ki sta usmerjali zasnovo industrijskih objektov. Tako v tujini kot tudi pri nas poznamo številne primere, ko so lastniki znotraj istih objektov umestili različne tipe proizvodnje, odvisno od razmer. Npr., v Ljubljani so v Cukrarni uredili vojašnico in pozneje stanovanja, usnjarno Pollak so preuredili v tovarno koles, Scherbaumov parni mlin v Mariboru v poslovno stavbo, podobno pozneje sosednjo tiskarno. V Angliji so v času druge svetovne vojne skoraj vse avtomobilске tovarne preuredili tako, da so v njih lahko delali letalske motorje in opremo. Ti procesi so stalnica, ki je pravzaprav omogočila, da so se vse do danes ohranili številni objekti, ki sicer že dolgo ne služijo prvotni rabi.

Hkrati kaže opozoriti na bistvo moderne arhitekture in industrijskih objektov kot njene avantgarde. Gre za stremljenje k novemu in zanikanje tradicije, v katero jih z umeščanjem med dediščino zdaj poskušamo vpeti. Martin Pawley celo kot eno temeljnih lastnosti moderne arhitekture izpostavi prav njeno minljivost.

Na prvi pogled zgoraj omenjeni dejstvi izpostavita neobremenjenost z varstvenimi izhodišči, vendar v praksi to pomeni le trši oreh pri izboru varstvenih in interpretacijskih posegov. Spoznanje o pomembnosti industrijske dediščine nas namreč zavezuje k njenemu ohranjanju, njena lastna filozofija in avantgardnost pa morata biti izhodišče, ko se odločamo za varstvene in interpretacijske posege. Progresivnost novega mora biti torej izražena, vendar v odnosu, ki starega ne zapostavlja.

Opombi

1) Stratton Michael, Evaluating twentieth century sites for protection: A case study of the Coventry motor industry, v *Managing Industrial Heritage*, 1995

2) <http://www.telford.gov.uk/heritage/heritage.htm>

Prispevek je bil predstavljen na Problemski konferenci ob začetku arhitekturne delavnice Opuščeno območje industrije - razvojni potencial mesta, ki je potekala med 24. 9. in 26. 9. 2002 na Ravnah na Koroškem.

ZGODBA O DVEH MESTIH

Fedja Košir

UVOD

Zdi se, da vsi vemo, kaj je tehniška (ali tehnološka) dediščina: odsluženi stroji in industrijski objekti, ki niso več v rabi. Toda to so samo drobci, pičli ostanki ostankov procesa industrializacije, ki ima v resnici neznanske razsežnosti, saj spreminja cele pokrajine (in celo družbeno strukturo). Sam način, kako živimo, je ena od njegovih bistvenih posledic – industrializacija je temelj sodobne urbanizacije.

Obravnavali bomo del Slovenije, kjer je to moč videti posebej razločno: Mežiško in Šaleško dolino oziroma svet okrog Plešivca (kot regionalno enoto, ne da bi se ob tem ozirali na recentno upravno-politično razmejitev). Tu sta danes dve somestji, ki se nista razvili kot večina tradicionalnih urbanih središč zaradi ugodne lege, ampak predvsem kot rezultat industrijske revolucije. Vendar ne na docela enak način: na Ravnah razmeroma zdržno, to se pravi, da dovolj umirjeno in (kljub deviacijam) sprejemljivo, v Velenju pa pretirano dinamično in zato žal neodtehtano kontrastno. To trditev je moč najbolj prepričljivo utemeljiti tako, da pregledamo ves dosedanji razvoj obeh sestojev. Navsezadnje je obstoječe stanje zgolj (začasno) zadnje dejanje zgodbe, ki poteka sicer z zastoji in s pospeški, a brez prekinitev, tako da je ne moremo razumeti, če je ne poznamo v celoti.

V antiki sta obe dolini del keltskega Norika, ki ga rimski imperij izjemoma ne osvoji (s silo), ampak si ga priključi (z ekonomsko penetracijo in civilizacijsko asimilacijo). Obdobje je raziskano le fragmentarno. Glavni podatek, ki ga razbiramo kar iz *Tabulae Peutingerianae*, je dejstvo, da je del Mežiške doline prometno pomemben koridor, kjer teče razmeroma važna državna cesta. Ob nji je s temelji nekaj preprostih antičnih hiš izpričana poštna postaja *Colatio*, kod so takrat ležale *Upellae*, pa že ne vemo več dovolj zanesljivo. En sam sekundarno vzdignjen nagrobnik vendarle ni docela nespodbiten dokaz za njihovo lokalizacijo v Velenju.

Z večjo zanesljivostjo se da rekonstruirati šele izoblikovanje in nadaljnji razvoj poselitvenega vzorca v fevdalizmu. V nastajanju treh trgov, ki se nazadnje razvijejo tukaj, se razločno zrcalijo najbolj značilni koraki fevdalne urbanizacije. Slovenska naselitev izoblikuje primarno mrežo vasi, ki jo po pokristjanjevanju hierarhizira oglejska organizacija škalske in pliberške (pra)župnije, medtem ko se začne vzporedno zgoščati mreža gradov. Nekatera teh naselij postanejo težišča preproste (blagovne) menjave: sejske vasi (*villae forenses*).

Prvi podatki, ki posredno pričajo tudi o posegih v prostor, govorijo torej o cerkvenih zadevah (v lomu 10./11. st.). V Mežiški dolini prejme njen vzhodni del v fevd bamberška škofija, najbrž kar ob ustanovitvi (1007).

Oblikovanje prafar kot prvih prepoznavnih težišč v agrarnem tkivu pripisujejo Poponu (oglejskemu patriarhu med letoma 1019 in 1042).

V Šaleški dolini je prafarna cerkev sv. Jurij v Škalah, sinonimno imenovana tudi sv. Jurij na Jezeru. V Mežiški dolini, ki ima za prafaro Šmihel pri Pliberku (Otočec 1988, 206), je prva in glavna prevaljska farna cerkev sv. Marija na Jezeru: Prevaljam so zato rekli kar Farna vas. Obe dolini sta torej zamočvirjeni ali vsaj periodično poplavljeni: od tod zgovorno identična pridevka »na jezeru«. Stare slovenske vasi so locirane preudarno, sicer v dnu dolin, a na više ležečih terasah, od koder se nato širi naselitev v več valovih sčasoma vse do hribovskih samin.

Zgoščanje fevdalnega agrarnega substrata dobro dokumentirajo nadaljnje gradnje cerkva, ki pa so vse velikokrat prizidane in prezidane ter kot arhitekture zgovorni, a slogovno nečisti hibridi. Posegi so včasih tudi močno neobzorni: večino prastarih romanskih kostnic podrejo prenoviteljsko razpoloženi vizitatorji (že v 17. st.).

Druga izrazito pričevalna arhitekturna zvrst, o kateri vemo razmeroma veliko, so gradovi – v vseh različicah od romanskih kastelnih zasnov in bergfridov do renesančnih in manierističnih graščin in dvorcev. Šaleška dolina izpričuje tu nadpovprečno gostoto. Poznamo več kot dvajset lokacij oziroma objektov, od katerih sta dva ohranjena izjemno dobro (Turn v Škalah in Velenje, toda gradbene faze so natančno raziskane le za velenjski grad). V Mežiški dolini vemo za osem lokalitet, od katerih ostaneta (močno romantično prezidani) nazadnje samo dve: graščini Ravne in Javornik.

Ker brez tlačanov gradov ne bi bilo, dokazuje njihovo število posredno tudi gostoto poselitve: (razmeroma bogata) Šaleška dolina ima potemtakem prednost, proces pa poteka v obeh predelih sprva povsem podobno. Kot rečeno, ima glavni del doline Meže Bamberg, Šaleško dolino pa si domnevno razdeli več družin, a o tem nimamo pisnih podatkov. Prvo pregledno, z dokumenti podprto podobo lahko rekonstruiramo šele za lom 12./13. st. (Ravnar 1999, 165).

Grad Šalek – Scalach, prvi, po katerem naj bi dobila ime vsa dolina, menda postavi rod Šaleških, vezanih na škofe iz Krke, Šoštanj – Schonenstein pa družina, ki bi lahko bila v sorodu z družino s karolinškega dvora »de Trahoue« (dokumentiranega že leta 860), z veliko verjetnostjo lociranega v koroško Žihpolje (Maria Rain): dvor sodi v vplivno območje Kmskega gradu in Gospe svete (»... ad Carantanam ecclesiam sanctae Mariae ...«). Gre torej za domneve o zelo starih koreninah in neposrednih zvezah s (takratnimi) centri moči: danes se to morda marsikomu zdi močno fantomsko, a brez teh uvodnih akordov ne moremo razumeti, zakaj se kje kaj dogaja (celo mnogo pozneje). Nekaj kasneje so namreč ti

Dravski/Šoštanjski že familiarno povezani z mogočnimi salzburskimi ministeriali Ptujskimi in Kunšperškimi, med tem ko so v Guštanju bamberski ministeriali Orti, prisotni sicer tudi v Šentilju.

Tako imamo kot najstarejše zanesljivo dokumentirane štiri šaleške gradove, gotovo nastale še v 12. st. (šaleški Šalek, šoštanjski Šoštanj, ptujski Kacenštajn in »skrivnostni«, a gotovo še romanski Limbar), povrh pa bamberski Guštanj, ki ostane ves ta čas osamljena kontrolna točka grla Mežiške doline. Razlika med »bogato« Šaleško in »revno« Mežiško dolino je precejšnja, toda tu imamo že prve podatke o rudarjenju in metalurgiji pod Peco, prav v zvezi s Pliberkom (Otopelec 1988, 205): najprej je omenjen kot vas »Liupicdorf« v 10. st. (pred 1000), potem pa že kot središče svinčarstva v 12. st. (pred 1170).

Mreža romanskih gradov se nato zgošča vse 13. st. (predvsem v Šaleški dolini). Namesto Ortov, ki izumro (1263), se začno vrivati koroški grofje Vovbrški (»... de Hunenburch ...«), ki dobe Šoštanj (po 1268) in Guštanj (po 1281) ter odvetništvo škalske cerkve (1288), dokler si ne podrede še Turnskih (1296). Nato izumro tudi Vovbrški (1322). V Guštanju so njihovi dediči po kratki epizodi nepomembnih Schaumbergov (1322–1325) Auffensteini (1325–1361), v Šoštanju pa Žovneški (1322–1456), medtem ko se v Velenju namesto Kunšperških zasidrajo (njihovi sorodniki) Ptujski (1323–1438). Gradovi, za katere izvemo v tej fazi (oziroma so deloma zidani že v gotski maniri), so Ekenštajn, Švarcenštajn, Turn v Škalah in Velenje, morebiti še Forhtenek in Helfenberg (Soteska). Dokumentirani so tudi dvori (kot Skomo ali Podgorje).

Vse do prve polovice 14. st. sta torej obe dolini del interesne sfere dežele Koroške. Šele Žovneški oziroma Celjski in Ptujski vključijo šaleški predel v gravitacijsko območje Štajerske. Kot vidimo, je razdrobljenost fevdalne posesti precejšnja. Z njo si zlahka razložimo tudi genezo dveh rivalskih fevdalnih trgov, Velenja in Šoštanja.

NASTANEK IN STRUKTURA FEVDALNIH TRGOV

Domnevamo, da sta v Šaleški kotlini najprej sejmski vasi dveh različnih fevdalnih gospodstev Stara vas (s famo cerkvijo sv. Martina) oziroma Družmirje (s famo cerkvijo sv. Mihaela). Nato sejmsko funkcijo preselijo: tako pod šoštanjskim kot pod velenjskim gradom nastaneta značilna trška prostora, obdana s standardiziranimi parcelami. Sledovi regularne parcelacije še danes izpričujejo, da gre za ustanovljeni naselji. Stari vaški cerkvi ostaneta še vedno fami cerkvi (tudi to je eden od dokazov, da gre za preselitev), vendar dobita nova kraja tudi vsak svojo trško cerkev, ki je najprej grajska lastniška cerkev: Velenje sv. Marijo, Šoštanj sv. Mohorja.

Kljub pomanjkljivi dokumentaciji lahko dovolj zanesljivo sklepamo tudi o ustanoviteljih obeh nevaških struktur. Velenjski tržani so omenjeni kot priče že v začetku leta 1264: »... Gebhardus civis de Weln ... Reynherus civis de Weln, Hermannus de Weln, David, Gotfridus, Henricus, Albero, Gunther ...«. Velenje je tedaj kunšperško – ustanovitev trga bi torej lahko zaukazal Oton (III.) Kunšperški. Posredno imamo velenjski trg in v njegovi

neposredni sosesčini nameščeni dvor Žitenberg dokumentiran med leti 1323–1329 (v regestu iz leta 1467): »... Ein hoff Sitmarenber zu Belen bey dem marcht, auch über dye wissen dasselbs gelegen ...«.

Šoštanj je kot trg dokumentiran šele leta 1348. Omenjen je njegov sodnik: »... richter czu Schoennstain ...«. Zato ne vemo, ali so njegovi ustanovitelji še Šoštanjki ali že Vovbrški (kot domneva Curk 1991, 135), ki se vgnezdijo v šoštanskem gradu med leti 1268–1286. Nekaj kasneje je njegova topografija že docela prepoznavna, ko slede tele navedbe (1355): »... daz haws ze Schoenstein vnd funf hofstet in dem marcht gelegen vnd funf acker hinter der chirchen ze Schoenstein gelegen ...«. Leta 1378 je omenjen kot sodnik »... Seydlein der richter czu Schoenstein ...«.

Pri Guštanju sta zametek in razrast naselbine po svoje enostavnejša, vendar je njegova planimetrija zato manj jasna. Gre za vmesno postajo na cesti med dvema koroškima trgovoma, Pliberkom in Slovenj Gradcem (oziroma takrat še Starim trgovom pri Slovenj Gradcu). Curk (1991, 121) razlaga dovolj prepričljivo, da se jedro naselja najprej razvije med romansko cerkvijo (sv. Egidija) in bamberskim dvorom (ki izgine brez sledu, a ga lahko z veliko mero verjetnosti lociramo nekam ob potok Suho). Dolino kontrolira strateško locirani guštanjski grad (domnevno na hribu onstran Meže). Jedro ob cerkvi je jasno čitljivo, enako trški prostor, definiran s pravilno parcelacijo. Podaljšuje pa se v strmjeno obzidano ulico, za katero domneva Curk, da predstavlja starejši vaški sestoj – lahko pa bi jo interpretirali tudi kot kasnejši podaljšek tržnega prostora.

Ministerial Hilprand de Gutenstein je omenjen v listini iz leta 1248 (tako se prvič pojavi krajevno ime Guštajn). Grad je nato omenjen še večkrat (1263, 1266, 1267, 1269, 1273, 1278, 1281, 1284, 1287 itd.), trg kot fevdalno obrtno središče pa prvič leta 1317: »... ze Guetenstein ... marcht und marchgericht, voyte und zolhaber ...«. Kot sedež sodne oblasti je omenjen menda še leta 1333.

V 14. st. je nato sezidan tudi spodnji grad, zanesljivo na lokaciji nekdanjega dvora. Listina iz leta 1361 govori namreč o dveh gradovih (»... die vesten Guotenstein ...«) oziroma izrecno o zgornjem in spodnjem gradu (»... die obere purch und die nidere purch ...«). Spodnji Guštanj nariše Valvazor, prvi portretist celotne naselbine, kot preprost nadstropni »štok«. Zgornji Guštanj, omenjen kot »vest« še leta 1452, potem pa domnevno podrt ob madžarskem vdoru leta 1486, je tedaj že tako nezanimiva razvalina, da ne vemo niti za njeno podobo. Spodnji Guštanj postavijo torej najbrž Auffensteini (med leti 1333 in 1360). Na robu trške naselbine zraste v lomu 14./15. st. podružna cerkev Antona Puščavnika.

Svoj »štok« dobi tudi Šoštanj, kjer je spodnji grad (oziroma trški dvorec) izpričan leta 1372 v opisu mej celjske grofije kot »... haus ... Schönstein geheissen ...«. Bolj določno je omenjen leta 1437 kot »... haws am purpurg under der vesten ...«. Verjetno ga postavijo Vovbržani.

Kakorkoli, do srede 14. st. so omenjeni trije trije izoblikovani in funkcionirajo kot težišča neagrarnih dejavnosti obeh dolin. Njihov nadaljnji razvoj je zanimiv zlasti v Šaleški dolini. Tu ostane Velenje nekakšen otok posesti Ptujskih, obkrožen s fevdi Celjanov. Situacija je orisana tako nazorno, da enostavno moramo citirati (Ravnikar 1999, 188):

»... Z bojem med obema rodbinama je povezana tudi usoda obeh trgov. Ko je Šoštanj leta 1322 po izumrtju Vovbrzanov prešel v roke Žovneških in leto zatem Velenje v roke Ptujskih, sta postali usodi obeh trgov vezani na vzpon oziroma padeč pomena obeh rodbin. Tako kot so Žovneški – kasnejši Celjski – pridobivali na pomenu, je pridobival tudi Šoštanj. In tako kot so v razmerju s svojimi tekmeči počasi izgubljali Ptujski, je zgubljalo Velenje boj za primat v Šaleški dolini. V 15. stoletju, ko sta obe rodbini ena za drugo izumrli (Ptujski 1438. in Celjski 1456.), je bil Šoštanj etabliran kot srednje velik trg, ki je imel svoj pomen v trgovini in obrti, medtem ko je Velenje ostalo na nivoju malega kmečkega trga, katerega pomen je ostal omejen skoraj izključno na lokalno raven ...«

Jesen srednjega veka se tu, kakor drugod na Slovenskem, izteče v niz občasnih, razmeroma dramatičnih kriz, ki pa v poselitvenem vzorcu, rabi prostora in arhitekturnih akcentih v njem ne povzročijo kdovekakšnih sprememb. Tisto, kar se nato v novem veku izkaže kot bistveno, tli (še) pod površino.

Zaradi odročne lege ali fevdalnih spopadov opustijo ali podrejo nekaj najstarejših gradov že v 15. st. (Zamberk, Kacenštajn, Šoštanj, Guštanj). Časi so nemiri, zato je aktualna fortifikacijska arhitektura dveh vrst: s konservativnimi srednjeveškimi in modernimi renesančnimi prvini. Konservativni so kmečki tabori. Evidentirani so Šmartin pri Velenju, Šmihel pri Družmirju, Šentjanž, Škalske Cirkovce oziroma Šratnek in Kotlje (Fister 1975, 155–165). Zgradijo jih zaradi Turkov, ki se skozi dolino vračajo s plenilnih pohodov po Koroški (predvsem v sedemdesetih letih 15. st.: 1472, 1473, 1476, 1478 in 1480). S taborskim zidom iste zvrsti sta zavarovani tudi šoštanjska in velenjska trška cerkev. Z modernimi renesančnimi rondelami se obda velenjski grad v 16. st. (1558): ter zlahka odbije tako uporne kmete (1635) kot turške (?) razbojnik (1643). Takrat, denimo, propade Forhtenek. Protireformacijska reakcija postavi na teme Plešivca cerkev sv. Uršule (graditi začno po letu 1570), ki je črnograditeljski hibrid – značilno slovenska »arhitektura brez arhitektov«, kar pa kar dvakrat legalizira gorečniški voluntarizem samega škofa Hrena (s posvetitvijo oltarjev 1602 in 1609). Nad Črno se sočasno bori proti luteranstvu, ki se z gverilsko taktiko umika v hribe, cel komandos jezuitov.

Za 17. st. sta nato karakteristična dva pojava: postrenesnančno dozidavanje in prezidavanje cerkva »ad maiorem dei gloriam« ter zaradi nastanka nove socialne plasti zgostitev mreže manierističnih graščin in graščinic, ki jih marljivo upodabljata Vischer oziroma Valvasor (oba okoli 1681). Pri Guštanju so taki »baroni« Kačniki (1666) ali Javorniki (1667).

V guštanjski okolici nastanejo tedaj na novo graščine Ravne/Streitben (d. 1509), Javornik/Gambsenegg (d. 1540), geisruški Grinfels/Grünfels (d. 1557), Šratnek/Shrotteneg (d. 1609) ter rustikalna gradiča Dob/Aich in Podkraj/Vnterpergen (oba iz 17. st.). V velenjski okolici so podobne graščinske arhitekture Ravne/Guetenpichl (d. 1575), Dobrova/Gutenhart (d. 1613), Limbar/Gilgenperg (d. 1629) ali marof Gorica/Eckenstein (d. 1634).

Zanimivo bi bilo raziskati, zakaj se dolinama ogne val razkazovalno nastopaškega baroka, ki zapusti sicer v petdesetih letih 18. st. v ne preveč oddaljeni okolici nekaj najbolj ambicioznih cerkvenih arhitektur na Slovenskem (Kronska gora, Gora Oljka).

INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA V MEŽIŠKI IN ŠALEŠKI DOLINI

Toda pod (to) staro fevdalno povrhnico poteka dolgotrajen, sicer počasen, a značilen proces, katerega prve posledice lahko razberemo že v avstrijskem tajnem vojaškem zemljevidu (izrisanem v letih 1784–1786): gre za nekakšno bilanco usedin dotedanjega razvoja, kjer se razločno nakaže zametek nadaljnega dogajanja – tisto, kar nas tu zanima zato, ker odločilno posega v prihodnost (predvsem in najprej v Mežiški, potem pa tudi v Šaleški dolini).

Omenili smo, da je rudarstvo in fužinarstvo na Peci in ob Meži (s središčem v Pliberku) zelo staro. Pridobivanje svinca je v 15. st. dokumentirano v obračunih vojvode Ernesta Železnega (1424). Ta neagrarna dejavnost se začne kot nekakšna domača obrt, nakar se sčasoma osamosvoji in specializira. Rudi, ki ju iščejo in obdelujejo, sta svinec in železo, za njuno obdelavo in predelavo pa rabijo les iz razsežnih gozdov (Pece in Plešivca) ter vodno moč (Meže s pritoki).

Posledica teh prvih izkoriščevalskih posegov v okolje so raztreseni (revni) rudarski zaselki, iz katerih nastane zametek nečesa, kar lahko brez pomislekov označimo kot protokapitalistične strukture: rudniki in fužine oziroma kombinirani fužinarski obrati. V Mežiški dolini imamo dokumentiran njihov razvoj od začetka 17. st. dalje, v Šaleški dolini pa se začne proces nekaj pozneje (predvsem zaradi intenzivne izrabe premoga šele ob izteku 19. st.), a je zato nazadnje dosti bolj silovit (in korenit). V obeh primerih se srečamo z vsemi značilnostmi razvitega kapitalizma – od uvajanja novih tehnologij, prometnih sredstev in energetskih virov do novih oblik delitve dela in organizacije produkcije. Zlasti značilni premiki so v postopkih taljenja, kjer prehajajo od preprostega presnanja k pudlanju ter dalje k uporabi martinovk ali konvertorjev vse do plavžev (visokih peči) in končno električnih obločnih peči. Zaradi pomembnih razlik v njihovi razvojni dinamiki bomo obravnavali odslej dalje procese v obeh dolinah ločeno.

Prej omenjeni vojaški zemljevid (s konca 18. st.) kaže Šaleško dolino kot tradicionalno agrarno področje z dvema »normalnima« trškima jedroma v (večjem) Šoštanju in (manjšem) Velenju, medtem ko je trg Guštanj (kot ekscentrično težišče Mežiške doline) očitno že metalurško središče, čeprav je bil v visokem srednjem veku, ko je bil za rudarjenje in metalurgijo zanimivejši zgornji del doline okrog Mežice in Črne, ki takrat gravitira v Pliberk, še tradicionalno obrtniški. Prometna hrbtenica območja je stara tovorniška pot, tu označena že kot »deželna cesta« (»Landstrasse von Carnthen«), ki teče skozi Mežico in Črno do Velenja in nazadnje do Vojnika.

V Mežiškem bazenu gre za tri ali celo štiri vzporedne dejavnosti oziroma za dve ekstraktivni in dve predelovalni panogi – za svinčarstvo in za železarstvo, k čemur se končno tudi tu pridruži še premogovništvo. V tehnološkem pogledu doživljajo te dejavnosti zdržen, a dovolj intenziven razvoj, kar vpliva (končno) na preobrazbo (celotnega) prostora. Proces lahko obravnavamo glede na šest krajev, kjer se dogaja. To so, če gremo po dolini navzdol, s tokom Meže, Črna, Žerjav, Mežica, Prevalje z Lešami in nazadnje

Guštanj. Lahko pa izluščimo tudi razvojna obdobja, ki so značilna za vso dolino: formativno fazo (17.-18. st.) ter več etap predmonopolistične in monopolistične koncentracije potencialov (19.-20. st.).

Proces preobrazb se začne tako, da pliberško gosposčino in pravico do izkoriščanja rudnin pridobi stara fevdalna družina Thum Valsassina (1601). Operacijo izpelje Janez Ambrož (1553–1625), kranjski deželni glavar, ki dobi kmalu zatem tudi gospostvo Radovljica (1616). Thumi so fevdalci z dokajšnjim smislom za organizacijo neagrarnega kapitalističnega gospodarstva, pa tudi za učinkovito poslovnost. Sprva sta svinčarstvo in železarstvo pomešana: glavni obrati so v Črni. Najbrž ni naključje, da se železarstvo razcveta zlasti za časa tridesetletne vojne (v 17. st.). V Črni ima takrat fužino za kratek čas Melchior Puc (1620–1624), potem pa deset let Thumi (1624–1634), dokler je ne odnese hudourniška visoka voda. Svinec izkoriščata nato tu še Matevž Ludinger (1644) in Sigmund Ottenfels (1665).

Osemnajsto stoletje je obdobje pragmatičnega racionalizma. Thumi iščejo svinec na Lešah (1706) in ga izkoriščajo pri Črni (1728–1733): ne zelo donosno. Sledi zanimiva epizoda, ko se uveljavlja rod domačinov Kačnikov (Gačnikov), doma iz Dobrne, nato lastnikov gradiča Šratnek in takrat že baronov »zu Schlangenberg«. Jurij Kristijan Schlangenberg je najprej upravitelj thumovskih obratov, potem pa prevzame posej v celoti sam. Na Peci odpre nove rove (1739/1740), zgrajen je tudi dosti velik nov obrat, ki obsega vse: rudnik svinca, drobilnico in izbiralnico rude ter končno še talilno peč in delavske kočice – prvi protokapitalistični sklop stavb, ki ga gotovo že lahko imamo za enega od prvih oznanjevalcev industrijske revolucije pri nas: sestoj, ki je v (tem) okolju gotovo popoln tujek!

Obrat je v polnem pogonu vsaj dvajset let (1740–1760). Schlangenbergi si pridobijo lastništvo ravninskih fužin, naslednic starih kovačnic ob Meži, okoli leta 1740 (Odrova 1998, 29), potem pa tudi graščini Ravne (pred 1760) in Javornik (pred 1786). Thumi obnovijo takrat »centralne« železarske fužine v Črni (1772–1775): koncesija je pridobljena leta 1774, nakar preselijo tja še žebljarno iz Velikovca (1780). Pomotoma navajajo te datume dostikrat kot začetek ravninskega železarstva, ki pa je dejansko dokaj starejše.

Vzrok za (nadaljnji) razmah metalurgije železa in svinca so avstrijske vojne – vse do kulminacije v vojskovanju z Napoleonom. Thumi imajo v Mežici (ob potoku Šumcu) še šest manjših obratov. To so v glavnem presnovke s težkim kladivom in žebljarski vigenjci. V pečeh začnejo rabiti namesto oglja premog, ki ga kopljejo v bližnjem premogovniku Strževo (od 1802). Nazadnje si prisvojijo tudi guštanjško dediščino Schlangenbergov: grad in fužine (1809). To je prva večja koncentracija proizvodnje železa v okviru družinske firme, seveda pa še ne moremo govoriti o absolutnem monopolizmu.

V Črni se med tem nadaljuje izkoriščanje svinca. Okoli leta 1770 najdemo tam brata Žerjava, ki postavita svojo topilnico (1813). Samostojno se začne uveljavljati tudi Madžar Gömbös, ki je najprej jamski obratovodja pri Schlangenbergih (od leta 1771). Končno se ustali v Mežici, kjer zgradi rudni mlin oziroma talilno peč sprva na Spodnjem Bregu (1810/1811), potem pa novo drobilnico s pralnico ter novo talilno peč na Poleni (1813/1814). S

pristopom družabnikov se dokončno organizira družba Gömbös & Brünner & Pretner (1820). Mežica dobi nato še livarno šiber (1824).

Te dovolj liberalistične razmere se končajo z nenavadno zanimivim in nadvse značilnim kapitalističnim sporazumom (18. 8. 1827). Thumi in Gömbösi si razdelijo interesne sfere tako, da se Thumi specializirajo za železarstvo (z obrati v Črni, Mežici in Guštanju), medtem ko ostane svinčarstvo omejeno na Gömbösovo Mežico. Povod za tak sporazum je morda tudi močno konkurenčno podjetje, ki se tedaj pojavi v neposredni sosesčini. Na Lešah namreč odkrijejo dovolj bogate zaloge lignita (1816–1818). Premogovnik, ki ostane do srede stoletja največji te vrste na Slovenskem, začne nato izkoriščati družina Rosthorn (od 1822/1823). Izdeluje medeninaste gume, za kar rabi cink in postavi zato v dnu doline, ob vodnati Meži, cinkarno. Ta obratuje le pet let (1824–1828), ko pa obrat zaradi cenejšega tujega cinka ni več donosen, presedlajo na železarstvo, pri čemer namesto presnanja takoj uvedejo pudlanje in postanejo kljub gentlemanski korektnosti za nekaj časa verjetno dovolj neprijetni konkurenti grofov Thumov.

V Mežiški dolini je torej prva polovica devetnajstega stoletja klasično obdobje faze predmonopolističnega kapitalizma – z vsemi dobrimi in slabimi značilnostmi in posledicami. Kar se začne s tradicionalnim fužinarstvom, preraste do konca etape v moderne industrijske obrate in poteka dostikrat z radikalnimi posegi v naravni prostor. Na primer:

Gozdove v srednjem veku krčijo zlasti zaradi paše in s požigalništvom, s katerim širijo obdelane površine. Krčenje se z industrializacijo stopnjuje, ker porabijo fužine za taljenje rude velike količine oglja. Pridobivajo ga z žganjem v kopah, pri čemer izsekajo naenkrat cele frate. Pobočja Pece so zato v devetnajstem stoletju menda nazadnje skoraj gola (in razbrazdana od hudournikov). Okolje je sanirano šele z velikopoteznimi pogozditvami po letu 1945.

Mežiško svinčarstvo (na Poleni) se znova modernizira leta 1834. Na Meži zgradijo jez in rake do nove izbiralnice, pa novo poslopje ravnateljstva in nazadnje še eno talilno peč (1836). Posodablja se ves kraj, tako da dobi celo novo historicistično cerkev sv. Jakoba (1840).

Thumovo železarstvo obratuje medtem na treh lokacijah, toda težišče se nezadržno premika v Guštanj. Fužine v Črni sicer najprej še modernizirajo, denimo, žičarno (1851). Namesto mlinskih koles namestijo kot pogon pami stroj (1855). Mežiškimi fužinam dobavljata kurivo bližnja premogovnika Stržovo (1802–1885) in Holmec (1858–1943). Guštanjске fužine pa tedaj resno posodobijo ter spremene v moderno jeklaro in valjarno (1853–1854). Namesto v starih presnovkah začno tudi tu obdelovati železo v pudlovkah: Thumov »Stahlpuddlingswerk Streiteben« se ob tem pametno specializira za izdelovanje izjemno kakovostnih jekel.

Še strmejši, a zato bolj tvegan vzpon doživlja prevajalska jeklaro družine Rosthorn. Nova železarna začne obratovati leta 1835. Specializira se za izdelavo železniških tračnic in dobavlja v lomu tridesetih v štirideseta leta svoje proizvode za skoraj vse avstrijske železnice, ki jih tedaj gradijo. Zaslovi s tehnološkimi inovacijami, ko začne uporabljati v talilnih pečeh leški lignit (od 1840). Sredi petdesetih let se razširi in modernizira (1853–1855), pri čemer postavi lastno šamotarno, končno pa še prvo visoko peč daleč naokrog:

plavž na koks (1868–1870). Zgradi tudi vrsto delavskih »perzonalov«.

Tako nastane nekakšen »binom«, ki ga monopolistični kapitalizem razreši značilno in nedvoumno. Koncentracija jeklarstva v Guštanju in na Prevaljah ima kot prvo posledico gradnjo koroške železnice (1863), ki poveže Dravograd s Pliberkom skozi dolino Meže in ne ob Dravi (kar bi bilo dokaj enostavneje). V obeh tradicionalnih metalurških dejavnostih se podjetništvo koncentrirava v dveh koncernih. Svinčarstvo se organizira v Bleiberger Bergwerks-Union (BBU 1867/1868), železarstvo pa v Hüttenberger Eisenwerks-Gesellschaft (HEG 1868/1869). Kljub temu panogi le s težavo preživita krizo, ki sledi znamenitemu borznemu »Krachu« (1873–1876).

Ta kriza povzroči predvsem nazadovanje in nazadnje likvidacijo prevaljske jeklarne. HEG je ena od ustanoviteljic močnega koncerna Österreichische Alpine-Montangesellschaft (ÖAG 1881), v katerem zavladata diktatorski absolutizem racionalne ekonomske logike. Na Prevaljah ne pomaga nobena modernizacija več, kljub delni selitvi na novo lokacijo (1875), montaži besemerskih konvertorjev (1877) in gradnji še enega plavža na koks (1882). Zaradi nerentabilnosti opustijo najprej pudlovke (1885) in nato valjarno (1893–1895), ugasnejo visoki peči (1896) ter razprodajo preostalo opremo (1899): na zahtevo večinskega lastnika delnic praške železarske družbe Karla Wittgensteina (iz družine, ki rodi znamenitega filozofa Ludwiga Wittgensteina). Delavce razselijo v avstrijske jeklarne, objekte pa podro (1900–1902).

Guštanjaska jeklarja preživlja krizo kot samostojno podjetje, dokler nazadnje ne uredi martiname (1881). Tedaj jo vodi kot direktor inženir Adolf Marischler (Odrova 1998, 30). Zapečaten pa je usoda fužin v Črni. Žičarno ukinejo že leta 1869, ostalo pa postopoma v osemdesetih letih (1880–1892). Thurni se tu preusmerijo v lesarstvo in zgrade velik žagarski obrat. Tudi svinčarji ukinejo mežiško livarno šiber (1884). Premogovnik Stržovo zapro (1885), leški premogovnik pa preživi in začne namesto Prevalj zalagati Guštanj. Ukinjen je šele leta 1939.

V prvi polovici 20. st. ostaneta potemtakem po likvidaciji prevaljske jeklarne kot glavni metalurški središči le svinčarska Mežica in jeklarja v Guštanju. Do pravega razmaha mežiškega svinčarstva pride pravzaprav šele po letu 1900. Mežiške železarske fužine ugasnejo leta 1916. Povsem na novo in do okolja močno agresivno pa se začasno razraste Žerjav (z izkoriščanjem svinca). Tu zgradijo centralno talilnico leta 1896, čistilnico pa leta 1906. Veliko novo separacijo postavijo po nemških načrtih hkrati z novo talilnico v letih 1912–1914. Kot čisto nov energetski vir začno rabiti v dolini, kjer je vode več kot dovolj, elektriko. Žerjav dobi hidroelektrarno že leta 1899, nakar zgradijo vrsto malih elektram na Meži, ki jo ob tem precej regulirajo: Topla (1901), Polena (1907), Glančnik (1911), Pustnik (1917). V Žerjavu inštalirajo tudi dieselsko elektrarno (1912), končno pa celo malo termoelektrarno (1925). V Mežici zgradijo hidroelektrarno Torče (1936), zatem pa se priključijo še na daljnovod TE Velenje (1937). Sredi druge svetovne vojne poženejo prvo mežiško podzemno hidrocentralo (1943). Takrat dokončno opuste premogovnika na Lešah (1935–1939) in na Holmcu (1942/1943).

Posledica industrializacije je urbanizacija. Priložnost za prenavo so celo večji požari: v Guštanju (1854), Črni

(1863) in Mežici (1908). V Guštanju, kjer se jeklarja nenehno širi in posodablja, zaradi česar postaja njena vloga v življenju in podobi kraja čedalje bolj dominantna, zgradijo ob slovenski še nemčursko šolo (1910) in nove »perzonale« (1911 oziroma 1917). V Žerjavu raste delavska stanovanjska kolonija od leta 1920. Prevalje in Mežico poveže lokalna ozkotirna proga (1918), ki seže nato celo do Črne (1921). Ukinejo jo leta 1934.

Preobrati pa niso samo tehnološki, temveč tudi družbeni in politični. Vsi svinčarski obrati so po prvi svetovni vojni najprej sekvestrirani (1919), potem pa (navidezno) prodani angleški družbi Continental European Mines CEM Ltd (1921): pravi lastnik ostane še vedno BBU. Tudi grof Thurn se po zadnji modernizaciji svoje jeklarne (1925/1926) vključi v nominalno žiriski, a v resnici berlinski holding Gebrüder Böhler CO (1927). Gre za enega od vodilnih nemških proizvajalcev orožja in municije. Zato je guštanjaska jeklarja po porazu jugoslovanske kraljevske vojske takoj vključena v nacistični oboroževalni blok. In Nemci zgrade nato za železarske delavce celo celo stanovanjsko kolonijo (1942/1943).

Preselimo se v Šaleško dolino! Tam prevladuje agrarna gospodarska baza mnogo dlje kot v Mežiški, zato je njena zgodba o industrijski revoluciji precej krajša. Prva poročila o zalozah lignita imamo iz 18. st. (1754 in 1766). Nanje opozorita tako (pater) Steiz kot (sodnik hribinskega sodišča) Fuchs (Seher 1995, 70). A to ni edina nova neagrarna gospodarska panoga. Družba, ki je ustanovljena leta 1776, začne izkoriščati skromno rudišče cinka in svinca pri Šoštanju. Kmalu zatem tudi lokalna šoštanjska usnjarska obrt preraste v obrat družine Woschnagg (1788). Fužina v Mislinji izkorišča tu pičle zaloge železove rude v lomu 17./18. st. (Skorno, Škale).

Toda kotlino odpro svetu šele nove, racionalistično trasirane in glede na staro deželno cesto transverzalne komunikacije avstrijskega nadvojvode Janeza: skozi Šentilj do Polzele oziroma v Celje (1825) in skozi Hudo luknjo do Mislinje oziroma v Dravograd (1829). V Podkrajju kopljejo velenjski premog nato le kratek čas (1829–1840), nakar opuste kop predvsem zaradi bližjih slovenjegaških nahajališč. Sredi 19. st. znova oživi rudnik svinca in cinka, tako da zgrade tudi talilnico svinca in cinkarno (1877).

Prvi korak v zares intenzivno industrializacijo pa je odkritje velikih zaloz lignita (1873–1875) in začetek njihovega izkoriščanja (1887/1888). Premogovnik usposobi Daniel von Lapp. Največji porabnik premoga je celjska cinkarna Westen, zato je logično, da brž zatem zgradijo savinjsko železnico: po tehnično najbolj smotni trasi skozi tesen Penk (1890/1891). Zveza do Dravograda sledi slabo desetletje kasneje (1897–1899). Razlika med razvitostjo in pomembnostjo Šoštanja in Velenja pa je še zmerom tolikšna, da ostaja Velenje trg, medtem ko razglasijo Šoštanj za mesto (1911).

Ob premogovniku, ki velja najprej za »kmečkega«, ker so v njem zaposleni le okoličani (ki so vaščani), zraste briketarna (1900), kmalu zatem pa prava delavska stanovanjska kolonija »hazov« v Pesju (1902). Postavijo tudi dve termoelektrani: prvo v šoštanjski tovarni kleja (1902), drugo pri velenjskem rudniku (1905). Novo, celo arhitekturno izjemno stremljivo rudniško termoelektrarno zgradijo nato v letih 1927–1929 (in jo povečajo 1934). Njeno pročelje ima vse značilnosti moderne monumentalnosti. Rasti začne tudi mreža daljnovodov.

NASTANEK MODERNIH AGLOMERATOV

V kakšni meri sta rast in sestav naselbinskega tlorisa odvisna od industrializacije, pokaže zlasti nazorno naslednje obdobje, ki ga danes že lahko obravnavamo kot zaključeno celoto – čas prevlade socialističnega družbenega sistema (1945–1990). V obeh dolinah se izoblikujeta svojsko profilirani težišči, ki dobita takrat tudi formalni status mest: Ravne in Velenje. Razvoj velenjskega industrijskega kompleksa močno prehiti ravenskega, a to nima samo pozitivnih posledic, čeravno govore o njem izrazito laskavo: »... Glede Velenja se je škoda truditi z opisom ... Tu imamo pred seboj tri razvojne stopnje: prvotno ruralno naselje, potem trg iz fevdalne dobe, pa končno socialistično rudarsko mesto v novi podobi, ki pomeni mogočen kačipot v prihodnost ...« (Melik 1964, 44 & 108). Razvoj Raven je dokaj skladnejši kot razvoj velenjske aglomeracije, a ni deležen skoraj nobene strokovne in še manj medijske pozornosti.

Ravenska jeklama postane v tem času eden od treh stebrov slovenskega železarstva (ob Štorah in Jesenicah). Motor razvoja je energični Gregor Klančnik (1913–1995), direktor v obdobju njenega najintenzivnejšega razvoja (1946–1969). Površinsko se močno poveča, hkrati pa tehnološko posodobi (zlasti v petdesetih in šestdesetih letih). Tako kot drugod opustijo martinovke in jih nadomestijo z električnimi obločnimi pečmi. Celota obsega nazadnje dve električni obločni peči, valjarno in jeklamo, modemo livarno in mehanizirano kovačnico z ustrežno energetska infrastrukturo.

Spremembe so tudi organizacijske in zrcalijo svojsko zgodbo o razvoju in razkroju našega socialističnega gospodarskega in družbenega sistema. Sistem planiranja sili v koncentracijo: vsi proizvajalci jekla se povežejo v koncernu Slovenske železarne (1969), potem pa pritegnejo še predelovalce (1973). Toda nazadovanja se ne da zadržati samo z menjavo etiket. Združeno podjetje postane tako imenovani SOZD (1978), potem pa »poslovni sistem« (1990), dokler se po kratkotrajnem obdobju državnega lastništva (1991–1993) ne razdruži (1993). Ob tem se število delavcev seveda znatno skrči.

Z razvojem jeklane in spremljajočih dejavnosti je neločljivo povezana tudi rast mesta Ravne. Guštanj je namreč ob novi sistemizaciji slovenskih naselij (1952) uvrščen v seznam mest in preimenovan – na predlog neumornega dr. Franca Sušnika (1898–1980), ki ima zasluge tudi za ustanovitev in odlično umestitev glavnih izobraževalnih in kulturnih ustanov: gimnazije (1945), študijske knjižnice (1949) in muzeja (1953). Vse tri so locirane v elegantni, nekdanj grajski, zdaj glavni mestni park.

Mestna površina se večkratno poveča z novimi stanovanjskimi območji, tako da nastane nekaj dovolj jasno zamejenih enot. Na Čečovju so prvi bloki še močno socrealistično minimalistični (Usenik 1948), medtem ko predlog celovite urbanistične ureditve že nakazuje nekaj značilnosti tipološko raznolike in kompozicijsko manj toge zasnove (Bohinc 1948).

Velenju dobavlja načrte Ljubljana, Ravne pa so v tem pogledu odvisne od Maribora. Zazidalni načrt izdelata brata Kocmuta (1955–1957). Zadolžena sta tudi za arhitekturo.

Na Čečovju sta tako do konca šestdesetih let sezidana med drugim (pitoreskna) »grozda« stolpičev in petih, na robu platoja izpostavljenih desetetažnih stolpnih (1957–1969). Kot Danviksklippan: dober primer prenosa švedskega vzorca v slovenske okoliščine. V sedemdesetih letih nastane na podobni ravnici v soseščini soseška Javornik (1971–1981), organizirana na strogo orientirani mreži, toda v gabaritih značilno strukturalistično »zamikana«. Istočasno gradijo skupine vrstnih ali individualnih hiš v Dobji vasi (v šestdesetih letih), v Kotljah (v sedemdesetih letih) in nazadnje na Tolstem vrhu (v osemdesetih letih).

Prostor med srednjeveškim jedrom in območjem jeklane napolni standardni moderni centralni program (z obvezno blagovnico NAMA): pravilno lociran, a organiziran izrazito nedomiselno na šablonski funkcionalistični način. Zanimiv estetski kapital, ki ima zaradi nekaterih eminentnih udeležencev daleč več kot samo lokalni pomen, so abstraktne metalne skulpture, ki jih pusti v mestu sedem srečanj mednarodnih umetniških skupin (Forma viva 1964–1989).

Ravensko urbano tkivo razločno zrcali ves razvoj dobrih in slabih kompozicijskih idej, značilnih za slovenski funkcionalistični urbanizem. Zato ni presenetljivo, da postane potem, ko tudi pri nas zavladala moda postmodernizma, tarča ciničnih in posmehljivo neobjektivnih komentarjev Janeza Suhadolca (Nova revija 92, 1989). Bolj oprijemljivi in stvarni predlogi za načine nadaljnjega obravnavanja so močno različni (Pogačnik 1996, DUO 1998). Tudi v izhodiščih, ki so včasih oprta na dovolj dvomljiva ovrednotenja. Okupatorski stanovanjski objekti (iz let 1942 in 1943), ki so značilen tipski proizvod hitlerjanske demagogije, so ocenjeni kot »... lep prehod med industrijskim in novim poslovnim delom ter starim trškim jedrom ...«. V Mežiški dolini niti industrijska območja niso vsa tako brezoblična, da bi morala biti v celoti obravnavana kot degradirane cone. Prav tako je dovolj vprašljivo, kakšne konkretne arhitekturne posege v prostor lahko predvidimo na primer na podlagi naslednjega besedovanja: »... Tako je očitno, da oblikuje ravenski mestni prostor usedlina številnih zgodovinskih obdobj: mesto je sestavljeno iz več programsko zaokroženih območij, ki se le redko prekrivajo in tvorijo večplasten kolaž fraktalnih strukturalnih stanj. V njem bi pripadali posamezni mestni elementi (morfološke strukture) sočasno večjemu številu kompozicijskih sistemov. Le na stiku posameznih con v območju starega mestnega jedra lahko doživljamo mesto bodisi v posamičnem segmentu ali kot celovit fenomen, kjer nima nobeden od elementov izrazito enopomenske oziroma prevladujoče vloge. Le tukaj lahko doživimo mesto kot fluiden in hkrati disperzno zgoščujoč prostor, ki ga vsaka nova doba dograjuje in ponovno interpretira ...« (Zbornik Ravne na Koroškem 1248–1998, 85).

Mežiško svinčarstvo doživi v obravnavanem časovnem izseku svoj zadnji vzpon, nakar sledi zaradi izčrpanja zaloga logična likvidacija rudnika in celo depopulacija. Obrati so v ozki dolini dislocirani. V Mežici so vhodi v glavne rove, separacija s talilnico pa je v Žerjavu. V petdesetih in šestdesetih letih se obrati še širijo. Separacijo modernizirajo leta 1954, talilnico leta 1956. Zgradijo tudi drugo rudniško podzemno elektrarno (1965), pri čemer opustijo več starejših manjših hidroelektrarn (Torče, Poleno, Pustnik), ker zmanjka vode v Meži, ki teče odtlej po podzemnem vodu na Prevalje. Kulminacija ekstrakcije svinca in cinka je

v šestdesetih in eksploatacije v sedemdesetih letih, začenja pa se tudi prestrukturiranje spremljajočih dejavnosti in gradnja proizvodnih obratov za specializirane izdelke (iz svinca). Tedaj postavijo v Žerjavu tovarno industrijskih akumulatorjev (1968) in v Mežici tovarno strojne opreme (1972). Tovarno akumulatorjev dobi končno tudi Črna (1989). V osemdesetih in devetdesetih letih sledi likvidacija. V Žerjavu zapro talilnico že leta 1988, v mežiškem rudniku ustavijo proizvodnjo leta 1994. Voda zalije 1.800.000 m³ jamskega prostora. Kar ostane, postane muzejski eksponat: »tehniška dediščina«. Ob koncu tisočletja je rudnik mrtev. Dolina smrti, ki jo je uničevala žerjavska topilnica, se lahko začne regenerirati.

Ko rudnik uspeva, se naselja širijo tako z bloki kot z novimi zasebnimi hišami (Črna po letu 1945, Mežica zlasti po letu 1955); urejajo se tudi komunalno (in dobe ulični sistem leta 1968). Ko rudarjenje nazaduje, se urbanizacija ustavlja. Edini pravi center doline so Ravne.

Razvoj Velenja v socialističnem družbenem sistemu pa je eksploziven. Detonator je premogovnik v povezavi s termoelektrom Šoštanj, nekaj kasneje se pridruži še industrija gospodinjske opreme Gorenje. Vloga velenjsko-šoštanjskega bazena v slovenskem gospodarstvu je izjemno pomembna: v premogovniku nakopljejo tri četrtine vsega našega premoga, termoelektrarna pa proizvede tretjino električne energije pri nas. Prvi človek, odgovoren za razvoj, je Nestl Žgank (1909), dolga leta direktor rudnika lignita (1950–1965), potem pa prav tako dolgoletni velenjski župan (1969–1978).

Izkop lignita narašča skokovito. Ob jašku v Škalah odpro še jami Pesje (1953) in Preloge (1980). Od leta 1955 dalje nakopljejo letno več kot 1.000.000 ton, od leta 1963 pa že več kot 3.000.000 ton. Od leta 1954 potekajo priprave za graditev energokemičnega kombinata (EKK), kar se izkaže za eno najbolj zavoženih socialističnih investicij – v obdobju tako imenovane gospodarske reforme je podvig po naglem postopku pokopan (1966–1968). Kriza se umiri v sedemdesetih letih. Leta 1977 se organizira rudarsko energetski kombinat (REK), v prvi polovici osemdesetih let pa letno nakopljejo že več kot 5.000.000 ton (1981–1985). Nato se izkop ustali pri 4.000.000 ton letno: če bo poraba konstantna, bodo zaloge izčrpane čez približno 70 let. Razvoj šoštanjske termoelektrarne je manj dramatičen – postopoma zgrade štiri nove bloke: TEŠ I (1956), TEŠ II (1960), TEŠ III (1972) in TEŠ IV (1978), vzporedno z razdelilno TP Podlog. Tovarna Gorenje se preseli v Velenje v letih 1959 in 1960. V naslednjih desetih letih se razraste v enega naših največjih industrijskih kompleksov.

Tako intenzivna eksploatacija povzroča v prostoru in v okolju nepopravljive spremembe. Nad odkopnimi polji premogovnika se pojavljajo ugreznine, zaradi katerih sta doslej docela izginili obe častiljivo stari vasi, Škale (po 1950) in Družmirje (po 1980). Prizadetih je že več kot 400 hektarov. Ugreznine zaliva voda, tako da nastajajo jezera, ki so za rekreacijo in turizem le relativno zanimiva. Dolgo časa so rabila za odlagališče alkalnega elektrarniškega pepela.

Velenje je prva paradigma slovenskega funkcionalističnega »planskega urbanizma«, zaradi česar

ga včasih označujejo za »ideološko mesto«, toda rezultat je kljub vsem načrtovalskim in oblikovalskim naporom očitno neskladen. Izhodišče posegov je sicer docela logično: regionalni načrt, ki zajema vse območje med Velenjem in Šoštanjem. Z njim so določene za zazidavo primerne površine, pri čemer so omejevalni dejavnik zaloge lignita. Vse, kar ni na primernem mestu, je obsojeno na likvidacijo – tako celo deli mesta Šoštanj. Jasno je, da se s tem težišče kotline prenese v Velenje. Leta 1952 je prišteto med tako imenovane urbanizirane naselbine, nakar ga začno imenovati »mesto« (od leta 1955). Novo mestno središče odpro s pompozno proslavo 29. 9. 1959. Dokončna preselitev glavnih upravnih služb sledi leta 1963. Le kdo bo znal nekoč rekonstruirati vse dramatične družbene napetosti, ki so se tedaj pojavile ... gotovo nadvse izrazito? Vse o tem in takem izrazi lahko le blues: »... Nobody knows the trouble I've seen ...«.

Proces spremlja oziroma poskuša usmerjati vrsta parcialnih urbanističnih načrtov, v katerih se kompozicijski vodilni motivi nikakor ne nadgrajujejo. Za jedro imajo precej neroden sprimek srednjeveške vasi in trga ter razsute zazidave, ki ju začne povezovati (že v 19. st.).

Prvi zazidalni predlog, po katerem je nato pozidan ves severni del mesta (Strmecki 1948), ima vse značilnosti šablonskega posnetka corbusierskega modela Ville Radieuse. Opredeľjuje ga heliotermično orientirana mreža, katere vedutna poanta je velenjski grad, nima pa programske jasno izražene središča (in docela v skladu s svojim zgodnjim nastankom ne predvideva zazidave z zelo visokimi zgradbami): potemtakem gre še zmerom za značilno socialistično rudarsko stanovanjsko kolonijo. Podobna zazidava s šablonsko meandrastimi stanovanjskimi objekti je tedaj predvidena tudi za Šoštanj (Arhitektura 18–22 1949, 70–71).

V prvi polovici petdesetih let (1954/1955) nastane nov zazidalni načrt, ki je bolj realen, v estetskem pogledu pa precej manj zadovoljiv. Zato izdela kmalu zatem ista ekipa, ki jo vodi arh. Trenz, projekt paradnega mestnega središča (1956/1957) – »monumentalnega« trga, obzidanega z arhitekturo, ki bi rada obveljala za vrhunsko, pa polni prostor prav zato še vedno s konfeksijskimi tipskimi stanovanjskimi stavbami. Mreža je tokrat naslonjena na staro prometno os (dobrega starega avstrijskega nadvojvode Janeza). Hkrati regulirajo pejsažno velikopotezno tudi Pako (1956–1961). V šestdesetih letih nastane nato še veliki tovarniški kompleks Gorenja. Gre za tipičen sklop industrijskih objektov, katerih orientacija tokrat sledi smeri železnice.

Hkrati se (zlasti okoli šmartinske cerkve) zelo naglo razleze anarhični arhipelag individualne zazidave. Tako se na lomu šestdesetih v sedemdeseta leta že razločno nakaže, kakšen bo rezultat: neroden sprimek treh različno orientiranih mrež okrog enako nerodnega konglomerata dediščine preteklih stoletij. Zlasti grob in hkrati zgovoren je kontrast kolektivnega in zasebnega: družbeno organizirane zazidave, ki bi morala biti v skladu z ideološko usmeritvijo družbe tako rekoč edinozveličavna, in individualistične samovolje, ki je z dobršno mero hinavčenja dovoljena zato,

da bi se potencialno revolucionarni proletariat ne prebudil. Ali bolj preprosto: da bi bil volk sit in koza cela. Dravogrjsko železniško traso, ki bi bila lahko ločnica med obema tipoma, ukinejo (1968).

Strukturalistično orientirana šestdeseta in sedemdeseta leta vse našete kontraste samo stopnjujejo: do neelegančnosti ekstremni so zlasti vertikalni gabariti (denimo, »veržnega bloka« Standard). Zazidava v centralnih predelih se začne gostiti, stanovanjska gradnja pa širiti z načeloma tremi zvrstmi zazidave: z (mini) soseskami (Gorica itd.), z zgoščeno preprogo individualnih hiš (Šalek itd.) in s folkloro stihijскими sestoji »hiš v vrtičkih« (vseprovod).

Prodor postmoderne manire sledi pozno, šele v lomu osemdesetih v devetdeseta leta – predvsem v arhitekturi, ko začneta med sabo tekrovati naivno konvencionalni »starotrški stil« in provincialno primitivni »High Tech«. Umiritev ali celo blokada dinamike rasti zazidanih površin, ki bo bržkone bolj škodila kot koristila prav trendom postmoderne, bo imela za posledico predvsem nadaljnje zgoščanje zazidave in s tem stopnjevano revizijo oziroma zanikanje funkcionalističnega modela, za katerega je najbolj značilna prav »svobodna razsutost«.

Predlogi za nadaljnje obravnavanje so tudi za velenjsko aglomeracijo različni (Pogačnik 1996, DUO 1998). In delno kar kontradiktorni – od želja, naj se kot urbanistična dediščina zaščiti vse, kar nam zapusti faza funkcionalizma, do navodil, kako bi bilo treba zaradi domnevne degradiranosti sanirati vsa industrijska območja.

Preden se lotimo morfološke razčlenitve obeh urbanih struktur, se dotaknimo še zanimivega arhitekturnega problema, ki zelo nazorno ilustrira ideološki domet funkcionalistične usmeritve. Stolpnice so svojevrsten moderen morfem, ki izziva vrsto kontroverznih komentarjev ali opomb pod črto. Tu se križata dva interesa oziroma namena in pomena: ekonomski in simbolični.

Največkrat jih zidajo predvsem zaradi ekonomskih zahtev. Velika zgoščenost stanovanjskih celic, strnjena v strokovnem pojmu »gostote«, ki jo omogočajo, je navezadnje lahko aktualna celo na mestnem robu. Kot programski poudarek, ki izrablja višino kot simbol, pa so stolpnice logične predvsem v naselbinskem težišču. Oba interesa, denimo, poveže idealno fevdalna cerkev, saj funkcionira hkrati kot ideološki akcent in zbirališče (večkrat celo z več docela nesakralnimi nameni).

Prepričljivost njihovega plasmaja je odvisna od podrobnosti: od odtenkov, ki nikakor niso nebitveni. Ravne in Velenje dobta svoji monotoni skupini tlorisno in gabaritno identičnih visokih soliterskih stavb približno sočasno – v šestdesetih letih, obakrat zaradi ekonomike: če so pri tem imeli v mislih še simboliko (»modernosti«), so se (v obeh primerih) močno uštelili – izcimili se samo fantazma simbolnosti. In vendar je med obravnavanima kompozicijama pomembna razlika. Ravenske stolpnice sicer niso simbolna oznaka za mestno vsebinsko težišče, gotovo pa so vedutno dovolj učinkovita kulisa v njegovem neposrednem vizualnem ozadju (v drugem planu). V Velenju predstavlja skupina prvih petih stolpnic le nekakšen

neskladen »šiv«, močno nedomiselno izvedeno mašilo med starim in novim naselbinskim težiščem.

UGOTOVITVE

In če nazadnje primerjamo oba sestoja, velenjsko-šoštanskega in prevaljsko-ravenskega, kot urbani celoti, se zavemo, da so naše pozitivne sodbe o velenjski aglomeraciji močno pretirane, medtem ko je ostala ravenska doslej brez pravega razloga zapostavljena ali sploh neocenjena.

Morfološka analiza velenjske strukture kaže, kako njenim mnogim, v različnih pedagoških eksperimentih slovenske šole za arhitekturo različno informiranim in orientiranim načrtovalcem in oblikovalcem ni nikoli uspelo na sicer idealni ravnini sestaviti konsistentne celote, ampak samo precejšnjo zmešnjavo. Glavne pomote, nekoordiniranosti projektnih mrež, ne more popraviti nobena »mestotvorna zgostitev«. V nji sta razkrita tako blišč kot beda slovenskega urbanizma, pri čemer je bede več kot blišča, ki je največkrat samoprevara. Rezultat je konglomerat, ki je gotovo premalo skladen. Sestavljen je iz tehle delov:

(1)

Trško srednjeveško jedro pod gradom leži v celoti urbanega organizma docela ekscentrično, brez pravega stika z modernim tkivom. Od njega ga loči (pre)široka, za avtomobilski tranzit dimenzionirana cesta: namesto da bi bila mestna ulica, je neprijetna prometna ovira za pešce.

(2)

Novo mestno središče je zazidano disperzno in nedomiselno razkosano na štiri »cone« s štirimi zvrstmi programa (upravno, kulturno, šolsko in zdravstveno). Glede na celotno zazidano površino leži prav tako ekscentrično, čeravno ob magistralni cestni in vedutni osi.

(3)

Enako nelogično lociran, s frekventirano prometnico odrezan od glavnih tokov pešcev in za povrh še neartikuliran je mestni park. Tudi v programskem pogledu ni ustrezno uravnotežen: prevladujejo neizbrano vsakdanje prvine, kot so objekti za šport in rekreacijo ter otroško igrišče – smučarski skakalnici pa sta tu absurd.

(4)

Izredno razsežno in ekološko vprašljivo industrijsko območje načenja okolje skrajno agresivno z vrsto ireverzibilnih posegov. Presenetljivo pa je, da ponuja tudi nekaj dinamično dramatičnih, v vsem slovenskem prostoru enkratnih vedut. Če kaj, so prav te odločilne za prepoznavnost velenjsko-šoštanske identitete!

(5)

Razsežni arhipelag modernih stanovanjskih območij, ki segajo daleč čez rob kotline v Šentilj in Šentjanž, sestavljajo (kljub načrtovalski kontroli) struktarno in gabaritno izrazito

heterogene »soseske«, brez pravih prehodov ali presledkov zlepljene s kontrastno anarhično individualno zazidavo.

Kaj je torej glavna morfološka značilnost, po kateri vendarle prepoznavamo »centralnost« velenjskega centra? Karakteristične prvine niso izrazito urbanistične, temveč arhitekturne. Namesto jasno členjenih in pravilno slojenih območij so to razsežne praznine konfekcijsko ozelenjenih ploščadi in kontrastno dinamični gabariti razmeroma nedomiselnost ali celo docela nelogično lociranih prostorskih poudarkov (»landmarks«).

Nasprotno so členi urbane strukture Raven dovolj čitljivo artikulirani, k čemur nemalo pripomore konfiguracija neravnega, »skandinavsko« razgibanega zemljišča. Navidezna pomanjkljivost je bila tu izrabljena kot prednost. Sestoj je (kljub nekaj spodrslijajem) organiziran za slovenske razmere nadpovprečno disciplinirano – kar je kvaliteta, ki še ni bila razčlenjena in poudarjena. Ne samo propagandno politični, tudi kritično strokovni reflektorji so navno osvetljevali preveč enostransko en sam spektakel, pri tem pa prezrli prizadevanja, ki bi zaslužila polno pozornost. Ravensko mestno tkivo sestavljajo naslednji deli:

(1)

Strnjeno zazidano in gabaritno nenačeto staro trško središče leži še vedno v težišču aglomeracije in je zato še zmerom živo. Obremenjeno je s tranzitnim prometom, kar je mogoče sanirati. Graščina Javornik je učinkovit vedutni poudarek osrednjega trga (v drugem planu), zato bi jo bilo treba čim prej prenoviti.

(2)

Novi center je pravilno lociran med srednjeveško jedro in območje jeklarne, a urbanistično žal ni zadovoljivo izoblikovan, ker so posamezni objekti, ki sicer ne presegajo uveljavljenega tradicionalnega merila, razmeščeni po značilno nedomiselnih funkcionalističnih šabloni.

(3)

Park grofov Thurnov, danes osrednji mestni park, amatersko, toda vešče zasajen v zgledni angleški maniri (po 1863), bi bil ponos marsikaterega (tudi precej večjega) mesta. Dobro se navezuje na mestno jedro, hkrati pa so v njem izjemno smotno izkoriščene lokacije za osrednje ustanove za kulturo.

(4)

Območje jeklarne je urejeno na funkcionalistično monotoni mreži, podedovani po prvih železarskih obratih (kar predstavlja svojevrstno kontinuiteto): estetsko sicer le diskretno ambiciozno, toda inženirsko izjemno disciplinirano – celo kozmično, strogo po straneh neba orientirana celota.

(5)

Stanovanjska območja sestavljata dve »blokovski«, gabaritno odtehtani in (v podobi kraja) vedutno dominantni soseski ter sicer na široko razsute, a na srečo logično

locirane ter ne pretirano razsežne enote zazidave s konvencionalnimi družinskimi hišami.

In kaj opredeljuje v morfološkem pogledu »centralnost« Raven? Presenetljivo mnogo prvin: stari ravenski trg, ki glede na celoto ni ekscentričen, nekoč graščinski in danes mestni park, srečno nameščen tik ob samo težišču celote, v gabaritih razumno disciplinirani kompleks jeklarne in končno obe soseski z družbeno organizirano stanovanjsko zazidavo. Kot svojevrstna in razpoznavna posebnost učinkuje izpostavljeni grozd stolpnice na Čečovju.

Na kaj nas torej opozarja primerjava teh dveh struktur? Da je industrializacija odločilni dejavnik, ki vpliva na sodobno urbanizacijo: na razvoj ali zastoj (oziroma povzročča v nekaterih primerih celo razkroj) tako poselitvenega vzorca kot naselbinskega tkiva. Da bi bili rezultati skladni, mora biti proces razumno obvladan – a za to nam dostikrat primanjkuje časa, sredstev in razgledanosti.

IZBRANA LITERATURA

Arhitektura 18–22 (Zagreb 1949)

Curk, J.: Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem (MB 1991)

Dolinšek, M.: Tri doline v koroški zgodovini – Zbornik Ravne na Koroškem – 720 let (Ravne 1968)

Fister, P.: Arhitektura slovenskih protiturških taborov (LJ 1975)

Koželj, J.: DUO – Degradirana urbana območja (LJ 1998)

Melik, A.: Rast naših mest v novi dobi (LJ 1964)

Mohorič, I.: Problemi in dosežki rudarjenja na Slovenskem I & II (LJ 1978)

Oder, K.: Utrinki iz preteklosti – Zbornik Ravne na Koroškem – 750 let (Ravne 1998)

Otorepec, B.: Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem (LJ 1988)

Pogačnik, A.: Varstvo in urejanje oblikovne podobe slovenskih mest (LJ 1996)

Ravnikar, T. (ur.): Velenje – Razprave o zgodovini mesta in okolice (Velenje 1999)

Seher, A.: Zgodovina premogovnika Velenje I & II (Velenje 1995 & 1998)

Suhadolc, J.: Na spolzki površini funkcionalističnega stila (Nova revija 92, 1989)

Šom, J.: Začetki industrije na Slovenskem (MB 1984)

Predavanje je bilo posredovano kot prispevek za arhitekturno delavnico na Ravnah na Koroškem (24. 9. 2002). V zgoščenem komparativnem orisu hoče zajeti najvažnejša dogajanja vse do sodobnosti, česar se v svojih komentarjih navadno izogibamo.

SPOMIN

IGNAC KAMENIK

1926–2002

Marjan Kolar

Ignaca Kamenika sem prvič videl jeseni leta 1951 na Gimnaziji Ravne na Koroškem. V spominu mi živi kot postaven moški z očali in z izredno gostimi rdečkastimi lasmi, oblečen v partizanske vojaške jahalne hlače in škornje. Hitro si je pridobil ime dejavnega kulturnika in zahtevnega profesorja slovenščine.

Ignac Kamenik (desno) in Marjan Kolar v Štatenbergu v poznih šestdesetih letih

(Foto: osebni arhiv)

Mene sicer nikoli ni poučeval, je pa na gimnazijskem literarnem natečaju pozitivno ocenil mojo črtico Osamelec in jo potem, ko je povzročila politično pohujšanje, tudi pogumno branil pred udbo. (To epizodo

je desetletja kasneje ustrezno umetniško obdelano popisal v svojem romanu Sledi preklanih sivin.)

Bliže si takrat nisva mogla iz preprostega razloga, ker je bil sedem let starejši in absolvent slavistike, jaz pa samo maturant. Zato sem v poznejših letih njegovo življenjsko pot spremljal bolj iz daljave:

- Nič se nisem začudil, da je po desetih letih poučevanja svoje talente nehal kovati v vsakdanji drobiž za dijake.

- Privoščil sem mu, da je vsaj na Štajerskem zaslovel kot perspektiven sodoben dramatik.

- Presenetil me je s pogumom, da je po ameriško domala na vsakih pet let menjal službe.

Kaj ga je gnalo k temu, nikoli nisem vprašal, čeprav sva se v Ljubljani kot člana prvega republiškega odbora Kulturne skupnosti Slovenije skoraj vsak mesec srečevala na dolgih sejah. Na njih sva se zbližala, ker sva s podobnimi argumenti (in seveda brezuspešno) poskušala Ljubljančanom dopovedati, kaj od kulture pričakuje preprost Slovenec na Ravnah, v Mariboru, Slovenski Bistrici in sploh na podeželju.

Podobno skeptično sva poslušala ljubljanske filozofe, ki so prihajali na štatemberška pisateljska srečanja oznanjat svoj evropski nihilizem. Takrat sva bila oba literata, hkrati pa oba na neki način v službi "ljudstva" (on nekaj let dramaturg, prej in potem tudi bibliotekar, jaz lokalni novinar), in čeprav sva bila izpričana nasprotnika politične ozkosrčnosti v kakršnikoli obliki, v filozofskih akrobacijah te vrste vendarle nisva prepoznala niti plodne alternative za enoumje svinčenih let niti osnove za zdravo duhovno rast Slovencev v prihodnosti.

Oba rojena v znamenju tehtnice sva na neki zadržan način cenila drug drugega in se (čeprav redko) rada srečevala. Nikoli nisva drug drugega obsipala s komplimenti na račun najinih literarnih del. O mnogih pojavih v politiki in kulturi sva mislila podobno, a do kraja si svojih nazorov nisva razkrivala in do prijateljskih intimnosti nisva nikoli dospela.

Ignac Kamenik je bil zame dinamičen mož mnogih darov in velike energije. Verjamem, da je svojo literarno ustvarjalnost zavestno podprejal kulturni dejavnosti za ljudi v plemenitem in širokem, nikakor zbanaliziranem pomenu te besede. Morda se prav zato ni mogel (hotel?) ustaliti v kakšni mimi strokovni specializaciji na višji ali visoki šoli in se torej ni usmeril v znanstveno kariero. Nasprotno se je v zrelih letih uspešno lotil tudi proze; in v času, ki ni bil več prijazen do knjig, je uspel objaviti nekaj privlačnih del, v katerih je podal izseke iz slovenskih povojnih let ter svojo vlogo v njih. – Splača se ponovno prebrati vsaj roman iz njegove ravenske dobe, saj ponuja poglede na čas in ljudi, ki jih imamo ukalupljene precej drugače.

Bil je zelo razgledan, kultiviran in tankočuten človek, s katerim je bilo enako prijetno govoriti kot molčati.

ODVETNICA IN PISATELJICA LJUBA PRENNER

(Razstava v Koroški osrednji knjižnici Ravne ob 25-letnici smrti)

Simona Šuler Pandev

V Koroški osrednji knjižnici na Ravnah smo letos pred obnovo knjižnice, zato smo v veliki prostorski stiski. Naše prireditve bodo ob koncu tega in v začetku naslednjega leta malce ovirane. Začasno smo namreč izgubili večji prostor, ki je bil namenjen prireditvam, otvoritvam večjih razstav in drugim dogodkom. Kljub vsem »težavam« pa ne bomo pozabili na številne razstave in prireditve, predvsem tiste, ki so domoznanskega značaja in predstavljajo naše koroške avtorje ob različnih obletnicah. Tako smo s spominsko razstavo obeležili tudi 25-letnico smrti naše rojakinje, odvetnice in pisateljice Ljube Prenner.

Ko sem se pripravljala na razstavo, sem razmišljala, kaj še pokazati, kaj zapisati in razstaviti, saj je bilo o Ljubi Prenner že veliko napisanega. Objavljeni so številni članki, prispevki v časopisih, revijah in zbornikih. V Koroškem pokrajinskem muzeju v Slovenj Gradcu so ob 90-letnici

rojstva in 20-letnici smrti izdali publikacijo z naslovom Dr. Ljuba Prenner (1906–1977) in se ji nekako zahvalili za njeno življenjsko delo z zanimivo razstavo. Prav tako pa je Brigita Rajšter objavila v Koroškem zborniku 3, 2001 popis celotnega arhivskega gradiva, ki ga tam hranijo. Leta 2000 je v zbirki Korenine izšla še ena publikacija, posvečena tej zanimivi osebnosti, z naslovom Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner. Tu so dodali še podnaslov: Pogumna, ker je bila drugačna. Prav ta njena drugačnost je pritegnila moje zanimanje, zato sem se odločila, kljub vsemu napisanemu, z razstavo še kaj povedati.

Beseda "drugačnost" je v Slovarju slovenskega knjižnega jezika opredeljena kot: "lastnost, značilnost drugačnega: boleče se je zavedala svoje drugačnosti, zato je bila pretirano občutljiva / ne moremo odločiti o svoji takšnosti in drugačnosti."

V vsaki skupnosti in vsaki družbi najdemo ljudi, ki so drugačni in prav zaradi tega mogoče še bolj zanimivi. Za Ljubo Prenner so gotovo ostale sledi, ki so vidne in vredne našega zanimanja ter pozornosti, zato je prav, da se jih ob različnih priložnostih tudi spomnimo.

V naši knjižnici hranimo majhen drobec njene zapuščine (korespondenca, rokopisi in fotografsko gradivo), ki smo jo postavili na ogled, in zdaj ob koncu razstave lahko rečem, da je vzbudila zanimanje pri obiskovalcih naše knjižnice.

Ljuba Prenner se je rodila 19. junija 1906. leta na Prevaljah. Njen oče je bil Nemeč, mama pa Slovenka. Oče skoraj ni govoril slovensko, mama pa ni znala nemško. Tako se je Ljuba že od malega zelo dobro naučila jezika obeh staršev, vzgajali pa so jo v tradicionalnem katoliškem duhu. Po nekaterih selitvah se je družina končno ustalila v Slovenj Gradcu. To malomeščansko okolje je pustilo Ljubi močan pečat, predvsem v njenem literarnem delu. Hodila je v gimnazijo in je kasneje zaradi stalnega pomanjkanja šolanje večkrat prekinila ter si poiskala delo, da se je lahko preživela. Odločila se je za študij prava, ki pa ga je tudi večkrat prekinila, in sicer zaradi začasnih zaposlitev. Po diplomi leta 1936 se je vmila v rodni Slovenj Gradec. Vendar v tem malomeščanskem okolju ni mogla izživeti svoje umetniške žilice in se je zato vmila v Ljubljano. Zapisala se je dvema poklicema; bila je odvetnica – s tem se je preživljala – in literarna ustvarjalka. Življenje z njo ni

Ljuba Prenner leta 1933 kot študentka prava
(Foto: arhiv Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem)

bilo usmiljeno. Med vojno je bila večkrat zaprta. Živela je v času, ki ni prizanašal ne njej ne drugim, in zato se je morala večkrat boriti na sodiščih in se postavljati zase in za druge. Želeli smo jo predstaviti kot osebnost, kot dobro odvetnico in pisateljico.

Kot odvetnico in pisateljico jo je vedno zanimal predvsem človek. V obsežnem članku Odvetniki na temni strani meseca (II.) v reviji Odvetnik iz leta 1999 je Bojan Kukec podrobno opisal njeno odvetniško kariero, njene procese, predvsem politične, kjer je zastopala tudi ljudi, ki so bili obsojeni na smrt. Še posebej me je pretresla zgodba o bivši partizanki, ki jo je obtožnica bremenila izdajstva in je bila zato obsojena na smrt. Ljuba je menda pretaknila vso Slovenijo, da je našla priče, ki so potrdile, da ovadba ne drži, in dosegla oprostilno sodbo. Bojan Kukec je zapisal, da je bilo takih in podobnih primerov ogromno. Vsak je imel srečo, če ga je zastopala Ljuba Prenner. Zanj je bilo značilno, da je sprejela in zagovarjala le tiste ljudi, pri katerih je natanko vedela, da bo zagovarjala resnico. Če je ugotovila, da obsojenec laže, ga je spodila iz svoje pisarne.

Kot pisateljica je v svojih poznih delih posvečala pozornost opisovanju rodnega Slovenj Gradca in ljudi, ki so tam živeli. Pisala je različne zgodbe v časopise in objavljala tudi samostojne knjige. Eno najuspešnejših del je vsekakor malomeščanska kriminalna povest Neznani storilec (1939), v kateri je dovolj dosledno upoštevala klasično skico kriminalnega romana. Tisti, ki so jo poznali, pravijo, da je imela večje ambicije kot pisateljica. Napisala je dramsko delo Veliki mož in si nadvse želela, da bi bilo uprizorjeno. Želja se ji je uresničila leta 1943 v Narodnem gledališču v Ljubljani. Predstava je doživela velik aplavz, ki pa je bil za njeno nadaljnje ustvarjanje usoden. Ni spoštovala kulturnega molka, zato je bila izključena iz Društva slovenskih pisateljev, kar ni nikoli prebolela. Kasneje je dosegla moralno zadoščenje (1976), ko je bila ponovno na seznamu slovenskih pisateljev.

Brigita Rajšter je ob 90-letnici rojstva in 20-letnici smrti pisateljice zapisala:

"Ljudje so jo poznali kot nenavadno osebo v moški obleki, močnejše postave in moškega videza ... Zaradi svoje drugačnosti je doživljala ponižanja, bojevala notranje boje in življenjske preizkušnje ji niso prizanašale. Ni pa izgubila zaupanja v sebe in človeka. Življenjsko moč je v najhujših trenutkih črpala iz svojega smisla za humor in iz svoje sposobnosti umetniškega ustvarjanja. ... S svojo pojavnostjo nosi sporočilo za ljudi, ki so drugačni. Svojo drugačno zunanost in usmerjenost je izrazila v času, ki je bil temu nenaklonjen. Uspešna in s pokončno držo je dober model za ljudi, ki se danes borijo za svojo drugačnost (ali s svojo drugačnostjo). Dober zgled pa je bila, zaradi svojih številnih kvalitiet, tudi za tiste, ki so jo sprejemali takšno, kot je bila."

Razstava je bila na ogled od 19. septembra do 19. oktobra 2002 v naši knjižnici in veselilo me je, ker so se obiskovalci, stari in mladi, ob njej ustavljali in komentirali. Zbudila je pozornost, na takšen ali drugačen način.

Veseli me, da se na Koroškem vsaj nekateri zavedamo pomembnosti in ohranjanja kulturne dediščine tudi skozi razstavno in publicistično dejavnost. Ko se ob številnih

Brigite Rajšter
 D. Sušnik
 Ljuba Prenner
 Lj. 20. XI. 69

Fotografija, ki jo je Prennerjeva izročila študijski knjižnici, in pripis na hrbtni strani

(Foto: arhiv Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem)

obletnicah spomnimo pomembnih Korošcev, ki so pustili pečat s svojim delom in zagnanostjo, smo naredili kar precej. V Koroškem pokrajinskem muzeju že nekaj časa nastaja Zbirka o dr. Ljubi Prenner in zbrani material bo po besedah Brigite Rajšter na voljo vsem, ki jih bo Ljuba Prenner zanimala, in sicer "kot marginalka ali kot oseba iz prve vrste." Prav tako pa smo v naši knjižnici poskrbeli, da je gradivo o njej shranjeno za prihodnje rodove in da bo na voljo še večkrat ob različnih priložnostih.

Literatura:

Dr. Ljuba Prenner (1906–1977) ob 90. obletnici rojstva in 20. obletnici njene smrti, Slovenj Gradec, 1997.

Gabrič, Aleš: Odvetnica in pisateljica Ljuba Prenner, Ljubljana, 2000.

Koroški zbornik 3, Ravne na Koroškem & Slovenj Gradec, 2001.

Odsevanja, 1996, št. 27, str. 6.

Odvetnik, 1999, št. 3, str. 44–47.

POGOVOR S PISATELJICO DR. KRISTINO BRENKOVO

(ob desetem romanju Prežihovih Korošcev Čez goro k očetu)

Stane Vrtič

"Že pred dobrimi štiridesetimi leti ste kot urednica pri Mladinski knjigi dali pobudo za natis literarne pripovedi iz potopisa Gosposvetsko polje Prežihovega Voranca pod naslovom Čez goro k očetu. Kaj Vas je vodilo k tej pobudi?"

"Leta 1960 so na prevajški osnovni šoli podelili šolarjem in šolarkam prvo slovensko bralno značko z imenom Prežihova bralna značka. Takrat sem slikanice in knjige v založbi Mladinska knjiga urejala za otroke tja do dvanajst let. Pomislila sem, čisto po uredniško, da imajo mladi bralci po moji domovini eno samo Vorančevo knjigo Solzice, ki jo štejejo za svojo. Kaj pa zdaj? Prečesala sem obsežno Prežihovo knjižno bero in še posebej vse knjige, ki so izšle do takrat v Zbirki slovenskih klasikov. V potopisu Gosposvetsko polje sem brala tudi zapis o decembrskem romanju leta 1932 iz Kotelj v slovensko Železno Kaplo na oni strani krivične meje. Takrat je Prežihova žena, revolucionarjeva žena, v dneh pred božičem šla z dvema hčerkama, Vido in mlajšo Mojco, na pot iz Kotelj čez gore v Železno Kaplo, kjer naj bi jih čakal njen mož in oče obeh deklic. Domislila sem se novega imena za novo knjigo Čez goro k očetu. Zdelo se mi je, da je to lep naslov in tudi edino pravi. V kakšni uredniški zadregi sem se vselej obrnila za nasvet ali po pomoč h glavnemu uredniku Cankarjeve založbe, k pesniku Cenetu Vipotniku. Bil mi je tiho naklonjen in zmeraj me je rešil iz uredniških zadreg, ki jih ni bilo malo. 'Saj to je lep poetični naslov in vse pove,' je rekel Cene Vipotnik. Potem sem dobila še dovoljenje Prežihovih dedičev za natis in naprosila slikarja Miklavža Omersa, da je zvesto po tekstu ustvaril štirinajst enobarvnih ilustracij. Če bi naslikal barvne, bi bila knjiga predraga, so mi rekli v založbi."

"Letos torej mineva sedemdeset let, kar se je Vorančeva žena na božični večer, po skoraj neprebrani zasneženi poti, s še ne desetletnima dekletcema Vido in Mojco, napotila k možu in očetu v Celovec. V Koprivni so ilegalno prestopile jugoslovansko-avstrijsko mejo, ker jim oblasti niso hotele izdati potnega lista. Kako danes po tolikih letih doživljate to zgodbo?"

"Če bi bila vsaj pol stoletja mlajša, bi šla s koroškimi romarji na nočno pot čez gore. Trdno sem

Kristina Brenkova (v maju 2002)

(Foto: osebni arhiv)

prepričana, da bo živel Vorančev spomin, dokler bo njegovo ljudstvo romalo v decembrskih nočeh čez gore in včasih prebralo kakšno njegovo knjigo in se borilo za Vorančevo ustanovo ter bogatilo z novimi natisi knjig knjižne police v Vorančevi sobi v veliki knjižnici dr. Franca Sušnika na Ravnah na Koroškem. Pred oknom Vorančeve sobe naj bo njivica posejana s solzicami. Za spomin."

"Pred šestimi leti je bila v Kotljah ustanovljena Prežihova ustanova. Njen namen je poleg spodbujanja kulturnih dejavnosti tudi štipendiranje mladih, ki živijo v slabih socialnih razmerah, in s tem obenem ohranjati in širiti pisateljevo izročilo v zavesti mlade generacije."

"Prežihova ustanova je čudovita ustanova. Korošci ste lahko ponosni nanjo. Povabili ste me na ustanovni občni zbor, udeležili so se ga tudi Korošci z one strani meje, in slišala sem mežiškega knapa, ki je z odra povedal: 'Moralimo ustanoviti Prežihovo ustanovo. Vsak dan več nas je brezposelnih. Kako naj študiramo naše nadarjene otroke, ko smo v vrstah brezposelnih?' Prežihova ustanova velja za koroške študente na tej in oni strani."

"Kakšen je pomen Prežihovega dela v naših današnjih družbenih razmerah, ko živimo v samostojni, svobodni in z zgodovinsko prisposodbo imenovani 'drugi Karantaniji', ki je nastala kot sad tisočletne borbe slovenskega naroda za svoj obstoj?"

"Prežihov pisateljski opus je mogočen temeljni kamen za drugo Karantanijo. O razsežnosti pomena Vorančevega dela za današnji čas pričajo tudi prevodi njegovih zgodb v svetovne jezike – Solzice so izšle v tridesetih jezikih. Potrebno je omeniti vse filme, posebej televizijske, ki jih je največ režiral prof. Janez Drozg in še drugi. Potem so tu priredbe Vorančevih povesti v odrska dela, med njimi legendarni Svetneči Gašper, ki jo je po noveli Pot na klop priredil Mitja Šipek in je z njo po Koroški in Sloveniji ter med koroškimi Slovenci na avstrijskem Koroškem nastopil že domala tisočkrat. Potem je tu kantavtor Milan Kamnik, ki je na zgoščenkah izdal pesmi o Jirsu in Bavhu, o Levem devžju in Svetnečem Gašperju, pa pesmi Vode pa ni, Slovenec sem in Uršlji gori. Med pomembne koroške in slovenske literarnozgodovinske raziskovalce Prežihovega dela pa nedvomno sodi prof. Janez Mrdavšič."

Kristina Brenkova – Prežihova kurirka
(fotografirano leta 1942)

(Foto: osebni arhiv)

"Vaša zvestoba Prežihu sega v čas NOB, ko ste leta 1941 postali njegova spremljevalka kot kurirka Osvobodilne fronte."

"Še zmeraj sem zvesta Prežihovi veri v boljše urejeni svet in prepričana, da bodo njegove zgodbe še dolgo, dolgo živele."

"Letos je založba Karantanija izdala že tretjo dopolnjeno knjigo Vaših spominov na

Prežiha Kruh upanja. V tej knjigi spominov zaživi pisatelj pred nami kot večno preganjani Ahasfer, ki mu življenje ne prizanaša, ker je njegova zvestoba domovini in trpečemu koroškemu ter slovenskemu človeku preveč goreča in usodno vdana."

"Karantanija je založba, ki nosi najlepše ime med vsemi slovenskimi založbami. S tretjim natisom Kruha upanja se je žlahtno oddolžila svojemu imenu in poslanstvu. Neprecenljivo je tudi delo koroškega pisatelja Draga Druškoviča, ki je uredil in nam dal dvanajst zajetnih knjig zbranega Vorančevega pisateljskega opusa. Uvrščene so v Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Njegova monografija (zapis Vorančevega življenja in dela) pa še čaka na natis. Ob tem vprašanju pomislim ob Vorancu tudi na Trubarja, očeta naše književnosti, ki je napisal grenko besedo 'nigdirdom'. Tudi Prežih je delil usodo z njim, tudi on je bil skoraj dve deceniji 'nigdirdomec'. Šele leta 1945 je dobil hišo nad Kotlejami zase in za svojo družino."

"V dopolnjeni izdaji knjige Kruh upanja je med drugim posebej zanimiv zapis, kako se je Voranc po vojni zavzel za obstoj Mohorjeve družbe v Sloveniji."

"V tretji natis knjige Kruh upanja sem vključila tudi kratek zapis o tem, kako so Prežih, trnovski župnik, pisatelj Fran Saleški Finžgar in Boris Kidrič takoj po vojni rešili življenje Mohorjevi družbi v Sloveniji. Se splača prebrati, saj je čisto na kratko zapisano. Leta 2001 so na naši televiziji prikazovali zgodovino Mohorjeve družbe – stopetdesetletnico. Veselila sem se dokumentarnega pričevanja o njenem delu in življenju. Po prvih dveh nadaljevanjih, ko je bilo prikazano njenih devetdeset let in je manjkalo še njenih zadnjih šestdeset let življenja in dela, pa nadaljevanja nisem dočakala. Prijazno so mi poslali kaseto iz uredništva. Na kaseti pa je bilo prikazano delo Mohorke le do leta 1941. Zamolčano je bilo vse početje ob nemški okupaciji, ko so v Celju leta 1941 na dvorišču Mohorjeve tiskarne zažgali grmade knjig, med njimi še nevezano Sovretovo knjigo Stari Grki. Tako sta oživitev Mohorjeve družbe leta 1945 in njeno delovanje po tem bila zamolčana."

"Dovolite mi, da se lepo zahvalim za ta dragoceni pogovor in obenem zaželim, da bi Vaše pero še žlahtnilo slovensko književno bero, ki je bogata predvsem na področju mladinske književnosti, a da bi hkrati zapisali še kaj o Prežihu. Da bi zrno zvestobe slovenstvu in malemu človeku, zasejano z njegovo prvinsko ljubeznijo v slovensko zemljo, dajalo kruh upanja prihodnjim generacijam."

"Ob koncu bi Vam rada izrekla prisrčno zahvalo, ker ste mi postavili imenitna vprašanja."

KAKO SMO ZAČELI HODITI "ČEZ GORO K OČETU"

Maksimilijan Večko

Ob stoti obletnici rojstva Prežihovega Voranca, leta 1993, je bilo v domači občini Ravne na Koroškem domenjeno, da vsako društvo stori akcijo Vorancu v spomin.

Takrat sem bil predsednik planinskega društva na Ravnah in naloga mi je bila pisana na kožo, saj sem vedno razmišljal, da planinski izlet ne more biti samo športno dejanje, ampak mora biti v njem nekaj tudi za dušo. Po razmisleku sem izbral, organiziral in v juniju tistega leta tudi vodil pohod "od Kotelj do Belih Vod". Zdelo se mi je, da lahko s tem pohodom najbolje združimo spomin na Voranca in istočasno to doživimo kot planinsko dejanje. Pohod je bil lepo doživetje za sedemindvajset udeležencev in na željo nekaterih smo ga naslednje leto še ponovili. Je pa padla na tem prvem pohodu tudi misel, da bi bilo nemara primerno ponoviti za Prežihovo ženo in obema

hčerkama tudi zimsko pot iz Črne v Železno Kaplo, prehojeno v božični noči leta 1932. Zgodba je znana iz Prežihovega dela Gosposvetsko polje, še posebej pa se je udomačila s priredbo, ki jo je za mladino pripravila pisateljica Kristina Brenkova.

S pripravami za pohod sem začel v septembru; najprej so romale prošnje za dovoljenje za prestop meje zunaj območja mejnih prehodov v Slovenj Gradec na TNZ (sedaj Policijska uprava) in na Varnostno direkcijo v Celovec. Dolgo je bilo treba čakati na odgovore; nestrpnost je naraščala. Končno je iz Ministrstva za notranje zadeve (tja so vlogo poslali iz Slovenj Gradca) prišla zahteva, da je treba vlogo dopolniti. Potrebovali so podatek, med katerima

mejnima kamnoma želimo prekoračiti mejo. Naslednja nedelja (bilo je že v novembru) je bila sončna, ko naju je z ženo pot nesla v Koprivno, na Luže, kjer sva ugotovila, da naju čaka precej težka naloga, saj je bilo

**Udeleženci pohoda pred Cerkvijo vseh ver v bližini Luž
(18. 12. 1999)**

Foto: Ivan Cigale

skoraj do kolena snega, nobenega mejnega kamna ni bilo videti, midva pa brez lopate. Z nogami sva teptala in brcala sneg, v velikem krogu sva morala to storiti, da sem naslednji dan lahko sporočil v Ljubljano: "Mejo želimo prekoračiti na mejnem sektorju XXI, med kamnoma št. 22 in 23. Pričakovani čas prehoda meje bo od 22. do 23. ure devetnajstega decembra." Obisk v Koprivni sem izkoristil še za obisk Jeklove domačije (ki je s 1324 metri nadmorske višine druga najvišja kmetija v Sloveniji), kjer sem se dogovoril za počitek in pogostitev pohodnikov.

Kmalu zatem smo dobili z obeh strani pisno dovoljenje za prestop meje. Z avstrijske strani je prišlo tudi opozorilo glede obveznih dokumentov za vse pohodnike.

Zadnji teden pred pohodom sva si celo pot še enkrat ogledala in jo prehodila z Mirkom Čreslovnikom, takratnim podpredsednikom planinskega društva. Cel dan sva porabila za ogled na slovenski, naslednji dan pa na avstrijski strani. S tistega ogleda mi je v posebej lepem spominu ostal pogovor z domačinom Johanom Kogojem, p. d. Čemerjem. Razgovor se je končal s povabilom vsem pohodnikom, da se oglasimo ponoči pri njem na čaju.

ko smo srečali avtobus, ki nam je iz smeri Železne Kaple pripeljal nekoliko nasproti. Dobrih trideset kilometrov pohoda v zimski, čeprav izredno lepi noči, je bilo za naše noge vendarle dovolj. Spomin na žensko in občudovanje nje, ki je šestdeset let pred nami zmogla isto pot z dvema otrokoma v noči, ko se je usipalo z neba, pa sta v naših srcih samo še zrasla.

Odmevi po pohodu so bili izredno naklonjeni. Najprej nas je razveselilo pismo Prežihove Mojce, mlajše

**Kratek
postanek
nad
kmetijo
Čemer
(18. 12. 1999)**

Foto:
Ivan
Cigale

Prvi pohod se je od naslednjih razlikoval po tem, da je bil začetek pešačenja že v Črni. Za temeljito poln avtobus (64 udeležencev) se nas je nabralo in čudovito je bilo že vzdušje v Črni na štartu. Bil je izrazito lep večer: jasno, sneženo in primerno mrzlo. Pot nas je vodila po dolini reke Meže, tiste redke hiše, posejane po tej dolini, smo že od daleč zaslutili, najprej po pasjem laježu in nato, ko smo prikorakali okoli ovinka, so se tudi prikazale odete v razsvetljavo predbožičnega vzdušja. Kmalu po osmi uri so prvi udeleženci prispeli do Jeklove domačije, kjer so nas gostoljubno sprejeli s čajem in toplo enolončnico. Sledila je kratka predstavitev; vsaj nekaterim udeležencem je bilo treba povedati, zakaj tak pohod, kje je njegova simbolika. Spomnili smo se tudi Kuharjeve žene, naše predhodnice, ki je bila takrat še živa, in ji poslali pozdravno pismo v Domžale. V nadaljevanju pohoda smo najprej prestopili mejo; zapletov ni bilo ne pri slovenski in ne pri avstrijski mejni kontroli. Udeležencem pohoda je prav gotovo ostal v spominu tudi prisrčen sprejem, ki sta nam ga pripravila Johan Kogoj in njegova žena. Držala sta besedo: nismo dobili samo čaja in keksov, posebej smo bili navdušeni zaradi občutka, da jima naš obisk dejansko nekaj pomeni. Sledil je spust v dolino proti Železni Kapli in marsikdo je bil prijetno presenečen,

izmed dveh deklic, ki sta spremljali mamo na njihovem originalnem pohodu, za njim pa smo prejeli še pismo Kristine Brenkove, ki je bila tudi zadovoljna z načinom počastitve spomina na Prežiha in njegovo družino. Tudi javnost je bila pohodu naklonjena; predvsem tisti, ki se pohoda niso udeležili in so obžalovali svojo odsotnost, so bili spodbuda, da smo naslednja leta s pohodi nadaljevali. Na drugem pohodu je bilo 127 udeležencev, na tretjem še več, medtem ko se število udeležencev na zadnjih pohodih giblje okoli tristo.

Ko ob desetem, jubilejnem pohodu gledam nazaj, me navdušuje tudi dejstvo, da pohod za udeležence ni samo športno dejanje, ampak jim ob tem pomeni še nekaj več. Spomnim se gimnazijcev, ki so z udeležbo na pohodu izpolnili obveznost iz izbirnih predmetov (slovenska književnost), spomnim se slikarja Leandra Fužirja iz Črne, ki je na pohodu zbiral motive za svoj slikarski ciklus ilustracij Prežihovih del. In še bi lahko naštevati. Že pred nekaj leti so se pohoda začeli udeleževati pohodniki z druge strani meje, pa tudi iz drugih krajev Slovenije je udeležba številna.

Kot začetnika teh pohodov me širitev popularnosti pohoda veseli. Želim, da bi sedanji organizatorji v okviru PD Ravne na Koroškem imeli srečno roko pri pohodih tudi v prihodnje.

POGLED NAZAJ – IZZIV ZA PRIHODNOST

Besedilo in fotografije: **Aleksandra Rožič**

Na približno tisočih metrih nadmorske višine stoji Osnovna šola Ojstrica. To je podružnična šola OŠ Neznanih talcev Dravograd, ki jo v tem šolskem letu obiskuje 22 otrok. Prvič je šolski prag prestopilo pet otrok. Šola ima bogato tradicijo, saj segajo začetki šolanja na Ojstrici v leto 1894.

Ni dvoma o tem, da naše delo poteka nekoliko drugače kot v "velikih mestnih šolah". Pouk je organiziran kombinirano, v treh oddelkih, zato smo na šoli tri učiteljice in kuharica, ki skrbi za lačna usta.

Naše delo je zelo pestro. Poleg "rednih šolskih" obveznosti, ki jih predpisujejo učni načrti in predmetniki, se lotimo še številnih natečajev, proslav, projektov, tekmovanj in drugih aktivnosti, s katerimi se želimo pomeriti in dokazati na različnih področjih.

Zelo pomembna je tesna povezanost med osnovno šolo in njenim okoljem, in sicer na različnih ravneh. Povezanost s starši in z nekaterimi inštitucijami, ki s šolo sodelujejo, popestri in obogati šolski program in življenje na šoli.

Gre torej za popestritev "šolskega učenja" z življenjem. Delo zato velikokrat ni omejeno na 45 minut šolske ure, učni prostor se ne omejuje zgolj na učilnico in šolske prostore, ampak sega tudi v življenje okolice, veliko tematik pa je vzetih iz konkretnih življenjskih situacij.

Projektne naloge so oblika dela, s katero učenci raziskujejo številne dogodke, zanimivosti svojih domačih in domačega kraja.

Naše osnovno vodilo pri tej obliki dela je torej

izkustveno učenje, vsestransko spodbujanje čutil, preprečevanje monotonosti učnega procesa. Seveda pa je pri tem zelo pomembno tudi sodelovanje učiteljic, ki učencem ponujamo odprto obliko učenja, pri kateri lahko prisluhnemo njihovim interesom in razmišljanjem.

Kljub nekaterim tehničnim in drugim oviram hitimo in se trudimo naprej. V "majhnih" glavah raste veliko novih in novih idej ter predlogov, in če k temu dodamo še stare, neizpolnjene načrte, ostaja vse skupaj le še izziv za prihodnost.

Misli o šoli ...

Našo šolo obiskuje 22 otrok. Najbolj všeč mi je, da imamo računalnik. Imamo tudi prijazno učiteljico. Moj najljubši predmet je matematika. Vesela bi bila, če bi imela šola tudi telovadnico.

Sara Lesičnik, 3. r.

Šola nekoč

(Foto: arhiv POŠ Ojstrica)

in danes

V našo šolo vsi radi hodimo, ker je majhna in ker nas ni veliko. Tudi učiteljica je prijazna. Obiskujem novinarski krožek in Knjigobube. Imamo tudi čistilko Sonjo, ki mi je zelo všeč. V šoli se imamo zelo lepo.

Jasmina Palko, 3. r.

Naša šola je srednje velika. Ima tri oddelke. Prvi odderek je v kleti, druga dva pa sta v prvem nadstropju. Obiskuje jo veliko otrok. Med odmori velikokrat igramo nogomet. Pozimi komaj čakamo dedka Mraza. Imamo tudi interesne dejavnosti. V šoli zelo rad pijem čaj in jem pico. Najbolj všeč mi je, kadar telovadimo in se igramo. Po pouku se poslovim od učiteljice.

Aljaž Sekolovnik, 4. r.

Naša šola ima veliko oken in vrat. Je prostorna. Ima štiri učilnice, shrambo, kuhinjo, kabinet, kurilnico, zbornico in klet. V šoli se dogaja veliko stvari. Ko je glavni odmor, gremo ven in igramo nogomet. Če pa dežuje, smo v šoli. Velikokrat rišemo in risbe prilepimo na steno v učilnici. Imamo razne sestanke in prireditve. Tudi folkloro imamo. Pozimi nas obišče dedek Mraz in nam prinese darila. Igramo se, pišemo, rišemo, plešemo in poslušamo. Najbolj mi je všeč, ko imamo za malico pico. Vsi jo imamo zelo radi. V to šolo hodim zelo rada, ker se veliko naučim.

Jasmina Brumnik, 4. r.

Plešemo

Ustvarjamo v projektu Knjigobube

Ob obisku policista

Izdelovanje košar na Koratovi kmetiji

Računalniški kabinet in

knjižnica – najbolj obiskana prostora

RAZISKOVALNO DELO MED OSNOVNOŠOLCI NA KOROŠKEM JE ZOPET OŽIVELO

Veronika Kotnik

"Znanje je dediščina, ki jo lahko damo mladim generacijam, vzpodbujanje raziskovalnega duha pa zagotovi, da bo tudi Koroška sledila razvoju v tej informacijski družbi."

Po dolgotrajnem zatišju je na osnovnih šolah zopet zaživel raziskovalno delo.

Na OŠ Prežihovega Voranca na Ravnah na Koroškem se je 22. aprila 2002 v okviru gibanja Znanost mladini odvijalo drugo srečanje Mladih raziskovalcev osnovnošolcev Koroške. Gibanje MRK (Mladi raziskovalci Koroške) deluje v okviru Zveze za tehnično kulturo Slovenije. Nosilka gibanja za srednje šole je že nekaj let Gimnazija Ravne, za osnovne šole pa je to z lanskim letom postala OŠ Prežihovega Voranca z Raven.

Na razpis, ki je bil v novembru 2001. poslan na vse osnovne šole na Koroškem, se je odzvalo pet šol z enajstimi nalogami, kar je v primerjavi z lanskoletnim prvim srečanjem, kjer sta sodelovali dve šoli s petimi nalogami, zelo pohvalno in vzpodbudno.

Učenci, predvsem osmošolci, so v svojih nalogah raziskovali zelo različna področja: od slovenskega jezika, geografije, zgodovine, etnologije in sociologije do biologije in ekologije z varstvom okolja ter fizike.

Napisati raziskovalno nalogo ni kar tako. Odločitev za raziskovalno nalogo pomeni, da bomo raziskali določen problem, poiskali o tem potrebno literaturo, opravili terensko delo, intervjuje, ankete, meritve ... in nalogo zapisali tako, da bo vsakomur, ki jo bo prebral, jasno, kaj smo hoteli. Naučiti se je torej treba drugače lotevati problema.

Naloge, ki so jih učenci predstavili, so vsaka po svoje zanimive in aktualne; pomembno pa je predvsem to, da so učenci "res raziskovali". Zelo malo je v nalogah teorije, veliko pa praktičnega dela od meritve, do intervjujev, pogovorov, anket, popisovanja, preštevanja ... Izjemno pomembno vlogo pri uvajanju

učencev v raziskovalno delo so odigrali njihovi mentorji, ki so učence skrbno vodili skozi osnovne elemente raziskovalnega dela, jih vzpodbujali in jim svetovali.

Kdo so bili letošnji mladi raziskovalci in kaj so raziskovali?

Mlade raziskovalke iz OŠ Franja Goloba s Prevalj so raziskovale zapise v spominskih knjigah, izdelale besedno-slikovni slovar slengovskih besed in ugotovljale, kakšne so besede, besedne zveze in besedilni obrazci pri navezovanju in ohranjanju stikov v Šentanelu, ter merile prometno obremenjenost Prevalj.

Na OŠ Mislinja so učenke raziskovale mline v njihovi okolici.

Učenci OŠ Prežihovega Voranca z Raven so izdelali primerjavo med delovnimi običaji na Zelenem Bregu nekoč in danes, proučevali so gorska in ledinska imena na Zelenem Bregu, ugotavljali, kako so Ravenčani jezikovno osveščeni pri poimenovanju svojih podjetij, trgovin in gostinskih lokalov, z meritvami pa so preverili energetske učinkovitost »varčne barve«, s katero so pred kratkim prebelili njihovo fizikalno učilnico.

Učenec iz OŠ Koroški jeklarji je ugotavljal, kakšna je osveščenost mladih o hepatitisu B.

Učenke iz Prve OŠ v Slovenj Gradcu pa so raziskovale čistost njihove reke Homšnice.

Prav je, da vsako nalogo podrobneje predstavim s povzetkom, ki so ga o svojem delu, nalogi in ugotovitvah zapisali učenci sami.

ZAPISI V SPOMINSKE KNJIGE

Avtorici: Anja Ban in Mateja Pipuš
Mentorica: Iva Potočnik
Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje

Težko se je bilo odločiti za temo, a nazadnje se nama je ponudila kar sama, ko sva ena drugi pisali verze v spominsko knjigo. Izmenjava spominskih knjig in zapisovanje dobrih želja vanje je že od nekdaj navada. Knjigo po navadi damo osebam, ki jih imamo radi in bi se jih radi spominjali tudi kasneje, zato na listih najpogosteje najdemo zapise prijateljev, sorodnikov in sošolcev. Knjige hranimo za spomin, hranita jih tudi najini mami in sestri. Opazili sva, da se verzi v njih ponavljajo ter da lahko najdemo nekaterim starejšim verzom tudi novejše inačice. Ponavljajo pa se tudi iste misli o ljubezni, zvestobi, prijateljstvu ... Počasi sva se navduševali in se na koncu odločili, da bova o verzih v spominskih knjigah naredili raziskovalno nalogo.

Pogovori z učenci in anketi sta dokazali, da si učenci še vedno pišejo verze v spominske knjige. Zlasti med fanti zanimanje za to upada, tudi pri dekletih ob koncu osnovnošolskega šolanja. Ko ljudje odrastejo, knjig ne zavržejo. Kogar sva povprašali, jih hrani kot spomin na otroštvo.

Besedišče v verzih je preprosto. Stalno ponavljajoče se besede in značilnosti pesniškega jezika kažejo, da so verze v preteklosti sestavljali preprosti ljudje in jih tudi dopolnjevali, če so pisali po spominu in kaj pozabili.

V anketah sva ugotovili, da tudi učenci zapise iz spominskih knjig večinoma prepisujejo in si le redki izmislijo kakšen svoj verz. Zato zapisov v spominskih knjigah ne moremo šteti med umetnostno književnost. V priložniku dr. Marije Stanonik Naš čas-o-pis sva prebrali, da take besedilne obrazce uvrščamo v slovstveno folkloro. To je tisti del besedne umetnosti, ki obstaja po načelu naravne komunikacije, neposrednega stika, govorjenja. Rojevala se je istočasno z oblikovanjem človeške besede. Imenujemo jo lahko tudi umetnost narečij, ker so preprosti pripovedovalci in pesniki ustvarjali v narečju. Naši verzi pa so zapisani, zato se je pri prepisovanju narečje izgubljalo. Zato je narečnih besed malo oz. jih ni.

Učencem so različne domisljice in spominski verzi dosegljivi tudi na internetu. Vendar v nobeni knjigi nisva našli sodobnejših. Predvidevava, da bo nekdo začel prepisovati tudi iz tega vira, zato se bodo tudi tematika in vrednote v sporočilih spremenile.

Vpliv medijev na zapise v spominske knjige pa bo lahko tema kakšne druge naloge, mogoče tudi najine.

BESEDNO-SLIKOVNI SLOVAR SLENGOVSKIH BESED PREVALJSKIH OSMOŠOLCEV

Avtorice: Tanja Glogovič, Mojca Majerič
in Nina Meh
Mentorica: Iva Potočnik
Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje

Pri pouku uporabljamo Slovar slovenskega knjižnega jezika v knjižni in elektronski obliki. Računalnik z naloženim slovarjem imamo tudi v učilnici slovenščine, zato lahko tudi med odmori brskamo po besedišču.

Ugotovile smo, da mnogo besed, ki jih slišimo v medijih in med učenci, v slovarju manjka, npr. tekačiti, psičar, milenij, prizemljiti se, žrebalo ... Da ne omenjamo modnih besed, kot so kul in ful in ... Zato smo začele take besede zapisovati in porodila se nam je ideja za oblikovanje svojega slovarja. Zbrale smo že okoli 250 besed oziroma gesel. Pri pregledovanju gradiva ugotavljamo, da je obseg prevelik, zato bomo za raziskovalno nalogo izločile besede, ki krožijo med našimi sošolci. To so predvsem slengovske besede, med njimi bomo izbrale najpogostejše in jim oblikovale geselske članke z ilustracijami. In tako dalje ...

V SSKJ-ju je zbranih že skoraj 100 000 besed, vendar besedišče tako hitro narašča, da v knjigo nikoli ni mogoče zajeti vsega. Naš slovarček je droben prispevek k tej zbirki, čeprav to niso knjižne besede, ampak spadajo v govorico mladih.

S poslušanjem in spraševanjem smo zbrale in zapisale okoli 250 besed, ki jih govorijo prevaljski osmošolci in ne naši učitelji, starši ter drugi odrasli.

Najprej smo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika te besede iskale, vendar niso bile zapisane. Ali pa je bila beseda zapisana, vendar v drugem pomenu. Npr.: čupa, ki v primorskem narečju pomeni čoln, med nami pa pričesko.

Največkrat slišanim besedam (izbrale smo jih po lastni presoji) smo oblikovale geselske članke. Pri tem se nismo zgledovale po vzorcu SSKJ-ja, kot nam je svetovala učiteljica, ampak smo mislile na naslovnike, to pa so naši sošolci, osnovnošolci. Vključile smo podatke, ki bi bili za nas uporabni.

V angleškem, nemškem in etimološkem slovarju smo iskale, od kod besede izvirajo. Zapisale smo le jezik, preko katerega smo besedo prevzeli, ne pa temeljnega izvora, npr. latinščina ali indoevropsčina ... Če izvora nismo mogle ugotoviti, nismo zapisale ničesar. Večina naših besed izvira iz angleščine, nemščine, tudi hrvaščine, iz francoščine pa dve. Kvalifikator je označen z dvema poševnicama na obeh straneh.

Večina besed je ilustriranih, vse pa so oštevilčene in urejene po abecedi.

Ugotovile smo, da je med analiziranimi gesli večina samostalnikov in glagolov, poleg nekaj pridevnikov sta dva prislova in en medmet. Večina samostalnikov je v moškem spolu, nekaj v ženskem in le eden v srednjem. Nekaj je tudi množinskih in edninskih samostalnikov. Pridevniki so stopnjevani opisno, eden nima stopnjevanja. Glagoli so v nedoločniku in so nedovršni.

Kot smo omenile že na začetku, te besede govorimo med sošolci. Vemo, da niso knjižne, in tudi to, da jih uporabljamo v prostem času, med druženjem, pri igri. Z odraslimi ne govorimo vseh, ker bi jih starejši ne razumeli, v šoli pa naj bi govorili pogovorni knjižni jezik. Naš slovarček ne bo imel trajne vrednosti, ker se jezik mladih hitro spreminja. Nova moda, filmi, različni dogodki prinašajo nove besede, ki si jih mladi hitro prisvojimo, prav tako hitro pa nanje pozabimo. Kar pa jih bo ostalo, bodo mogoče postale sposojenke.

BESEDE, BESEDNE ZVEZE IN BESEDILNI OBRAZCI PRI NAVEZOVANJU IN OHRANJANJU STIKOV V ŠENTANELU

Avtorica: Alenka Miler

Mentorica: Iva Potočnik

Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje

Prihajam iz Šentanela, vasice, ki ponuja nešteto možnosti za raziskovalno delo. Letošnja raziskovalna naloga govori o medsebojnih stikih vaščanov. Zanimalo me je, kako ljudje, ki živijo in se družijo pri delu in zabavi v istem kraju, ohranjajo stike, katere besede uporabljajo v določenih okoliščinah, iz tega pa so razvidni tudi medsebojni odnosi.

Pogovarjala sem se z vrstniki, z malo starejšimi, z odraslimi in s starimi vaščani. Opazovala sem jih, kako se pozdravljajo med seboj. Ob določenih praznikih sem hodila po vasi z diktafonom, da bi posnela bogastvo šentannelskega besedišča – in bila nad rezultati zelo razočarana. Na koncu sem se odločila anketirati najmlajše in najstarejše s smiselnimi vprašanji, ki bi rodili odgovore in ponudili uporabno in primerljivo besedišče.

Tudi anketiranje ni minilo brez težav. Zlasti k starejšim vaščanom me je spremljala babica, da sem laže navezala stike. Dolge ure sem presedela pri babičinih prijateljih iz pastirskih dni in poslušala zgodbe, v katerih so se izgubljali, medtem ko sem jim zastavljala vprašanja. Tudi anketa je bila morda malce prezahtevna, saj sem večinoma morala vrtati za odgovori in vse sama izpolniti. Tako sem bila kar zadovoljna, če sem v enem popoldnevu uspela izpolniti dva vprašalnika. Vsekakor sem si morala ponekod pomagati z ustnim virom in s svojim in babičinim spominom.

Šentanel ima okoli 150 prebivalcev. Tistim, ki so ustrezali kriterijem starosti, sem razdelila ankete.

Trema nas muči, ampak vemo, da bomo zmogli.

(Foto: Bojan Todorovič)

Pisno ali ustno (da sem izpolnjevala po nareku) sem anketirala 68 Šentanelcev, in sicer 39 odraslih in 29 otrok. Nekateri odgovori sem našla tudi samo v pogovoru ali v spominu svoje družine in lastnem.

V nalogi sem predvsem hotela ugotoviti, kako Šentanelci navezujejo in ohranjajo stike:

pri ogovarjanju z osebnimi imeni, kako si voščijo, izrazijo sožalje, nazdravijo, katere ljubkovalnice uporabljajo in za koga, katerih besed otroci ne govorijo v pričo staršev, katere pa, kako se pozdravljajo, kako pohvalijo in ozmerjajo, s katerimi izštevankami se izločajo pri igrah, s katerimi tepežnicami otepajo in v katerih okoliščinah.

PROMETNA OBREMENJENOST PREVALJ

Avtorici: Mateja Pipuš in Tadeja Jezernik

Mentorica: Romana Košutnik

Šola: OŠ Franja Goloba Prevalje

Promet sva šteli na točkah, ki so bile razporejene po celotnih Prevaljah. Število prevoznih sredstev sva zapisovali v razpredelnico, v kateri sva ločili kolesa, mopede, motorna vozila, osebne avtomobile, kombije – osebne in tovorne, tovrstne avtomobile, priklopnike, vlačilce, avtobuse in traktorje. Zapisovali sva tudi, ali so bili avtomobili zasedeni. Če so bili v avtomobilu trije potniki, sva ga uvrstili med polne, če pa je bil v avtomobilu le šofer ali je imel s sabo enega potnika, sva ga označili kot nezaseden. Na posamezni točki sva prevozna sredstva šteli v obeh smereh, tiste, ki gredo v ulico, in tiste, ki jo zapuščajo. Ugotovili sva, da je najbolj obremenjena cesta Dravograd–Črna, ki pelje skozi Prevalje. Pri odcepu proti šoli je gostota prometa dosti večja kot pri parkirnem prostoru pri občini. Prevladovali so nezasedeni avtomobili.

Iz grafov sva razbrali, da močno prevladujejo osebni avtomobili, ki so ponavadi nezasedeni. Le manjše število avtomobilov je bilo zasedenih. Potrdila se nama je domneva, da je regionalna cesta veliko bolj obremenjena s prometom kot pa oba odcepa. Največ osebnih avtomobilov je bilo v ponedeljek, med 13.30 in 14.30, ker se večina ljudi takrat vrača z dela ali pa se pelje v službo. Veliko je bilo tudi tovornih avtomobilov, ki zjutraj dovažajo v trgovine hrano ali material. Traktorjev in kolesarjev je bilo v vseh štetih dnevih zelo malo, kar je normalno za ta letni čas in hladno vreme.

KAKO SLOVENSKA SO IMENA NA RAVNAH ?!

Avtorja: Tjaša Razdevšek in Jaka Kotnik
Mentor: Alojz Pristavnik

Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

Ko se sprehajaš po Ravnah, se srečaš s premnogimi tujimi napisi in reklamami in zdi se ti, med njimi skorajda ni slovenskega imena.

Imena gostinskih lokalov, vzgojno-izobraževalnih ustanov, gospodarskih družb in trgovin so tisto področje, ki enakovredno z drugimi jezikovnimi vrstami odražajo kulturo naroda v določenem času. Zaradi imenske tipike, poslovne vloge in zlasti zaradi reklamne naravnosti je položaj teh imen še toliko bolj izpostavljen, zato je silno pomembno, da so ta skrbno in preudarno izbrana. Res je, da ni lahko v idealni meri izbrati dobrega imena, vendar ne smemo zavirati in ne podcenjevati slovenskega jezika in naših jezikovnih sposobnosti. Meniva, da izbira imena kaže na naš odnos do materinščine in naše zavedanje njene rabe, je pa to osebna odločitev vsakega posameznika.

Namen najine naloge je bil preučiti, v kolikšni meri smo Ravenčani pri izbiri imen trgovin, podjetij in lokalov pozorni na to, ali je ime slovenskega ali tujega izvora.

Nalogo zaključujeva z razveseljivo ugotovitvijo, da najina hipoteza pri uvodni opredelitvi problema, da na Ravnah prevladujejo zlasti tuja imena, ne drži. Kljub vsem pritiskom in agresivni propagandni dejavnosti Ravenčani ne postajamo imuni za kleno slovensko besedo. Posebej hvalevredno je zlasti to, da tudi mi najstniki na vseh področjih ne podležemo trendovskemu poimenovanju. Drugače je z modo; trendovska oblačila v trenutku zastarijo, jih pač odvržeš in kupiš nova. Besede, zlasti napisane, pa ne moreš kar zavreči, ostaja skozi zgodovino, kot dokaz bivanja in ustvarjanja.

SKUPNI DELOVNI OBIČAJI NA ZELENEM BREGU

Avtorici: Majda Prikeržnik in Nadja Polovšek

Mentor: Alojz Pristavnik

Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

V raziskovalni nalogi sva želeli spoznati, kateri nekdanji skupni običaji so še v navadi po domačijah na Zelenem Bregu, kako potekajo in v čem je njihov pomen.

S terenskim delom, z anketiranjem in obiskom vseh domačij sva ugotovili, da steljeraje, gnojevože, mlačve, teritve, žetve, košnje in kožuhanja v nekdanjih oblikah ne organizirajo več. Načini gospodarjenja so se v 60. letih 20. stoletja naglo spreminjali; začela je prevladovati živinoreja, ročno delo vse bolj zamenjujejo stroji. Zato vsa potrebna dela po kmetijah zmorejo opraviti člani družine sami, po potrebi pa prosijo za pomoč manjše število sorodnikov, sosedov, znancev in prijateljev. Od nekdanjih skupnih del se je najbolj ohranila košnja in z njo povezano novo delo – siliranje ter baliranje krme. Spoznali sva še, da so kmetje pri opuščanju skupnih del po moderniziranju najprej opustili zadnji, zabavni in družabni del, kasneje pa še delovni del in preostalo. Ko se ljudje spominjajo starih časov, najbolj pogrešajo trenutke, ko so bili skupaj in ko so se, kljub temu da so bili izmučeni, po končanem delu poveselili. Večina jih je pripravljena sodelovati pri oživljanju in ohranjanju bogate zelenbreške kulture.

GORSKA IN LEDINSKA IMENA NA ZELENEM BREGU

Avtorici: Jasna Jurc in Elen Pesičer
Mentor: Alojz Pristavnik
Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

Z raziskovalno nalogo sva preučili gorska in ledinska imena na Zelenem Bregu. S terenskim delom, z anketo in intervjuji, z domačimi informatorji sva raziskali, s kakšnimi ledinskimi (lastnimi in občnimi) imeni so kmetje poimenovali svoje domačije, njive, sadovnjake, travnike, pašnike, vode, gozdove in gorske predele. Pri analizi izsledkov raziskave sva razvrstili ledinska imena po izvoru.

Ko sva razlagali pomen imen, sva upoštevali mnenja domačinov in dognanja o imenih v literaturi. Nekaj imen kljub temu nisva znali pojasniti. Težave sva imeli pri pravilnem zapisovanju imen, saj nama za to zahtevno delo manjka dialektološkega znanja. Zapisovali sva, kakor sva slišali. Domačini so nama potrpežljivo in prijazno pomagali. Z raziskavo sva na Zelenem Bregu iztrgali pozabi veliko starih besed, ki se v živem ljudskem jeziku vse redkeje pojavljajo. Zanimivo je, da so nama besede sporočali predvsem starejši ljudje. Bodoči raziskovalci ledinskih in gorskih imen bodo imeli z uporabo najine raziskovalne naloge dobro osnovo za nadaljevanje raziskovanja. Ugotovili sva, da je tovrstna kulturna dediščina zelo bogata, kar dodatno povečuje vrednost slovenskega jezika, česar se premalo zavedamo.

Veliko imen so domačini že pozabili, najbolj se jih spominjajo starejši. Prav zaradi tega sva še bolj zadovoljni s svojim delom, saj sva morda s tem delom

rešili katero ime pred pozabo. Pojavlja se nekaj novih imen, in to hišnih imen (pri novozgrajenih hišah) ter ledinskih, ki nastajajo z buldožiranjem klancev, ozar in odorov. Seveda pa s tem izginjajo stara ledinska imena. Zavedava se, da raziskovalnega dela nisva dokončali. Potrebna je še nadaljnja obravnava do sedaj zbranega gradiva.

VARČNA BARVA

Avtorji: Marinka Glavica, Tina Jelen in Lovro Pečovnik
Mentorica: Darja Vrhovnik
Šola: OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem

Termoizolacijska barva »Thermo shield« je varčna barva. Zastopniki te barve so nam zagotovili, da se bo prostor, prepleškan s to barvo, ogrel za 2–3 stopinje. Od drugih barv se razlikuje po kemični sestavi. Najbolj priljubljena je v Ameriki, poznamo pa jo tudi v Evropi.

Mi smo preverili predvsem njeno učinkovitost. V učilnici, ki so jo prebelili s to barvo, smo pred in po beljenju merili temperaturo. Ugotovili smo, da se je učilnica res ogrela za 2 stopinji. Razliko so občutili tudi učenci. Skoraj 89 % jih je menilo, da je v učilnici bolj toplo kot pred beljenjem.

MLINI V NAŠI OKOLICI

Avtorice: Maja Batič, Tea Kovše, Tjaša Oder
Mentorici: Vesna Robnik in Katja Koletnik
Šola: OŠ Mislinja

Želja dati tako dragoceni stvari, kot je kruh, obliko, je zelo stara. Kruh kot simbol rodovitnosti, sreče in blagostanja je vedno dragoceno darilo ne le človeku, ampak tudi bogovom. Različnim bogovom so ljudje že v davnini darovali krušne darove, da bi si pridobili njihovo naklonjenost, hkrati pa bi jih varovali pred zli duhovi.

Revni kmetje so že v starem Egiptu in Grčiji lahko namesto živih živali darovali bogovom njihove krušne podobe. Posebno v času pomladne setve so bila darovanja bogovom obvezna za boljšo in uspešno letino.

Že od prazgodovine so se ljudje posluževali različnih načinov za drobljenje pšeničnega zrnja, saj so le tako pridobili moko za peko kruha.

Strokovna komisija je bila s predstavitvijo nalog zadovoljna.

(Foto: Bojan Todorovič)

V nalogi smo opisale zgodovino in pomen mlinarstva v naši okolici. Pogovarjale smo se z lastniki некоč mogočnih mlinov. Danes pa na njih spominjajo le propadajoči zidovi, ki pričajo o tem, da so se ljudje v mlinu radi zbirali in katero tudi zapeli.

Po poizvedovanju glede delujočih mlinov na reki Mislinji, v naši okolici, smo ugotovile, da ni več nobenega delujočega mlina, ki bi ga poganjala voda. Ponosne pa smo na dejstvo, da v Dovžah pri Mislinji še vedno deluje mlin, ki je star že 141 let in ga poganja voda.

Po anketi, ki smo jo izvedle med sošolci, našimi starši in starimi starši, smo ugotovile naslednje:

naši sovrstniki zelo malo vedo o obstoju in delovanju mlinov v okolici;

samo nekateri od njih so znali povezati vzdevek ali priimek Mlinar s poklicem;

starši so znali povezati delo in priimek, niso pa dosti vedeli o legi mlinov;

stari starši so vedeli veliko o zgodovini in delovanju mlinov.

Predvsem stari starši so z žalostjo ugotavljali, da некоč tako zelo pomemben in cenjen poklic, kot je bil mlinar, počasi izumira, pa tudi same stavbe so prepuščene zobu časa. Predvsem spomladi in jeseni je bil mlin družabni prostor, kjer so se ljudje zbirali in zapeli vesele pesmi. Naša mnenja se pridružujejo starim staršem, da je res žalostno, da je še pred petdesetimi leti na reki Mislinji in njenih pritokih delovalo 41 mlinov, leta 1984 še 13, danes pa mogoče še dva. Pa tudi ta dva le zaradi skrbnih lastnikov, ki

jim ni vseeno, kaj se bo zgodilo z njihovimi mlini, ali pa zaradi pridobivanja krme za živali.

BIOLOŠKA OCENA KAKOVOSTI REKE HOMŠNICE

**Avtorice: Špela Stravnik, Katja Levovnik
in Patricija Zbičajnik**

**Mentorica: Jožica Srebotnik Zalesnik
Šola: Prva OŠ Slovenj Gradec**

Za raziskovalno nalogo smo si izbrale biološko oceno kakovosti reke Homšnice, saj teče ta rečica v neposredni bližini naše šole. Domnevale smo, da je tudi precej onesnažena. Vzorce za biološko analizo reke smo vzele na šestih odvzemnih mestih – od Homca do izliva Homšnice v reko Suhodolnico.

Pod Homcem smo pričakovale, da bo voda kar precej čista, vendar smo po analizi organizmov ugotovile zmerno onesnaženost.

Najbolj onesnažena je bila Homšnica od naselja S8 do izliva v Suhodolnico. To smo ugotovile z metodo vzorčenja organizmov, ki smo jih nalovile v lovilno mrežo.

Za delo na terenu smo se primerno oblekle, obule in s seboj vzele pripomočke, ki smo jih potrebovale za raziskovalno delo. Večino organizmov smo si ogledale

in določile pod lupo kar na terenu, nekaj pa smo jih odnesle v učilnico ter jih pogledale in določile pod stereolupo. Pri tem smo si pomagale z različnimi slikovnimi ključi. Za vsako odvezemno mesto smo ocenile stopnjo onesnaženosti Homšnice.

Ugotovile smo, da je reka precej onesnažena, zato ni primerna za kopanje in igranje otrok v njeni bližini.

HEPATITIS B

Avtor: Aleksander Kašnik Janet

Mentor: Oto Papotnik

Šola: OŠ Koroški jeklarji

Ravne na Koroškem

Za to nalogo sem se odločil, ker je tema zelo nepoznana mlajšim generacijam. To dokazujejo tudi ankete, ki sem jih izvedel med osmošolci z OŠ Koroških jeklarjev in v 4. e-letniku splošne gimnazije na Ravnah. Rezultati so zelo zanimivi in dokazujejo marsikaj. Pri izvedbi anket sta mi zelo pomagali ravnateljici obeh šol. Tako sem lahko z njuno pomočjo ugotovil, da je veliko premalo osveščenosti o cepljenju (koliko odmerkov je potrebnih, kje se lahko prostovoljno cepiš ...), o kužnosti VHB in kje se skriva. Zelo malo tudi vedo o razširjenosti po vsem svetu in smrtnosti. Mislim, da bi morali pristojni ljudje poskrbeti za več predavanj v šoli ali pa drugje, saj bi s tem povečali osveščenost mlajših generacij.

V nalogi sem poleg ankete tudi napisal nekaj o zgodovini VHB, kaj je hepatitis, kakšni so simptomi, prenos in razvoj hepatitisa B, kje najdemo VHB, kako se obvarujemo pred njim in na kratko o jetrih in njihovi funkciji. Posebej sem se posvetil razvoju hepatitisa B in sem tudi izdelal diagram. Na internetu sem tudi našel sliko, ki prikazuje endemičnost kroničnih nosilcev VHB. Največja endemičnost je tam, kjer niso urejene razmere za bivanje in primanjkuje hrane ter vode. Nalogo sem končal s končno primerjavo osmošolcev in četrtil letnikov.

Dopoldan, ki smo ga preživeli skupaj, je bil prijeten, zanimiv in poučen. Prva trema je kmalu splahnela in mladi raziskovalci so svoja dela predstavili zelo lepo in zelo dobro.

Strokovna komisija (profesorici slovenskega jezika Irena Oder z Gimnazije Ravne in Bojana Verdinek iz OŠ Prežihovega Voranca, učiteljica zgodovine in geografije iz OŠ Prežihovega Voranca Marjeta Petrovič, pedagoginja iz OŠ Prežihovega Voranca Karla Mithans Lamprecht, sociolog in novinar Lojze Kos in pomočnica ravnatelja iz OŠ Prežihovega Voranca ter koordinatorka gibanja mladih raziskovalcev osnovnošolcev Veronika

Kotnik) je vse mlade raziskovalce pohvalila in jih vzpodbudila k nadaljnjim raziskavam.

Vsaka naloga je bila pregledana in ocenjena dvakrat. Neodvisno drug od drugega so naloge pregledovali profesorji in učitelji iz OŠ Prežihovega Voranca in Gimnazije Ravne ter zunanji sodelavec. Skupek teh dveh ocen in ocena javne predstavitve pa so dali končno oceno.

Šest nalog je bilo treba izbrati za predstavitve Koroške na Državnem srečanju mladih raziskovalcev osnovnošolcev, ki je bilo v Murski Soboti 7. junija 2002.

Izbor ni bil lahek, najboljši, ki so nas častno zastopali v Murski Soboti, pa so bili:

iz OŠ Franja Goloba Prevalje Alenka Miler z nalogo: BESEDE, BESEDNE ZVEZE IN BESEDILNI VZORCI PRI NAVEZOVANJU IN OHRANJANJU STIKOV V ŠENTANELU; iz OŠ Mislinja Maja Batič, Tea Kovše in Tjaša Oder z nalogo MLINI V NAŠI OKOLICI; iz Prve OŠ Slovenj Gradec Špela Stravnik, Katja Levovnik in Patricija Zbičajnik z nalogo: BIOLOŠKA OCENA KAKOVOSTI REKE HOMŠNICE; iz OŠ Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem so se predstavile kar tri naloge: Tjaša Razdevšek in Jaka Kotnik z nalogo KAKO SLOVENSKA SO IMENA NA RAVNAH?, Jasna Jurc in Elen Pesičer z nalogo LEDINSKA IN GORSKA IMENA NA ZELENEM BREGU ter Majda Prikeržnik in Nadja Polovšek z nalogo SKUPNI DELOVNI OBIČAJI NA ZELENEM BREGU NEKOČ IN DANES.

Čeprav naporen, je bil tisti petek v Prekmurju za vse nas, učence – mlade raziskovalce, mentorje in starše, ki so nas tja odpeljali, lep in poučen. Ponosni so se vrnili domov naši mladi z dvema srebrnima in s štirimi bronastimi "sovicami". Čestitke si zaslužijo prav vsi!

Delček truda, vloženega v večmesečno delo, je bil poplačan z nagradnim izletom v Tehnični muzej v München sredi oktobra. Največja nagrada za vse pa so znanja in spoznanja, ki so si jih pridobili in se jih naučili ob tem drugačnem – raziskovalnem delu, kar jim bo pri nadaljnjem šolanju in študiju še kako prav prišlo. Vse naloge so shranjene in na ogled v Koroški osrednji knjižnici na Ravnah in v OŠ Prežihovega Voranca.

Novembra sem na šole poslala nov razpis za tretje srečanje Mladih raziskovalcev osnovnošolcev Koroške in prepričana sem, da bo odziv vzpodbuden.

IZPOPOLNJEVANJE UČITELJEV – TOKRAT MALO DRUGAČE IN DRUGJE

Irena Oder

Stalno strokovno izpopolnjevanje je naša nujnost, stalnica, ki se ji ne smemo in ne moremo odreči. Njena oblika pa z leti zna postati enolična, preveč predvidljiva, nezanimiva. Ali pa smo z leti vedno bolj samovšečni, in, za božjo voljo, dajte nam že nekaj 'ta pravega', nekaj, kar nas bo tudi kratkočasilo.

Sama menim, da je stalno strokovno izobraževanje vseživljenjski proces, nujnost, da si lahko uspešen, da sploh lahko sodeluješ z drugimi. Tiste, ki se želijo dodatno izobraževati, bi moralo vsako delovno okolje vzpodbujati, jim prisluhniti. Še ob tako 'nepomembnem in rutinskem delu' je koristno, da izvemo, kako to delajo tudi drugje, saj to obogati tudi naše izkušnje. Vsako dobro pripravljeno izobraževanje pa je tudi priložnost za druženje, izmenjavo mnenj, za sprostitev, kar pa je za sodobnega človeka še kako dragoceno in potrebno. Upam in verjamem, da so minili časi, ko je bila ključna le prisotnost na delu.

Izobraževanje pa je še prav gotovo področje, ko moramo v korak s svetom, iskati nove oblike in metode dela, s katerimi bi pri učencih spodbujali željo po samoizobraževanju, samoiniciativnosti. Zame je to najdragocenejša popotnica, ki jo lahko dam svojemu učencu.

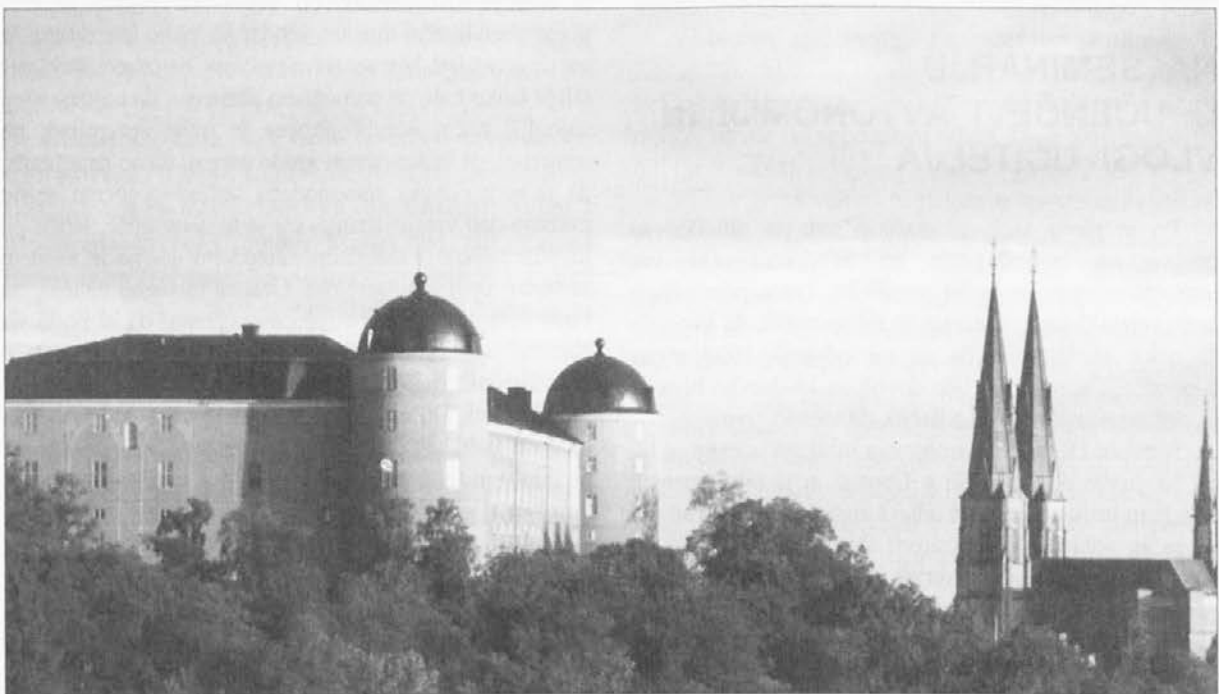
Mogoče sem se tudi prav zaradi tega odločila, da se bom, če bom le imela priložnost, udeležila vsaj kakšnega seminarja tudi v tujini.

Koordinatorica za mednarodne projekte na ravenski gimnaziji, Milena Forštner, me je seznanila s takšnimi možnostmi, ki jih povezuje in usklajuje Center za poklicno izobraževanje, Služba za programe EU.

Na spletnih straneh www.cpi.si si lahko ogledamo razpise za različne programe za otroke in odrasle. Vse financirajo države EU. Ob upoštevanju in izpolnjevanju kriterijev ter izpolnjeni prijavnici je treba le počakati na izbiro in mogoče se ponudi priložnost ...

V uvodni predstavitvi programov je zapisano, da sta izobraževanje in usposabljanje osrednjega pomena za gospodarsko in socialno prihodnost Evrope. Z izmenjavo ljudi in idej lahko evropsko sodelovanje pripomore k dvigu splošne kakovosti učnih metod in pripomočkov ter tudi k razvoju primernejših načinov soočanja z novimi izzivi pri učenju, zato obstaja več različnih programov:

SOCRATES – izkoristiti hoče raznolikost izobraževalnih sistemov in z mednarodnim sodelovanjem iskati izvime rešitve, saj gre največkrat za izmenjavo učiteljev, univerzitetnega osebja, dijakov, uporabo računalniško podprtih metod učenja na daljavo in

Uppsala: pogled na grad in katedralo (Foto: vodnik Tourist in Uppsala)

evropsko povezovanje med izobraževalnimi ustanovami.

V okviru tega programa je več podprogramov:

Comenius – spodbuja mednarodno povezovanje med šolami in prispeva k boljšemu stalnemu strokovnemu razvoju vseh, ki so neposredno povezani s področjem šolskega izobraževanja. Comenius se deli na tri akcije: šolska partnerstva, izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev s področja izobraževanja.

Lingua – spodbuja učenje in poučevanje jezikov za boljše sodelovanje in komunikacijo med narodi. Obsega učenje in poučevanje vseh enajst uradnih jezikov EU, skupaj z irščino in luksemburškim jezikom, uporabljajo se tudi jeziki držav EFTE in pridruženih držav. Posebna pozornost je namenjena prav manj razširjenim jezikom v okviru EU.

Minerva – namenjena je odprtemu izobraževanju, izobraževanju na daljavo ter uporabi novih tehnologij v izobraževanju. Do sedaj je sodelovalo več kot 1000 različnih organizacij, izvedli so 166 projektov. Izobraževanje na daljavo; 12 projektov Multimedija v izobraževanju ...

Grundtvig – program izobraževanja odraslih. Ključni cilj tega programa je vzpodbujanje vseživljenjskega izobraževanja pri tistih, ki želijo pridobiti nova znanja in spretnosti tudi v času, ko so že zaključili svoje formalno izobraževanje. Sodelujejo lahko tako organizacije in posamezniki, ki se ukvarjajo z izobraževanjem odraslih, kot tudi sami odrasli, ki želijo pridobiti določena znanja in spretnosti.

Arion – program EU za izmenjavo informacij in izkušenj o evropskih izobraževalnih sistemih.

LEONARDO DA VINCI – išče načine, kako nadgrajevati in pridobivati nova znanja, inovativne mednarodne pobude za promocijo znanja. Projekte lahko prijavijo tudi podjetja. Prijaviti se je treba v marcu za naslednje šolsko leto.

NA SEMINARJU O UČENČEVI AVTONOMIJI IN VLOGI UČITELJA

Po pregledu vseh programov sem se odločila za prijavo na izobraževanje na Švedskem. Odgovor nacionalne agencije je bil negativen. Letos pomladi pa sem prejela dopis, v katerem so mi sporočili, da je ostalo še nekaj sredstev in da so mi odobrili 1500 evrov štipendije. Čeprav to ni bilo dovolj za 14-dnevno bivanje in izobraževanje, sem se odločila, da vseeno grem.

Seminar Učenčeva avtonomija in vloga učitelja je bil od 30. junija do 14. julija v Uppsali in je bil namenjen učiteljem jezikov. Že pred odhodom sem prejela umik, ki so se ga natančni organizatorji strogo držali. Tečaj so organizirali v okviru univerze v Uppsali, vodili sta ga gostiteljica Gunilla Bouvin in Michèle Dubois iz Francije. Poslušali smo predavateljice dr. Joan Rubin iz univerze v Michiganu v ZDA, profesorico Mario Alfredo Moreira iz univerze Minho na Portugalskem in Leslie Bobb Wolff iz univerze Laguna s Kanarskih otokov. Udeležencev nas je

bilo sedemindvajset: trinajst iz Francije, enajst iz Španije, dve s Portugalske in ostanem še sama kot edina predstavnica Slovenije. Kar se mi je pred samim začetkom zdelo kot nekaj zelo slabega, je bilo v resnici prednost. Veliko energije in zemljevidov pa sem potrebovala, da sem, upam vsaj, Evropejcem razložila, kje je Slovenija, da živimo v miru, da tudi mi lahko potujemo po svetu ...

Prve tri dni smo poslušali Američanko Joan Rubin, ki se ukvarja s strategijami učenja. Poudarjala je, da je učence treba naučiti učiti se in da bi eden glavnih učiteljevih ciljev moral biti razvijanje vedenja o procesu učenja in strategijah. Dovoliti bi jim morali, da pripovedujejo o svojih metodah učenja, pa tudi o težavah. Če se je na primer treba naučiti petdeset novih besed, je primerno, da se skupaj z učenci vprašamo, kako bomo dosegli ta cilj. Učitelj lahko učence seznanji z različnimi načini, s katerimi bomo lahko čim bolj učinkoviti; mogoče je to lahko vizualizacija, so asociacije, lahko je tudi klasično učenje na pamet?

V glavnem poznamo tri strategije učenja: metakognitivno, kognitivno in afektivno. Metakognitivne strategije so tiste, s katerimi načrtujemo pristop k učenju. Kognitivne so mnenja ali dejanja, ki učencem pomagajo rešiti določen problem. Z njimi učenci znajo uporabljati pridobljeno informacijo. S čustvenimi strategijami obvladujejo čustvene reakcije in težave pri učenju. Joan poudarja različne stopnje pri učnem procesu: načrtovanje, opazovanje, spremljanje, reševanje problemov in izvedba. Predlaga tudi pisanje dnevnika, v katerem učenci definirajo problem, nato opišejo, kako ga bodo poskušali rešiti in kako bodo to preverili. Čeprav se zdi, da za to ni dovolj časa, da je treba s snovjo 'naprej', se bo tak način prav gotovo obrestoval, ko bodo učenci pred novim problemom razmislili, kako ga bodo rešili, naredili načrt in njihova učinkovitost bo večja. Za dijake je zelo pomemben končni rezultat, vendar jih lahko opozorimo še na drug pogled, kjer se osredotočimo na proces sam; naš cilj je lahko tudi, da pomagamo učencem, da najdejo svoj najboljši način učenja. Proces je treba spremljati, ga usmerjati, da lahko učenci gredo naprej, da so uspešnejši, da je tudi njihova samopodoba večja. Učencem se ne trudimo dati vsega znanja, saj je to nemogoče, lahko pa jih seznanjamo z različnimi metodami učenja in kasneje se bodo učili tudi brez nas. Učence moramo naučiti, da bodo bolj aktivni v tem procesu učenja, da si bodo na začetku leta sami zastavili svoje cilje, ki so seveda individualni, tako bodo tudi bolj odgovorni in samokritični. Do cilja je lažje priti, če veš, kaj hočeš in mogoče tudi takrat, če si si ga zastavil sam; seveda pa morajo biti cilji specifični, merljivi – kriteriji znani, morajo biti tudi realistični in časovno omejeni.

Leslie Bobb Wolff se je bolj ukvarjala s praktičnimi nasveti, kako doseči avtonomijo učencev in učiteljev, spregovorila je tudi o prednostih in pomanjkljivostih takega načina razmišljanja in poučevanja. Najlažje je biti avtokratski, od učencev samo zahtevati, se izgovarjati na obsežne učne načrte, preverjanja znanja ... Skupinsko delo je lahko ena od oblik, v katerih učenci spregovorijo

o težavah, iščejo skupne rešitve in potem tudi analizirajo učinkovitost. Učenci so tako veliko bolj motivirani, odgovorni, kritični do sebe in drugih, znajo se tudi samoocenjevati.

Maria Alfredo Moreira nas je predvsem seznanjala s teoretičnimi osnovami takega načina poučevanja in tudi razmišljanja.

Vse tri predavateljice izhajajo iz prakse, še sedaj poučujejo, in poznajo 'stanje na terenu', ki je zelo podobno, ne glede na to, kje se srečujemo. Na začetku seminarja smo napisali najpogostejše težave, ki jih imamo pri svojem delu. Skupni imenovalec: pomanjkanje motivacije, izostajanje od pouka, nedelanje domačih nalog, zamujanje in nesodelovanje pri pouku, utrujenost ...

UPPSALA – ENO NAJSTAREJŠIH EVROPSKIH UNIVERZITETNIH MEST

Po predavanjih in delavnicah smo si uspeli ogledati veliko kulturnih in zgodovinskih znamenitosti Uppsale in širšega področja, saj je bila večina ogledov skupno organiziranih.

Uppsala je eno najstarejših univerzitetnih mest Evrope. Uppsalški grad Gustava Vase iz leta 1540 je eden najpomembnejših zgodovinskih spomenikov na Švedskem, v njem so tudi kronali švedske monarhe in bilo je drugo najpomembnejše mesto v kraljevini. Še danes je to uradna rezidenca guvernerja dežele Uppsala, kjer družina v tem času tudi prebiva. Imeli smo veliko čast, da nas je v eni uradnih sprejemnih soban sprejela sedanja guvernerka, Ann-Catherine Haglund, ki je učiteljica angleščine in francoščine. V gradu sta sprejemom namenjeni še galerija in 'the Hall of State'.

Dežela Uppsala ima okoli 292.000 prebivalcev, dve univerzi, 40.000 študentov. Je eden najbolj hitro razvijajočih se delov Švedske, na katerem skupaj s Stockholmom in z dolino Malar živi ena tretjina prebivalcev Švedske. To področje je pomembno tudi za trgovanje z baltskimi državami; pravijo, da so tu vrata na vzhod. Nekaj posebnega je tudi starostna struktura prebivalcev tega področja; kar 54 % prebivalcev je starih manj kot 40 let; vsak tretji prebivalec pa ima univerzitetno izobrazbo.

Univerza iz leta 1477 je najstarejša v nordijskih državah. Z zanimanjem smo si ogledali predvsem anatomski teater iz leta 1663. 37.000 študentom je na voljo 45 študijskih programov na treh področjih: umetnost in družbene vede; medicina in farmacija ter znanost in tehnologija. Ob tem je vsako leto še okoli 1200 neodvisnih tečajev, ki jih tudi izvaja okoli 3000 učiteljev in raziskovalcev.

Druga univerza je univerza kmetijskih znanosti. Na treh fakultetah: kmetijski, fakulteti za planiranje podeželja in hortikulturi je okoli 3200 študentov. V tej deželi je več kot 150 biotehnoških podjetij, laboratorijev, prav tako so tu državni administrativni in raziskovalni centri: mednarodna administracija za hrano, agencija za medicinske proizvode, nacionalna veterinarska inštitucija ...

V univerzitetnem muzeju, ki je danes v najstarejši stavbi v mestu, je ohranjena zgodovina univerze, so tudi zapiski iz začetka univerze, iz leta 1477.

Švedska najstarejša knjižnica je bila ustanovljena 1620. v Uppsalu. Danes je v njej pet milijonov knjig in več kot 350 metrov manusriptov. Najznamenitejši predmet je prav gotovo Silver Bible ali srebrna biblija iz 6. stoletja. Najdete pa tudi Karto Marino iz leta 1539, ki je zemljevid tistega časa.

Še ni konec naštevanja: katedrala v Uppsalu je največja cerkev v Skandinaviji, njen začetek sega v leto 1260.

Področje Uppsala je znano tudi marsikateremu železarju, saj je tu doma kvalitetno jeklo, železarstvo ... Danes je taka priznana tovarna Sandvik, kraj Lövestabruk ...

Uppsala je tudi mesto, kjer je nekaj časa živel in delal znameniti naravoslovec Karl Linné. Ogledala sem si njegovo spominsko hišo, za katero je botanični vrt z veliko rastlinami; še več pa jih je v botaničnem vrtu iz srede 17. stoletja. V njem je okoli 10.000 različnih vrst rastlin z vsega sveta.

Za razumevanje sodobnega mesta je treba poznati tudi staro Uppsalu ali Gamla Uppsalu iz leta 500.

Skozi mesto teče reka Fyris, ob njenem obrežju so slikovite kavarnе, restavracije z vrtovi, mestni park z veliko žive glasbe.

V bližini sta nacionalna rezervata Rullsand in Billudden, kjer se reka Dalälven izliva v morje. Peščene plaže, bogat živalski in rastlinski svet vabijo mnoge turiste na nepozabne izlete. Da o lovu na losose niti ne govorim.

Vtisov je še veliko in nekatere bo treba še enkrat preveriti in doživeti na mestu samem ...

Ta skopa naštevanja znamenitosti, opisov lepot pokrajine ne bi bila veliko vredna, če ne bi bilo tradicionalno prijaznih domačinov. Že prvi dan so nas vse tečajnike vljudno opozorili, da so pri njih ure zato, da se držijo urnikov. V teh dveh tednih so nam gostinci hotela in gostitelji na različnih sprejemih postregli s tradicionalno kuhinjo, ki je ni brez rib, krompirja, zelenjave, različnih vrst kruha. Švedi torej jedo zdravo in okusno hrano. Da pa ne bi bilo preveč zdravo, so nam vsak dan postregli z zelo dobrimi slaščicami.

V enem od dveh prostih dni sem si ogledala še severne Benetke – Stockholm, vendar je to premalo, da bi lahko pripovedovala o vtisih, ga bo treba še enkrat videti ...

LIKOVNA DEDIŠČINA CERKVA MEŽIŠKE DOLINE

Silva Sešel

Oktober je bila v muzejskem razstavišču Na gradu na Ravnah otvoritev razstave LIKOVNA DEDIŠČINA CERKVA MEŽIŠKE DOLINE. Razstava je bolj dopolnilo bogatemu, vsebinsko natančnemu raziskovalnemu delu, ki ga vsebuje katalog z enakim naslovom. V njem je umetnostna zgodovinarica, kustodinja muzeja Simona Javornik predstavila sakralno dediščino v zadnjih devetih stoletjih v tej obmejni dolini. Raziskovati je začela že kot študentka in njena diplomska naloga Gotska sakralna arhitektura od štirinajstega do šestnajstega stoletja v Mežiški dolini je bila prvi korak k temu obširnemu raziskovanju. Kasneje je koncept diplomske naloge razširila na celotno likovno dediščino cerkva Mežiške doline, saj je direktorica muzeja mag. Karla Oder raziskavo uvrstila v program dela.

Mladi raziskovalki moramo priznati, da je opravila pionirsko delo, zaorala v ledino, saj je edini še do danes ohranjeni topografski vir Koroška umetnostna topografija iz leta 1888 (v nemščini); nekaj posameznih zapisov je še v vizitacijskih zapisnikih, župnijskih arhivih, župnijskih kronikah. V teh stavbah je vzdana bogata zgodovina doline. Ker človek v svojem času ni bil zadovoljen z obstoječim, je neprestano prezidaval, poskušal slediti maniri svojega časa, zato je od nekdanjih stavb ostalo le malo prvotnega.

Pri takšni raziskavi, zaradi pomanjkanja arhivske dokumentacije, je problem datacije, zato se je avtorica kronološkemu zaporedju zvito izognila in se odločila za geografsko zaporedje, začevši s sv. Uršulo na Uršlji gori in nadaljevala s sakralnimi objekti krajev, ki si sledijo ob toku reke Meže navzgor. Topografske predstavitve cerkva so izdelane po enotnem načinu: opisani so lega, prva omemba v virih, stavbna zgodovina, svetniški patrocinj in svetnikova legenda, sledijo opisi arhitekture, oltarjev in druge opreme

ter stenskih poslikav. Dodana sta grafična dokumentacija v obliki tlorisov in sodobno fotografsko gradivo. Ob umetnostnozgodovinskem se pojavlja še zgodovinsko in etnološko gradivo. Delo je neke vrste kompendij, kot ga označi avtorica, saj poroča o tem, kako je bila tovrstna dediščina na nek način sestavni del življenjske skupnosti tudi v duhovnem in obrednem smislu.

Ker pa ima večina obstoječih stavb bogato stavbno zgodovino in notranjo opremo, bi lahko avtorica nekatere te vrednote izpostavila, kar bi bilo dobrodošlo tujemu obiskovalcu (sicer to delno naredi v uvodniku). Vsekakor velja izpostaviti srednjeveške freske v cerkvi sv. Barbare pri osrednjem pokopališču, ki so bile odkrite leta 1959. Že slogovno jih lahko opredelimo za gotske, potrdi pa nam še zapis: "Nach Christi Geburd vier hundert Jar und danach Im LXXVI Jar am X..." Tudi po vsebinski plati so te slikarije nekaj prav posebnega, kot pravi avtorica. Glavni figuralni motiv fresk v temenskem polju je Imago Pietatis ali Podoba usmiljenja, kjer v zelenem sarkofagu na rdečih tleh stoji do ledij prikazan trpeči Kristus in z razprtima rokama kaže na rane, povzročene s križanjem.

**Podružnična cerkev sv. Uršule na Uršlji gori je najvišje
stoječa cerkev v Sloveniji (1699 m n. v.).**

(Foto: A. Č.)

Avtorica nas tudi opozori, da so srednjeveške freske na severni notranji steni prezbiterja iz časa okoli 1400 nedvomno največja posebnost cerkve sv. Antona Puščavnika na Ravnah. Tu gre tudi za nov podatek, saj so izdelavo prvotno pripisovali furlanski delavnici, zadnje raziskave pa kažejo na povezavo z Mojstrom iz Nonče vasi, ki je deloval v prvi četrtini 15. stoletja na področju širše Koroške.

Tudi za podružnično cerkev sv. Neže na Vrheh pove, da izjemen spomenik predstavljajo srednjeveške freske, ki jih datirajo okoli leta 1370 (po dr. J. Hoflerju). Na južni steni prezbiterja je srednjeveški motiv Marije zavetnice s plaščem, ki je pod svoj plašč sprejela skupino klečečih ljudi. Avtorica sprašuje, če je med njimi mogoče tudi portret donatorja.

Vsekakor je treba omeniti bogato notranjo opremo, ki jo izkazujejo predvsem baročni oltarji, delo znanih mojstrov (Mersijev, slikarski mojster Janez Andrej Strauss ...). Iz cerkve sv. Janeza Krstnika na Poljani je ekspresivna glava Janeza Krstnika na pladnju iz poznega 15. stoletja. Dragoceni kip je bil prvotno nameščen na glavnem oltarju, danes je hranjen drugje.

Tudi kip sv. Barbare hranijo v Narodni galeriji v Ljubljani in naj bi izhajal z Leš. Atraktivnost pripisujemo črni Madoni, ker pač ne vemo, kdo jo je prinesel, od kod ... In kadar imamo premalo podatkov, se pač zatečemo v domišljijo. Omeniti velja tudi vitraže v cerkvi sv. Egidija in podružnični cerkvi sv. Antona Puščavnika na Ravnah ter v cerkvi sv. Jakoba v Mežici, za katere je osnovo narisal akademski slikar Stane Kregar.

O zunanjsčini že dovolj govorijo fotografije, predvsem Toma Jeseničnika, Maksa Dolinška, Marka Košana in avtorice. Izstopata leški lepoticici, posebej še poznogotski prezbiterij s stopnjevanimi zunanjimi oporniki ter vitek zvonik sv. Ane.

Mogoče bo s tem katalogom, ki je mnogo več kot katalog, a še ni topografija, postala ta odrezana dolina, ki je pač tam nekje, če sploh je, le bolj prepoznavna za one, ki pa tam so. Teh triindvajset sakralnih spomenikov ponazarja bogato zgodovino teh krajev in izpričuje štiriletno raziskovalno delo: evidentiranje cerkvene likovne dediščine na terenu, iskanje arhivskih virov in kabinetno proučevanje raziskovalke Simone Javornik.

Podružnična cerkev sv. Antona Puščavnika z gotskim prezbiterijem na vzhodu (Foto: A. Č.)

Poznogotski podružnični cerkvi sv. Ane in sv. Volbenka na Lešah (Foto: A. Č.)

Podružnična cerkev sv. Ane v Koprivni je znana predvsem zaradi kipca temnopolte Matere Božje. (Foto: A. Č.)

PLEH IN SIMFONIJA

100 let Pihalnega orkestra železarjev Ravne

Brane Širnik

1. septembra 1902 je bila v Guštanju "lepa nedelja". Muzikanti so "peglajtali" gasilce k cerkvi. Osemnajst delavcev – samih glasbenih samoukov, ki jih je zbral trobentač vojaške godbe Alojz Kostwein, je prvič skupaj zaigralo. Takrat so znali menda šele štiri koračnice, ki so jih seveda večkrat ponavljali, vendar to ni nikogar motilo, saj je bil nastop tako imeniten dogodek, da je vse govorilo o njem. Za kraj je bila to neverjetna senzacija: Guštanj je dobil "pleh muziko"!

Kmalu so se začeli javljati še novi talenti in leta 1910 je število godbenikov doseglo že trideset mož. Vse do začetka prve svetovne vojne je ta godba nastopala tudi s koncerti domače in lahke vsebine doma in v sosednjih krajih Avstrije. Godba je bila takrat pod okriljem gasilcev in je morala obvezno in brezplačno igrati na pogrebih članov tega društva.

Grmenje topov v prvi svetovni vojni je začasno utišalo harmonijo in šele ko se je uho privadilo vsakdanjim zvokom življenja, so se godci zopet zbrali – tokrat pod

okriljem Osrednjega društva kovinarjev. Skupnih vaj ti pionirji – samouki niso poznali. Zbirali so se le pred pomembnejšimi nastopi in se uigrali. V dvajseta leta, ko je tudi Delavska zbornica podpirala delovanje različnih kulturnih društev, sega še danes ohranjena tesna povezanost kraja in železarne; in tudi obveza godbe po brezplačnem spremljanju "fabriškega delavca" na njegovi zadnji poti, da mu izreče zahvalo in mu povrne njegov prispevek. Z denarno pomočjo tovarne so prišli tudi novi inštrumenti, skupaj z njimi pa potreba po večji ubranosti in želja po novem znanju.

Predsedniška palača v Ljubljani 14. oktobra 2002: Predsednik Milan Kučan in dirigent Srečko Kovačič (ki je v imenu orkestra sprejel častni znak svobode RS) sta se takole zatopila v pogovor o glasbi.

(Foto: arhiv orkestra)

**Nastop
v
SNG
v
Mariboru
v
maju
2002**

(Foto:
arhiv
orkestra)

Bili so golobrادي mladi in starejši "dedi", delavci ravenskih fužin. Uho je želelo slišati še kaj drugega kot ropot kladiv in strojev, zgarani prsti pa so želeli izvabljeti melodije in prinesiti na svet vsaj nekaj lepega, pa čeprav le za ceno urice pozabe vsakdanjih skrbi. Vsak dan so po napornem delu v fabriki hodili na vaje uro in pol peš v Brančurmov graben k Rogačniku – glasbeno izobraženemu "pavru", ki si je nabiral znanje v "bosanskem

polku" v Gradcu. Z levo je božal svoj klarinet, z desno pa je zapisoval note, v tistih časih nadvse redko bogastvo. V nemalo koroških glasbenih družin so prodrle njegove izkušnje, prav tako na Prevalje, kjer je tudi rasel rod muzikantov. Kakšna radost in kakšen zanos!

In tako dan za dnem, več let. Čez dan delo, zvečer pa učenje not in igranje. Tako je nastajal ob starejših godbenikih tudi novi kader.

Utrinek iz Kerkradeja 2001 (Foto: arhiv orkestra)

Skupinski posnetek za spomin na nastop v Kerkradeju leta 1997 (Foto: arhiv orkestra)

Boleči spomini na vojne grozote v koroških dušah še vedno niso zbledeli, ko je bila pred vrati nova, še strašnejša vojna morija. Veselje in svečanosti sta zamenjala strah in negotovost.

Klenih koroških muzikantov pa vojne vihre niso uspele utišati. Sedemnajst godbenikov so konec vojne mobilizirali in vključili v sestav Tomšičeve brigade, pozneje pa v XIV. divizijo. Skupaj z njo so na protokolarnih svečanostih gostovali po Avstriji, Vojvodini, Hrvaški in drugod.

Že jeseni 1945 so se ponovno organizirali. Takrat se je v Guštanj preselil mojster Jožko Herman.

Hermanovo obdobje

Dolga je bila njegova pot na Ravne, ko ga je vojna vihra kot vojaškega kapelnika vodila preko Vršca, Bitole, Đakovice, Banja Luke in Knjaževca končno v Guštanj, kjer se je zaposlil v kadrovski službi jeklarne. O Guštanju še nikoli ni slišal, skorajda sploh ni vedel, kje je. Pa ga je našel nekega jesenskega dne leta 1945. Tam pri sv. Antonu je ravno takrat igralo osemnajst muzikantov. "Lepo so igrali in z njimi bi se dalo kaj narediti," si je takrat mislil in – ostal. Kajti – kdor najde Koroško, ji ostane zvest in se vanjo

Prvi nastop pod slovensko zastavo – Kerkrade 1989

(Foto: arhiv orkestra)

Orkester v letu 1992 (Foto: arhiv orkestra)

neskončno zaljubi. Godbena sekcija SKUD-a "Prežihov Voranc" Guštanj, kot se je uradno takrat imenoval orkester, je začela delovati že decembra 1945 in v naslednjih letih sodelovala na prvih tekmovanjih slovenskih godb. Novi odbor je čakalo ogromno dela: težave z uniformami, instrumenti in s

pomanjkljivim notnim gradivom, številni godbeniki so prihajali in odhajali, orkester pa je sodeloval doma pri vseh pomembnih dogodkih in se vse močneje vraščal v zavest domačega človeka, bodisi znotraj ali zunaj železarniškega plota.

Že konec leta 1950 se je godbena sekcija

Srečanje nekdanjih in sedanjih muzikantov ob zaključku parade pihalnih orkestrrov 29. junija 2002 (Foto: arhiv orkestra)

**Slavnostni
koncert
ob
stoletnici
orkestra
(28. 6. 2002)**

(Foto: A. Č.)

preimenovala v Pihalni orkester ravenskih železarjev. Sestavljali so ga najnujnejši inštrumenti: klarinet, krilovka, tenor, bariton, trobente, bas in tolkala. V svoj glasbeni repertoar so uvrščali glasbene koračnice, žalostinke in skladbe plesnega značaja. Pa tudi težja dela. "Mnogi nam očitajo, da tega, kar izvajamo, ne razumejo, ker je 'preumetniško,'" se je Herman hudoval nad nostalgичnim razumevanjem godbenega poslanstva. Jasno je povedal, da je glavna naloga orkestra dvigati glasbeni okus poslušalcev, ne pa se mu podrežati. Staro zakoreninjeno razumevanje glasbene umetnosti je na ta način povzdignil na povsem drugi nivo in tako trajno začrtal vizijo k nenehnemu napredku.

Potreba po strokovni in kadrovski krepitvi godbe je narekovala ustanovitev glasbene šole. Orkester je potreboval šolan naraščaj in mladina poglobljeno glasbeno znanje. Jožko Herman je bil med prvimi pobudniki za ustanovitev glasbene šole (1951) in jo je nekaj časa tudi vodil. Iz vrst godbenikov je izbral najsposobnejše in jim zaupal vzgojo mladih kadrov. Skupaj sta rastla in se razvijala, orkester in glasbena šola – neločljivo povezana z roko v roki, se skupaj veselila uspehov in skupaj preživljala krize, kot tisto sredi šestdesetih, ko je grozila njena ukinitve. V prvih povojnih letih godbeniki niso imeli posebne dvorane ali doma za vadbo. Prvi glasbeni dom so ob pomoči železarne ter z udarniškim delom godbenikov in njihovih družinskih članov zgradili leta 1951 ob robu trga Guštanj – tam, kjer se Suha združi z Mežo.

Vse, kar sta narekovala dirigent in čas, je orkester počasi, a vztrajno izpolnjeval, in kar je bil nekoč brezpredmetni sen semena, je plod iz leta v leto uredničeval. Prva mesta na številnih tekmovanjih niso bila več redkost, še manj pa osvajanje širšega kulturnega prostora zunaj meja domovine, in tako odslej ime Ravne ni bilo več odtisnjeno zgolj na

plemenitem jeklu, temveč tudi v zavesti vedno novih prijateljev tudi zunaj naših meja. Godbeniki so z domačih tekmovanj redno prinašali najvišja priznanja, dokončna potrditev in krona Hermanovega dela pa se je udejanjila z osvojitvijo zlatega odličja na 8. Svetovnem prvenstvu pihalnih orkestrrov v nizozemskem mestu Kerkrade v juniju 1978. S prvo zlato medaljo, ki so jo Ravne kdajkoli videle, je bil poplačan ves trud, vsa odrekovanja in neizmeren zanos neke generacije.

Pod motom: "Učil sem in se učil," je mojster Herman januarja 1979 predal dirigentsko palico ter svoje štiriintridesetletno, na številnih duševnih žuljih zgrajeno, življenjsko delo Lojzetu Lipovniku, iz domačih godbenih vrst vzniklemu mlademu strokovnjaku, profesorju in glasbenemu pedagogu.

Lipovnikovo obdobje

Alojz Lipovnik je s svojo odprtostjo in z velikim ugledom, ki ga je užival med godbeniki, ustvaril pristno in neposredno vzdušje, primerno mlajšim generacijam, saj je kot ravnatelj glasbene šole načrtno skrbel za dopolnjevanje orkestra z mladim šolanim kadrom. Orkester se je v štirinajstih letih njegovega predanega vodenja s številnimi gostovanji po Jugoslaviji, Italiji, Franciji, Nemčiji in Avstriji predstavil Evropi in svetu. Hkrati pa je na različnih tekmovanjih dosegal nove in nove uspehe. Bled, Ljubljana in Artiče so mesta, kjer so "Lojznovi pobi" komisije najbolj navdušili, še posebej blesteli pa so v Valjevu, od koder so prinesli kar najvišje jugoslovansko amatersko odličje v absolutni kategoriji.

Vedno mlajši kolektiv in vse pogosteje izražene potrebe po lepem in uglašnem nastopanju tudi na paradah so pomenili nov izziv. Profesor Lipovnik je s prefinjenim občutkom in z ubrano koreografijo dosegel, da je Pihalni orkester ravenskih železarjev

postal še bolj prepoznaven in simpatičen. V Sloveniji ni veliko orkestrrov, ki bi znali v paradi lepo igrati in ob tem tudi usklajeno korakati. Ravenčani so prav po njegovi zaslugi postali poznani tudi v tej zvrsti.

Na II. Svetovnem tekmovanju pihalnih orkestrrov poleti 1989 je orkester nastopil kar v dveh kategorijah: v koncertnem programu in v korakanju. "Za dve disciplini smo se odločili, dvojne muk in strahov smo si naprtili," se je kronistu Ivanu Gradišku zapisalo v tistih dneh. Osvojitev dveh zlatih medalj na istem tekmovanju ostaja največji dosežek in do danes neponovljiv uspeh kateregakoli orkestra iz Slovenije. Koncert in parada – kot da bi nekdo hkrati osvojil zlato v smuku in v slalomu. Najbrž ne bo nihče pozabil navdušenja 30.000-glave množice, ki je naslednji dan na štadionu navdušeno pozdravljala 100-članski veliki "marching band from Ravne".

Po neverjetno uspešni karieri se je v jeseni 1992 Lojze Lipovnik zaradi zdravstvenih težav nepričakovano hitro poslovil. Do imenovanja novega dirigenta je vodenje orkestra prevzel **Ivan Gradišek**, namestnik dirigenta, predvodnik, dolgoletni član orkestra, ravnatelj Glasbene šole, arhivar in kronist orkestra, ki se je uspešno predal vzgoji mladih članov pihalnega orkestra in z izbrano besedo predstavljal delo ter uspehe orkestra. Po odhodu Lipovnika je začasno in za kratek čas prevzel dirigentsko palico in z orkestrom gostoval v Italiji, dokler ni na Ravne v jeseni 1993 prišel Srečko Kovačič, solist klarinetist mariborske opere, naš dolgoletni prijatelj in pravi mariborski Korošec, ki nikoli ni verjel, da so Ravne daleč.

Kovačičevo obdobje

Prvič je Srečko Kovačič zavihtel dirigentsko palico pred ravnanskim orkestrom na novoletnem koncertu leta 1993. Ta je postal stalnica in letos bo že desetič zapored s Straussovo "Lepo plavo Donavo" in z "Radetzkim maršem" voščil srečo v novem letu.

Na njegovi bogati, tri desetletja dolgi glasbeni poti so ga pritegnile različne glasbene zvrsti: od narodnozabavne glasbe, jazza do koračnic. Kot član narodnozabavnih, komornih ali simfoničnih zasedb je Srečko prepotoval domala vso Evropo in veliko snemal za domače in tuje radijske hiše. Sošolci s Koroške so ga kmalu povabili na Ravne, saj se je že 1978. pridružil Hermanovemu zmagoslavju na Nizozemskem.

Skupaj z njim so ravnanski godbeniki v prvih letih samostojne države spet zagrizli v tekmovalni program in na tekmovanjih v Krškem, v Mariboru ter v Ostravi (na Češkem) ponovno pozlatili svoje vitrine. Poleti 1997 pa je preizkus na svetovnem zboru orkestrrov na Nizozemskem ponovno prepričal mednarodno žirijo, da je Pihalnemu orkestru železarjev Ravne podelila njegovo četrto zlato medaljo – tokrat ozaljšano še s posebno pohvalo in z najboljšo oceno vseh dosedanjih slovenskih nastopov na tem tekmovanju. Tisto leto (1997) se je na Ravnah pisala zgodovina in udeležile so se sanje mnogih generacij. Za svoj 95. rojstni dan se je orkester preselil v nove prostore modernega glasbenega doma. Nov kulturni hram je postal središče godbeniškega in kulturnega dogajanja na Ravnah, saj v njem potekajo tudi glasbene abonmajske prireditve.

V juliju 2001 je pred dvorano Rhoda v Kerkradeju ponovno zaplapolala slovenska zastava. Vrhunec umetniškega razvoja ravnanskega orkestra se je zgodil z lanskim nastopom v umetniški kategoriji svetovnega tekmovanja, ki je rezervirana le za kakšen ducat najboljših amaterskih orkestrrov na svetu. V tej kategoriji orkestri promovirajo skladbe, ki so napisane samo za to priložnost, in nove orkestrske zasedbe, s katerimi iščejo nove možnosti predstavitve na najvišji težavnostni stopnji glasbene poustvarjalnosti. Imeniten uspeh ni prišel samo s povabilom za nastop med izbranimi: še bolj imenitnih je osvojenih 90 odstotkov vseh možnih točk, kar ravnanski orkester ponovno

**Ravnanski
muzikantje
na
paradi
pihalnih
orkestrrov
na
štadionu
(29. 6. 2002)**

(Foto: A. Č.)

uvršča v zlato družbo posebno pohvaljenih – tokrat med elito.

Srečko je s svojimi dolgoletnimi izkušnjami in z bogatim znanjem prinesel na Ravne že pozabljeni sproščenost in samozavest, ki vedno zaživita za pultom skupaj z njim. Orkester je skupaj z njim v zadnjih desetih letih prepotoval domala vso Evropo: razveselil je zdomce v Berlinu, presenečal je vsega navajane Parižane, navdušil je župana londonskega Greenwicha, predvsem pa prepričal strokovnjake v holandskem »mestu zvoka« – Kerkradeju. Srečko navdušuje z neverjetno energijo in z optimizmom ter s tistim nalezljivim razpoloženjem, ki človeka preprosto vsrka vase in ga nikoli ne pusti ravnodušnega. Z njim in ob njem nikoli ne popusti občutek, da je glasba resnična in edina poezija duše.

NAGRADE

Orkester je poleg tekmovalnih odličij dobitnik tudi številnih domačih priznanj: leta 1977 ga je z redom dela z zlatim vencem odlikoval takratni predsednik Tito, od Zveze kulturnih organizacij Slovenije je leta 1971 prejel Gallusovo plaketo, 1979. pa je na tekmovanju v Valjevu osvojil kipec Koste Abraševića – najvišje jugoslovansko priznanje za ljubiteljsko kulturno udejstvovanje. Je občinski nagrajenec za leto 2002, oktobra pa ga je za umetniške dosežke s častnim znakom svobode Republike Slovenije odlikoval predsednik države Milan Kučan.

JUBILEJ

Na Ravnah so zadnje junijske dni praznovali. Častitljiv jubilej so v petek, 28. junija, obeležili in počastili s slavnostnim koncertom, na katerem so zaslužni godbeniki prejeli medalje za zasluge Mednarodne zveze godb, Adamičeve kolajne, Gallusove značke in Vorančeve spominke. Z video projekcijo opremljen koncert je bil predzadnji v vrsti prireditev, ki so se začele v okviru praznovanja stoletnice že konec maja v Veliki dvorani Slovenskega narodnega gledališča v Mariboru. Tu je ravenški orkester koncertiral prvič. S koncertom so jubilej dva dni kasneje obeležili tudi v Festivalni dvorani v Ljubljani. V

Koroškem muzeju na Ravnah je bila odprta razstava z naslovom »Pleh in simfonija, 100 let Pihalnega orkestra železarjev Ravne«, izšel pa je tudi lep, s številnimi barvnimi fotografijami opremljen, almanah z opisom dosedanjega razvoja orkestra. Pred glasbenim domom je pod vodstvom Ivana Gradiška nastopil Pihalni orkester glasbene šole Ravne, v soboto, 29. junija, pa se je praznovanje končalo z veliko parado skupaj s sosednjimi godbami iz Prevalj, Slovenj Gradca, Mute, Vuzenice in z Ojstrice.

POPOTNICA

Res številne viharje je godba previharila od tiste lepe nedelje, spremljala ljudi ob veselju in žalosti, ob ponosu in spominu, vznesena in tankočutna, se vedno znova potrjevala in puščala neizbrisno sled v domala vseh dogodkih kraja in Koroške. Vedno nove in vse bolj vznesene generacije so jo vodile in zapuščale, ona pa se je razvijala, se neslišno spremenila v orkester, nastopala in tekmovala ter ponesla glas o Koroški daleč preko meja svoje domovine. Alojz Kostwein, Jožko Herman, Alojz Lipovnik, Ivan Gradišek in Srečko Kovačič so dirigenti, ki so vtisnili neizbrisen pečat nenehnemu umetniškemu razvoju godbene dejavnosti na Ravnah. Izjemni dosežki orkestra pa so rezultat dobrega skupnega dela vseh članov orkestra: predsednikov, tajnikov, blagajnikov, gospodarjev, obveščevalcev, arhivarjev, odbornikov, predvodnikov, trobilcev, pihalcev, tolkalcev in številnih drugih, ki so kdajkoli sodelovali v orkestru in z orkestrom – ali pa so z njim le čutili in ga občudovali – ter mu dodali svoj kamen v mozaik uspeha. Nekateri so ga sestavljali več let, več desetletij, drugi le kratek čas. Ko leta pretečejo, ko se čas odmakne in ljudje odidejo, se razkrijeta vloga in mesto vsakega posameznika, ki je zaradi želje po igranju in ljubezni do glasbe daroval orkestru del sebe. Zaradi teh in takšnih ljudi je in bo ravenški orkester tako velik in tako naš.

Umetnik umre – umetnina nikoli! Nakloni mu Fortuna še naslednjih sto let tudi v času, ko svet postaja ena sama dolga ulica, na kateri mora ostati prostor tudi za glasbo.

SKRB ZA PREDŠOLSKE OTROKE, MOTENE V RAZVOJU, V MEŽIŠKI DOLINI

Ana Pori

Vedno se mora nekaj zgoditi, da se usedemo in uredimo oz. zapišemo misli.

Ob ukinitvi delovnega mesta specialnega pedagoga v vrtcu na Ravnah v letošnjem letu sem se zares zavedala vrednosti le-tega. Vedela sem že prej, da je ta služba nujno potrebna, da pa po njeni ukinitvi nastopa taka praznina v skrbi za otroke, motene v razvoju, pa se je izkristaliziralo šele sedaj. Pa kaj se me sploh tiče ta služba, saj sem vendar sama zaposlena v zdravstvu?! Pa se me. Ne mene osebno, ampak otrok in staršev, s katerimi se srečujem pri svojem delu.

Pred več kot dvajsetimi leti so mi v Zdravstvenem domu na Ravnah zaupali kurativno in preventivno psihohigiensko skrb za predšolske otroke, šolarje in mladostnike ter njihove starše. Mlada diplomantka psihologije, polna entuziazma, sem se »vrgla« v to delo. Izhajala sem iz teorije, ki sem jo med študijem pridobila, in si pomagala z izkušnjami svojih predhodnikov. Ob problemih, ki so se pokazali, sem iskala odgovore na vprašanja v literaturi, pri kolegih in na strokovnih sestankih. Kadar pa mi vse to ni bilo v pomoč, sem iskala tudi nove rešitve.

Ena od težav, s katero sem se srečala že zelo kmalu po nastopu službe, je bila – kaj narediti potem, ko odkrijem, da otrok zaostaja v duševnem razvoju.

Najprej je potrebno seznaniti s tem starše, če sami tega še niso ugotovili oz. so čakali, da njihove strahove potrdi še nekdo drug.

Naslednji korak je svetovanje staršem, kako naj ravnajo pri vzgojnem prizadevanju, da bo le-to čim bolj stimulatивно za otrokov razvoj. Otroka sprejemem v obravnavo z namenom spremljanja njegovega razvoja. Zavedam se, da je tisto, kar lahko ponudim otroku in staršem pri svojem ambulantnem delu, nekaj, vsekakor pa premalo za otroka. Otrok (in tudi starši) potrebuje redno tedensko specialpedagoško pomoč z namenom intenzivne stimulacije v razvoju. Takrat ni bilo tega ne v okviru zdravstva ne zunaj njega.

Potem praviloma priporočam vključitev otroka v vrtec, da pride med vrstnike, da jih lahko posnema pri igri, govoru, poslušanju ..., da je lahko prisoten pri vodeni vzgojiteljski vzgojni dejavnosti in pri številnih aktivnostih, ki potekajo v vrtcih, kar vse predstavlja močno stimulacijo za pospešitev otrokovega razvoja. Tu pa se je takrat, na začetku mojega službovanja, tudi močno zatikalo. Če je bil

otrokov razvojni zaostanek očiten, ga v vrtec niso sprejeli! Razvojnega oddelka v vrtcih na Koroškem ni bilo (izjemoma v letih 1980 in 1981). Samo predstavljamo si lahko, v kakšni stiski so bili starši.

Zaostanek v duševnem razvoju se praviloma kombinira še z drugimi težavami, kot so npr. moten motorični razvoj, motnje govora, nevrološka disfunkcija, motnje v družinskih odnosih, socialna problematika, telesne bolezni ... Nujno potrebno bi bilo interdisciplinarno povezovanje. O tem sem nekaj vedela iz teorije, pa da to tudi v praksi poteka v večjih centrih (Ljubljana, Maribor). Kako pa to doseči na periferiji, kjer strokovni delavci ne služujemo samo v različnih inštitucijah, ampak smo tudi »kilometrsko« oddaljeni eden od drugega?

Socialno skrbstvo in vrtec sta pred dobrimi šestnajstimi leti (takrat ko so ugotovili, da razvojni oddelki v vrtcu v naši regiji ni najboljša rešitev) zaposlila specialnega pedagoga in ga namestila v vrtec. Izkazalo se je, da je bilo to zelo dobro. Ta delavka je individualno in tudi skupinsko delala z otroki z motnjo v razvoju v vrtcih po celi Mežiški dolini. Šla je tudi na dom, če otrok ni bil vključen v vrtec oz. je prihajal enkrat tedensko v vzgojno-varstveno ustanovo, ki mu je bila najbližja. Potem pa se je preneslo plačevanje delovnega mesta specialnega pedagoga v celoti na vzgojno-varstveno ustanovo. Od takrat (žal) le-ta ni mogel več odhajati na dom k »nevtčevskim« otrokom.

Njeno delo je odmevalo po Sloveniji kot vzorčni primer dobre skrbi za razvojno motene predšolske otroke in kot priporočilo, kako naj bi se razvijale te službe v drugih vrtcih na periferiji.

Z uvedbo specialpedagoške službe v vrtcih pa se je zgodilo še veliko več, ne samo konkretna pomoč otrokom. Starši tudi drugih otrok so pridobili možnost za posvet, kadar so bili v dvomih glede svojega otroka. Prav tako so vzgojiteljice dobile oporo in možnost več, ko so bile v stiski. Mnogokrat jim je ta služba služila kot most do staršev, do drugih strokovnih delavcev in inštitucij. Spontano pa so se razgrajevali tudi negativni predsodki do drugačnosti, motenj in zaostankov v razvoju.

Posledica tudi tega je, da se otroci, ki zaostajajo v razvoju, lahko vključujejo v vrtec in so v njih tudi zaželeni in toplo sprejeti. Po tej odprtosti so zasloveli vrtci Mežiške doline po vsej Sloveniji.

Ob intenzivnejšem ukvarjanju z otroki, motenimi v razvoju, se je pokazalo kot potrebno povezovanje strokovnih delavcev, ki smo bili vpleteni v skrb za te otroke. Tako smo se začeli redno enkrat mesečno sestajati specialni pedagog in logoped iz vrtca, socialni delavec iz centra za socialno delo ter fizioterapevt, pediater in psiholog iz zdravstvenega doma. Ob timskem delu nobena stroka ni bila ogrožena. Drug ob drugem smo razmejevali svojo strokovnost. Strokovno smo rasli in se oblikovali. Učili smo se zaupanja in timskega sodelovanja. Izkazalo se je, da smo postali vzor za medinstitucijsko in interdisciplinarno sodelovanje pri skrbi za predšolske otroke v Sloveniji.

Drži, da več glav več ve. »Kako bi še bolj učinkovito pomagali otrokom, ki se rodijo z očitno motnjo v razvoju?« smo se spraševali v timu. Začeli smo razmišljati o zgodnji stimulaciji otrok. S pomočjo Zdravstvenega doma na Ravnah smo pridobili za obdobje treh let vrhunsko strokovnjakinjo s tega področja, in sicer specialno pedagoginjo, logopedinjo in družinsko terapevko mag. Elzo Sabolič. Učila nas je in nas vzpodbujala, da bi nadaljevali v tej smeri.

Če ni usmeritve za naprej, pomeni to že zazrtost nazaj, regres. Torej, kako naprej pri skrbi za predšolske otroke, motene v razvoju?

Nujna je zgodnja stimulacija otrok, motenih v razvoju. Dejstva so zgovorna – prej ko začnemo s stimulacijo otrokovega razvoja, dalj pride v svojem razvoju in kasneje začnejo njegove funkcije ugašati. Zakon o uveljavljanju pravice do zgodnje stimulacije otrok je že pripravljen. Upamo in želimo, da bo čimprej sprejet. Otroku in staršem moramo čimprej priskočiti na pomoč na vseh področjih, da mu zagotovimo optimalni razvoj.

Je ukinjanje sistemiziranega delovnega mesta stalnega mobilnega specialnega pedagoga v vrtcih to, kar zagotavlja otroku, motenemu v razvoju, optimalni razvoj? Zagotovo ne!

Pred nekaj dnevi sta potrkala na vrata ordinacije Srečko in njegova mama. »Prišla sva se pohvalit in zahvalit,« je povedala ponosna in vesela mama. Vprašujoče sem gledala. Pa mi je mama pojasnila: »Zaradi vaše pomoči in pomoči specialne pedagoginje iz vrtca je Srečko sedaj v redni osnovni šoli in uspešen je.« Film zavrtim nazaj. Na sistematskem psihološkem pregledu ob tretjem letu sem ugotovila pri Srečku razvojne zaostanke na posameznih področjih. Z mamom sva se o tem z vso skrbjo pogovorili. Priporočala sem stimulatívno vzgojo na teh področjih, vključitev v vrtec in specialnopedagoško pomoč. Čeprav je mama zelo težko sprejela povedano, je zelo dobro sodelovala – in rezultat ni izostal!

Žal, z izločitvijo stalnega mobilnega pedagoga iz vrtcev otroci, kot je Srečko, izgubijo možnost do specialnopedagoške pomoči, ker ne dosežajo meje, ki jo predvideva zakon o usmerjanju otrok in mladostnikov.

Zaključila bom z enim od sklepov občnega zbora Sožitja Mežiške doline – društva za pomoč duševno prizadetim, sprejetim 16. 10. 2002, ki se glasi:

"Pobujamo odgovorne (najraje bi rekli – ZAHTEVAMO!), ki ste se ob razdruževanju občin in vrtcev (pisno!) dogovorili, da bo Vzgojno-varstveni zavod Ravne zaposlil specialnega pedagoga, da se dogovora držite in zaposlitev oz. ponovno sistemizacijo delovnega mesta specialnega pedagoga speljete čim prej. S tem sklepom je potrebno seznaniti vse pristojne institucije: vse štiri občinske svete in vodje vrtcev Mežiške doline ter ministrstvo, pristojno za vzgojo in izobraževanje."

IMAMO DRUGAČNEGA OTROKA

Milena Verhnjak

Ko se je nama z možem pred štirimi leti rodil Luka, se je nama sesul svet. Takoj po porodu je bila znana diagnoza Downov sindrom. Nekaj tednov po rojstvu sva se še slepila, saj to ni res, ko bodo prišli kromosomski izvidi, bo te more konec.

Še pred prejetjem izvidov sva dojela, da je to res. Najin otrok je drugačen, drugače se bo razvijal, zaostajal bo v razvoju. Ko je bil Luka star mesec dni, sva končno mogla pred sorodniki, prijatelji in znanci spregovoriti o tem. To sva storila tudi s pomočjo psihologinje, ki naključno spada v krog najin角度 prijateljev in se s podobno problematiko srečuje pri svojem poklicnem delu.

Ona nas je tudi usmerila na zgodnjo obravnavo k prof. Saboličevi, ki je v tistem obdobju enkrat mesečno prihajala v Zdravstveni dom Ravne na Koroškem. Tako je bil Luka obravnavan pri

specialnem pedagogu že od svojega osmega tedna starosti dalje. Po vseh neskončnih poteh okoli zdravnikov v teh prvih tednih po rojstvu je bila obravnava pri specialni pedagoginji Saboličevi za nas začetek nečesa novega. Ni dajala lažnega upanja, poudarila pa je, da se bo tudi s tem otrokom dalo "normalno" živeti, da bo z njim sicer veliko več dela, da pa nosi s seboj vse, kar imajo zdravi otroci. "Lahko ga imate radi, kot bi imeli radi vsakega drugega otroka," mi še zdaj zveni v ušesih.

Od tu naprej je bil vsak prvi ponedeljek v mesecu rezerviran za Lukovo specialno pedagoginjo. Pri njej sva z možem dobila nasvete, kako se z njim igrati, da se bo čim bolje razvijal. Prof. Saboličeva je vsakič preverila, kaj je novega v njegovem razvoju, in povedala, čemu je potrebno posvetiti več pozornosti.

Vsak mesec je izdelala program, po katerem smo doma delali. Z možem sva bila mirna, Luka je bil obravnavan, točno sva vedela, kako poteka njegov razvoj, kje so njegove močne in kje njegove šibke točke.

Nato je prof. Saboličeva nehala prihajati na Ravne. Kar naenkrat smo ostali brez vsake strokovne pomoči. Luka ni bil vključen v vrtec. Sama nisem v službi, v tem obdobju je doma že imel 17 mesecev starega bratca, tako da ni bil sam. Nama z možem se vključitev v vrtec ni zdela nujno potrebna. Sem pač mama, ki meni, da otroku v najnežnejšem obdobju spada domov, seveda, če je to mogoče.

Dejstvo pa je bilo – če hočemo strokovno obravnavo, mora Luka v vrtec. Saj ne zdravstveni dom in ne kakšna druga institucija v naši dolini ne premoreta specialnega pedagoga za predšolske otroke, z izjemo vrtca seveda. In tako je Luka nekaj mesecev pred četrtem rojstnim dnevom pričel z uvajanjem v vrtec. To je bilo maja in junija v preteklem šolskem letu. V vrtcih Mežiške doline v tem obdobju ni bilo zaposlenega specialnega pedagoga. Ravnateljica vrtca mi je zagotovila, da se septembra 2002 zagotovo vrne diplomantka specialne pedagogike, ki opravlja pripravništvo v Vrtcu Slovenj Gradec, ker ima tam mentorja. Do takrat pa bodo Luku zagotovili strokovno pomoč kako drugače. To se je tudi zgodilo. Uvajanje v vrtec je potekalo prijetno in uspešno za Luka, zadovoljna pa sva bila tudi midva z možem.

Istočasno, ko sem oddala vpisnico za letošnje šolsko leto, to je bilo v juniju, pa je do mene prišla prva informacija, da Vrtec Ravne ne bo zaposlil specialnega pedagoga, ki bi potem krožil po vrtcih naše doline. Postalo mi je kar vroče. Otrok je v vrtcu zaradi strokovne obravnave, zdaj pa je ta tudi tu pod vprašajem. Ravnateljica je spet zagotovila, da če ne bo redno zaposlenega specialnega pedagoga, bo pač nekdo prihajal v vrtec od zunaj. Luka ima odločbo komisije za usmerjanje in glede na to so obravnavo dolžni zagotoviti.

Razmišljala sem malo dalje. To pomeni, da v celi dolini ne bo nobenega specialnega pedagoga, ki bi se ukvarjal le s predšolskimi otroki. Postavilo se mi je vprašanje: "Zakaj? Kaj je temu razlog?"

Skupaj s še drugimi starši otrok z motnjo v razvoju smo začeli iskati razloge za takšno odločitev, hkrati pa smo skupaj s strokovnjaki poskušali dokazati, kako je specialni pedagog v vrtcu nujno potreben. Za nami sta dva neuspešna sestanka na Občini Ravne, psihologinja iz zdravstvenega doma se je pogovarjala z županjo. Rezultata ni. Še zmeraj ne vemo natančno, ali je problem res v denarju ali so v ozadju kakšni drugi interesi.

Postavlja se mi vprašanje, ali je v tej državi res vse mogoče. Če si na dovolj vplivnem mestu, lahko odločaš o marsičem, ampak pri nas očitno ne odgovarjaš nikomur in nikoli.

Saj si ne moremo predstavljati, da bi si drugače kdorkoli upal odpraviti to službo, ki je toliko let tako dobro delovala, da je bila za vzgled celi Sloveniji.

Starši otrok z motnjo v razvoju veliko potreb naših otrok in nas samih pokrijemo mimo tega, kar nam ponuja država v svojih institucijah. Mnogokrat je te ponudbe zelo malo oziroma je je le toliko, kolikor je zagotovimo starši skupaj z nekaterimi strokovnjaki, ki imajo posluš za naše želje in ideje. Ti ljudje delajo mimo svojega delovnega časa, za majhno nagrado ali zastoj. Ob tem pa je potrebno vedeti, da imajo ti otroci po zakonu pravico do njim prilagojenega izobraževanja in vzgoje.

Vsega pa ne moremo reševati z iznajdljivostjo nas staršev. Vrtec je državna institucija, in to pomeni, da morajo biti stvari v njej urejene tudi za otroke z različnimi motnjami v razvoju. Nič ne koristi, če strokovnjaki ministrstva za šolstvo še tako poudarjajo integracijo vseh otrok v redne šole in vrtce, če potem na praktični ravni za to ni poskrbljeno.

Duševno prizadeti so in bodo med nami. In če država ne bo zagotovila vsega potrebnega za njihov razvoj, bomo pač starši še naprej tisti, ki bomo iskali različne poti in možnosti za naše »drugačne« otroke.

Ali pa vsi starši to sploh znamo in zmoremo sami? Ali ni država (občina) dolžna bdeti nad strokovno skrbjo in pomočjo našim otrokom?

VRTCI V MEŽIŠKI DOLINI BREZ SPECIALNEGA PEDAGOGA

Olga Gregorc

Pričela bom s sporočilom, ki sem ga citirala v Zborniku šolskih svetovalnih delavcev na Koroškem leta 1999. Zapisala ga je Nada Jarič in se glasi: "Vsak otrok je biser, vrtec je hiša, polna najčistejših biserov."

"In takšna hiša, polna biserov, je tudi naš vrtec – Javni vzgojno-varstveni zavod Ravne na Koroškem," sem zapisala takrat v nadaljevanju.

Dobrih šestnajst let so bila vrata vrtcev v Mežiški dolini odprta za vse otroke, za vse naše bisere. Še posebno skrb smo posvečali krhkejšim, manj sijočim biserom. Ravno zaradi njih je bila decembra 1984. leta, na pobudo zdravstvene službe in socialnega skrbstva ter s pomočjo skupnosti otroškega varstva, ustanovljena redna in stalna specialnopedagoška mobilna služba pri VVZ Ravne. Takratno vodstvo vrta je imelo izredno razumevanje za otroke s posebnimi potrebami.

**Veliki, sprejmite oči otroka,
da boste življenje videli drugače.
Sprejmite sanje otroka
o izgubljenem rajju.
Sprejmite smeh otroka
in njegovo veselje nad malimi stvarmi.
Sprejmite srce otroka,
da boste verjeli v ljubezen ljudi.**

(Phil Bosmans)

Z integracijo v redne oddelka vrta smo zadostili novjšim smernicam na področju dela s temi otroki in skrbi zanje.

S timskim delom različnih strokovnjakov (specialni pedagog, logoped) ter z zunanji sodelavci (psiholog, fizioterapevt, zdravnik – pediater, medicinska sestra, socialna delavka) smo

izdelali, dopolnjevali in oblikovali svojstven, strokovno potrjen in vsestransko zasnovan pristop, ki je omogočal otrokom s posebnimi potrebami čim boljši osebnostni razvoj.

Zavedali smo se, da je za spodbujanje otrokovega razvoja v predšolskem obdobju najpomembnejše zdravo in spodbudno okolje in da za spodbujanje otrokovega razvoja ni nikoli prepozno.

Zato smo se odločili za čim zgodnejšo integracijo. S skupno vzgojo zdravih otrok in otrok z motnjami v razvoju nam je uspelo pri vzgojiteljih, pri starših in pri zdravih otrocih oblikovati zdrav odnos do spoznavanja in sprejemanja drugačnosti.

Leta 2002 so se vrata vrtcev na Ravnah zanje zaprla.

Zakaj je ravenski javni vzgojno-varstveni zavod naredil tako velik korak nazaj pri skrbi za otroke s posebnimi potrebami?

Obdržati delovno mesto specialnega pedagoga (po upokojitvi le-tega) bi morala biti ena od pomembnih nalog zavoda. Še posebej zaradi številnih sprememb in pogledov na predšolsko vzgojo po vsej Evropi in tudi pri nas v Sloveniji. Vedno bolj sistematično in načrtno se otroci z motnjami v razvoju vključujejo v redne vrtece, kjer jim je zagotovljena strokovna in kontinuirana obravnava. Nekoč smo bili pol koraka pred njimi, danes smo cel korak za njimi.

Naloga specialnega pedagoga pri vključevanju, svetovanju in nudenju pomoči otroku, staršem in vzgojitelju je zelo pomembna.

To nalogo pa lahko uspešno opravlja le strokovnjak, ki živi v vrtcu, ki je vedno pri roki. Ki je na razpolago zjutraj, ko mati odda otroka v skupino in se vsa zaskrbljena sprašuje: "Ga bodo drugi sprejeli in razumeli njegove težave? Se bo on prijetno počutil med njimi? Mu bodo znali z nežno kretnjo pokazati – lahko si tak, kakršen si?"

Na razpolago mora biti tudi takrat, ko Jaka s svojimi nerodnimi rokami ne more zložiti kock ene vrh druge; ko ga roka pri kosilu ne uboga in z žličko zgreši usta. In še in še je takšnih trenutkov, ko lahko ustrezno ravna in pomaga le delavec, ki je za to usposobljen.

Veliko truda različnih inštitucij je bilo potrebno, da se je v VVZ Ravne na Koroškem odprlo delovno mesto specialnega pedagoga za mobilno specialno pedagoško službo predšolskih otrok z motnjami v razvoju. Še več dela različnih strokovnjakov je bilo vsa ta leta vloženo v oblikovanje in izpopolnjevanje tega dela. Verjetno pa nobenega napora niso potrebovali tisti, ki so z ukinitvijo tega delovnega mesta izničili vse delo za nazaj in onemogočili nadaljnji razvoj na tem področju v Mežiški dolini.

Obtoževati kogar koli je nesmiselno. S tem člankom bi rada le opozorila na nujnost redne zaposlitve specialnega pedagoga v vrtcu. Rada bi, da tisti, ki se premalo zavedajo, da so otroci s posebnimi potrebami tu danes in da bodo tu tudi jutri, spregledajo in jim zopet na stežaj odprejo vrata.

Petnajst let dela Društva diabetikov Mežiške doline

Bojan Proje

Sladkorna bolezen (diabetes) je kronična nenalezljiva bolezen, ki pa vsakogar, ko zbolí zanj, precej prizadene. Je bolezen, ki jo bolniki in drugi prelahko jemljemo ter se ne zavedamo njenih posledičnih obolenj, s tem pa prihaja do marsikaterih težav in problemov pri obvladovanju bolezni. Prav te težave in porast bolezni so pred šestnajstimi leti zdravstvene delavce Zdravstvenega doma Ravne na Koroškem, posebej pa Angelco Lenassi, pripeljali do razmišljanja, da bi v takratni občini Ravne na Koroškem bilo dobro ustanoviti društvo za boj proti sladkorni bolezni. Tako so zbrali vse potrebne podatke o obolelih za to boleznijo ter pričeli z aktivnostmi za ustanovitev društva. Ustanovitveni zbor društva je potekal pred petnajstimi leti v zdravstvenem domu na Ravnah, kjer smo si postavili program in cilje delovanja društva.

Osnovna naloga delovanja društva je osveščanje članov, njihovih svojcev in drugih o naši bolezni, in to s ciljem, da se bolezen in njene posledice ne razbohotijo preveč.

V prvih letih delovanja smo se srečevali z začetniškimi težavami, a smo kljub temu izvedli nekaj nalog. V tistem obdobju je začela delovati diabetična ambulanta v Zdravstvenem domu Ravne na Koroškem in z njo smo bolniki pridobili veliko, predvsem pa se je zmanjšalo celodnevno čakanje, da opraviš pregled. Prišlo je krajše obdobje manjše aktivnosti – kljub rednim sestankom izvršnega odbora.

V letu 1991 pa smo krepkeje pristopili za delo in začeli organizirati različna

predavanja o bolezni ter srečanja z Društvom diabetikov Slovenj Gradec. Tako smo si vsako leto postavljali višje cilje in zahteve, da bi čim večji krog ljudi seznanili s problematiko, s katero se srečujemo sladkorni bolniki. Začeli smo organizirati

Z letošnjega občnega zbora društva v Črni na Koroškem

Udeležili smo se tudi prvega državnega tekmovanja iz znanja o diabetesu, ki je bilo v Škofji Loki.

tradicionalna srečanja diabetikov Koroške in razna druga srečanja članov društva ter nadaljevali s predavanji na teh srečanjih. V zadnjih petih letih smo bili organizatorji precej odmevnih akcij, tako smo izvedli športno-družabno srečanje diabetikov Slovenije leta 1997. To srečanje nam je dalo še večji zagon, saj se je za društvo in njegovo delo začela zanimati širša javnost. V letu 2001 smo bili skupaj z Osnovno šolo Koroški jeklarji organizatorji državnega tekmovanja iz znanja o sladkorni bolezni med učenci

osnovnih šol in dijaki srednjih šol. Pokazalo se je, da so takšne in podobne akcije še kako potrebne v naši sredini.

Povečevali pa smo tudi aktivnosti v društvu, tako smo za člane izpeljali preventivno okrevanje v zdraviliščih in družabna srečanja s sloganom "Živeti s sladkorno boleznijo". Z večjo aktivnostjo nam je uspelo pridobiti dovolj finančnih sredstev za izvedbo teh nalog, čeprav je posluh za to denarno pomoč majhen.

V društvu se srečujemo z različno problematiko, tako pri njegovem delovanju kot s problemi, ki pestijo vsakega posameznika. Dotaknili smo se težav glede izobraževanja, zaposlovanja in invalidnosti sladkornih bolnikov, posebej tistih, ki so zboleli za to boleznijo v mladostniških letih in je pred njimi še veliko delovnih let. Poskušamo reševati probleme, ki pestijo vse bolnike in so povezani s pravicami iz zdravstvenega zavarovanja ter drugih zakonodajnih področij, vezanih na življenje s sladkorno boleznijo. Vendar vseh problemov ne poznamo, zato je prav, da se sladkorni bolniki vseh starosti včlanijo v društvo in s tem razširijo znanje o sladkorni bolezni ter pridejo še do drugih spoznanj.

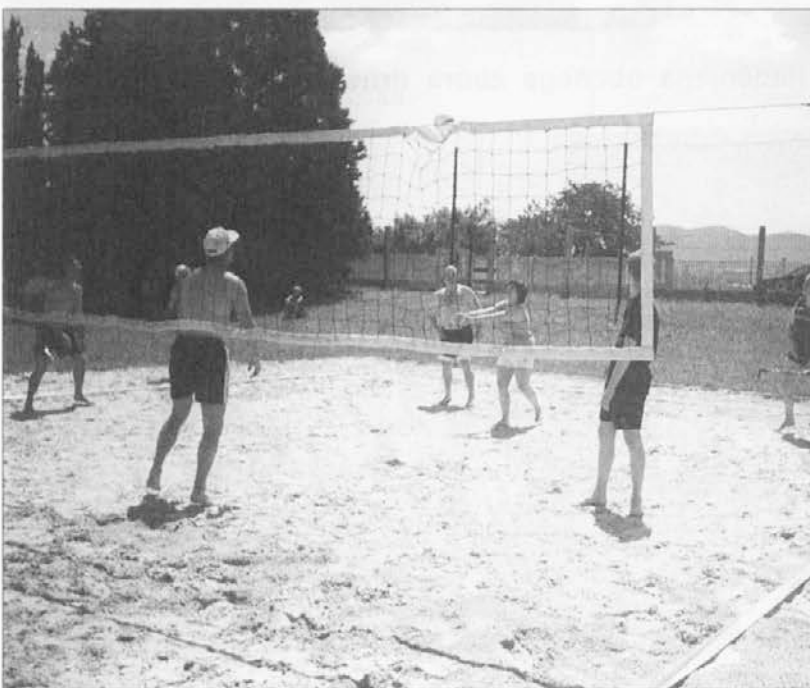
Sodelovali smo še na različnih prireditvah, ki jih je pripravila Zveza društev diabetikov Slovenije, pa tudi druge organizacije, saj smo v njih videli priložnost za promocijo našega društva.

Z doseženimi rezultati delovanja društva smo sicer lahko zadovoljni, vendar je prav, da si vsakič postavljamo višje cilje za še boljše ozaveščenost vseh o sladkorni bolezni in mogoče tudi o kateri drugi bolezni. To pa bomo dosegli le s pomočjo vseh članov društva in celotne populacije v Mežiški dolini. Zavedati se moramo, da nam le zdravje prinaša uspeh in blaginjo.

Na koncu naj se v imenu društva in v svojem imenu zahvalim vsem, ki so pripomogli k tako uspešnemu delovanju našega društva, in jih prosim še za nadaljnje sodelovanje.

Lepo je bilo tudi na lanskem pikniku na Lešah.

Utrinek s športnega srečanja diabetikov v Novi Gorici

PRVI JUBILEJ DOMA STAREJŠIH NA FARI

Ivan Penec

Eno leto dela Doma starejših Na Fari je naokrog. Spominjali se ga bomo zlasti po intenzivnih nastanitvah stanovalcev (čas polnjenja Doma) in oblikovanju delovnega tima.

Od julija letos so zmogljivosti Doma zasedene 90-odstotno, novembra 92-odstotno. Zadnji podatek je 175 stanovalcev, zmogljivosti pa je dovolj za 190 oskrbovancev. Z območja Koroške je v Domu povprečno 135 stanovalcev, drugi prihajajo od vsepovsod iz Slovenije, največ iz Ljubljane in okolice. Ob takšni strukturi naših stanovalcev – glede na to odkod prihajajo – je treba kar dosti truda, da Dom dosega in ohranja takšno število nastanitev. V zimskih mesecih pričakujemo vsaj 95-odstotno zasedenost.

Kakor je naraščalo število stanovalcev, se je sorazmerno povečevalo tudi število zaposlenih. Od 1. 11. 2002 je v Domu 70 zaposlenih, in sicer iz vseh krajev Mežiške doline. Petindvajset delavcev, predvsem mladih, je v Domu ponovno našlo delo, zaposlili smo tudi sedem invalidov oziroma težje zaposljivih oseb ter dve delavki preko javnih del, kar pomeni, da je Dom v tem pogledu po svojih močeh in glede na razpoložljive zaposlitvene možnosti odigral pomembno socialno vlogo v svojem okolju.

V Domu poleg zaposlenih občasno opravljajo

delo tudi številni drugi občani, ki pomagajo skrbeti za naše stanovalce, npr. osemnajst je članov skupine za samopomoč, dvanajst je mladih prostovoljcev, ki jim ni žal prostega časa za obisk in pomoč v Domu, in številni drugi.

Pred osebjem Doma so bile v tem letu številne naloge, ki jih je bilo treba glede na začetni zagon javnega zavoda kar najhitreje opraviti. Najprej je bilo treba kadrovsko popolniti in organizirati ustrezne službe Doma, zlasti najštevilčnejšo – zdravstveno-negovalno, za katero ni bilo (zaradi pomanjkanja bolničark) mogoče najti zadostnega števila dovolj izkušenega osebja. Zdravstveno-negovalna ekipa je zato mlada, a perspektivna. Za njo so že številne izkušnje, spoznanja, pred njo samozavest in rutina. Obrat kuhinje se je dokaj hitro postavil na noge, saj so v njem izkušene kuharice, ki so svojo kvaliteto dokazovale že pred tem, res pa je, da je prehrana v Domu pogosto zelo občutljiva stvar, ker so zahteve glede prehrane velike in pričakovanja zelo visoka. Kljub začetnim težavam, ko je moral Dom sam zagotoviti opremo pralnice, je ta obrat z maloštevilno ekipo dokaj hitro solidno opravljal svoje naloge. Učinkovito so svoje naloge opravljali tudi drugi, finančno-računovodska služba, služba socialne oskrbe,

V Domu starejših Na Fari je prostora skoraj za dvesto stanovalcev.

(Foto: A. Č.)

**Pevski zbor
oskrbovancev
Doma
je nastopil
tudi na
prireditvi
ob prvi
obletnici
Doma
23. 11. 2002**

(Foto:
arhiv Doma)

**Ustvarjalnost
in
spretnost
stanovalcev
Doma
dokazuje
razstava
njihovih
izdelkov.**

(Foto:
arhiv Doma)

služba splošnih in skupnih dejavnosti. Še posebej se je izkazala tehničnovzdrževalna služba, ki je z enim zaposlenim, ob sodelovanju nekaterih sodelavcev in tudi stanovalcev, uspela odpraviti številne tehnične zaplete, ki so se pojavili v novem objektu, in opraviti številne naloge, povezane z novimi pridobitvami v Domu.

V Domu smo že na začetku poslovanja in med letom ugotovili številne pomanjkljivosti objekta, tako glede kakovosti gradnje in opreme v nekaterih delih kot namembnosti in števila ustreznih prostorov Doma, namenjenih potrebam stanovalcev. Dom npr. ni imel zagotovljenih delovnih prostorov in tako ne zagotovljenih delovnih pogojev za delo glavne sestre, delovne terapevtke, fizioterapevtke ter vzdrževalca. Ni bilo skupnega prostora za varovance dementnega oddelka, v nadstropjih ni bilo jedilnic za stanovalce, ki ne morejo v centralno jedilnico, ne urejenega skladišča za material zdravstveno-negovalne službe in ne delavnice za vzdrževalca. Vse te pomanjkljivosti smo letos odpravili. Zagotovili smo delovne prostore za

navedene delavce, nekaj s spremembami namembnosti drugih prostorov in enega z izgradnjo novega. V prvem in drugem nadstropju smo uredili dve manjši, lični jedilnici. V kletnih prostorih smo zgradili več prostorov. Največji in najlepši je novi prostor za potrebe delovne in zaposlitvene terapije, v katerem smo delavci in stanovalci sami naredili tudi večino opreme. Ob tem smo uredili še manjši prostor za delovno terapijo in delavnico za vzdrževalca ter skladišče potrošnega materiala za zdravstveno nego in arhiv. V kletnih prostorih smo skupaj s prispevki Doma, občin in duhovnikov Mežiške dekanije opremili in usposobili kapelico za bogoslužje. V jugozahodnem delu Doma smo postavili lično ograjo, primerno okolju objekta. Z njo smo preprečili vožnje s kolesi in hojo tik mimo Doma ter preprečili tudi hrup v nočnem času, kar vse je motilo stanovalce.

Vse te pridobitve smo delavci Doma izvedli z maksimalnim lastnim angažiranjem in v velikem obsegu z lastnim delom. Le najnujnejša in najbolj zahtevna dela smo zaupali zunanjim izvajalcem.

KO SO POTI PO MEŽIŠKI DOLINI MERILI ŠE Z DNEVI IN URAMI

Franc Gornik

Pri tem se spomnim besed prof. dr. Franca Sušnika, ki je na nekem povojnem zborovanju dejal: "Črna je na koncu doline, od tu se pota merijo z dnevi."

Pota po dolini in zunaj nje so merili tudi strokovnjaki "Južne železniške družbe", ki je gradila železniško povezavo od Maribora preko Guštanja, Celovca do Franzenfesta, kjer se je združila z Južno tirolsko progo.

Ko so bile proge dograjene, je bil skupaj s turističnimi izvedenci opravljen tudi ogled in izdelan opis krajev ter okolice proge in znamenitosti ob njej.

Ko je leta 1863 skozi dolino prisopihal "hlapon", je imela komisija kaj videti. Še pred koncem 19. stoletja so izdali obsežno knjigo z opisom vseh zgrajenih prog: DIE SÜDBAHN UND IHR VERKEHRSGEBIET IN OESTERREICH UND UNGARN – JUŽNA ŽELEZNICA IN NJENO PROMETNO OZEMLJE V AVSTRIJI IN MADŽARSKI. (Knjigo je izdala Družba Južne železnice, založil in natisnil jo je Rudolf M. Rohrer iz Brünna, letnica žal ni navedena.)

V tej knjigi prelepo opisujejo Mežiško dolino:

"Prispeli smo na jugovzhod do majhne, pa vendar

Razglednica
z veduto
Guštanja,
narejena
na
podlagi
oljne
slike
neznanega
avtorja

po naravnih lepotah prvorazredne alpske dežele. Pri deželni meji med Koroško in Štajersko pri Spodnjem Dravogradu (Unterdrauburg) se dolina razširi proti levi ob reki Meži (Miess) v Mežiško dolino. Pogled se razveseli lepih visokoležečih cerkva, toda kmalu se hribovje pomakne tesno skupaj ter se šele po nekaj kilometrih nenadoma razširi pri prvem večjem kraju na Koroškem – Guštanju (Gutenstein). (Pozneje preimenovanem Ravne na Koroškem, op. F. G.)

Pred seboj zagledamo stari trg in v ozadju grad grofov Thurn – Vallesasina ter železarno "Streiteben". V ozadju se dviga 1696,7 m n. v. visoka Uršlja gora (Ursulaberg).

Od trga Guštanj (Gutenstein), ki ga obvladuje plemeniti Javornik (Gamsenegg), vozi pot v eni uri čez Kotlje (Köttelbach) k Rimskemu vrelcu (Romerquelle), deželno znanemu zdravilišču, ki ga priporočamo za letovanje.

Pot vodi navzgor po dolini proti Fami vasi s staro cerkvijo Marija na jezeru. Tu zagledamo obrise velikopotezno postavljenih bessemerjevih peči Železame Prevalje (Prävali). Ta je doživela v preteklosti že lepše čase, sedaj pa jo bodo opustili, če ne bo za obstoj prastarih svetovno znanih železom Koroške pravočasne pomoči. Nad železarno se nahaja na višini 552 m n. v. najpomembnejši koroški premogovnik rjavega premoga Leše (Liescha). Od tu je tako kot z Raven in iz Rimskega vrelca vredna pogleda Uršja gora, na katero pridete v štirih urah.

Železniška postaja Prevalje (Prävali), 427 m n. v., je izhodiščna točka za Črnjansko dolino (Schwarzenbacherthal) in za štiri ure hoje oddaljeni kraj Črna (Schwarzenbach) (575 m n. v.).

Od tu lahko pridemo po gorski cesti po Javorski dolini (Javoriagraben) in preko Šentviškega sedla (St. Vieter) v Šoštanj (Schönstein).

Po pešpoti po Bistriškem potoku (Wistragraben) smo v petih urah v Solčavi (Sulzbach) na Štajerskem.

Od Prevalj vleče železnica v levi hriboviti terasi zopet zožene Mežiške doline s precejšnjim vzponom proti Poljani (Polein). Tu se pokaže prelep pogled na mogočno pogorje Pece (2.110,8 m n. v.), najbolj vzhodne gore v Karavankah.

Nad vasico Poljana, kjer se odcepi pot po dolini v južni smeri proti Mežici (Miess) in Črni, zavije železniška proga po stari rimski terasi skozi ozek prehod (Krajnc) najprej v mali, nato pa v Holmeški tunel (Homburg).

Od tu naprej se raztegne v daljavo Podjunsko polje (Jaunthal).

Iz Podjune se pogorje Pece brez predhodnega hribovja dviguje z velikanskimi skalnimi stenami in s strmimi drčami v višave, na katerih se zadržujejo plemenite "Berggazzele" – gorske gazele (verjetno gamsi, op. F. G.). Nedaleč od tod je železniška postaja Pliberk (Bleiburg) (475,3 m n. v.)."

S tem se opis naše doline končuje.

Pred več kot sto leti so ponesli to prvo turistično informacijo v Evropo, da tudi pri nas obstajajo lepi kraji, ki so vredni zanimanja in obiska.

Zgodovina se ne da izbrisati, zato sem v informacijo navedel tudi nemška imena krajev.

Objavljene fotografije pa niso iz predstavljene knjige, temveč iz drugih mojih zbirk, a iz istega obdobja, o katerem govori knjiga.

**Trg
Guštanj
v
prvem
desetletju
prejšnjega
stoletja**

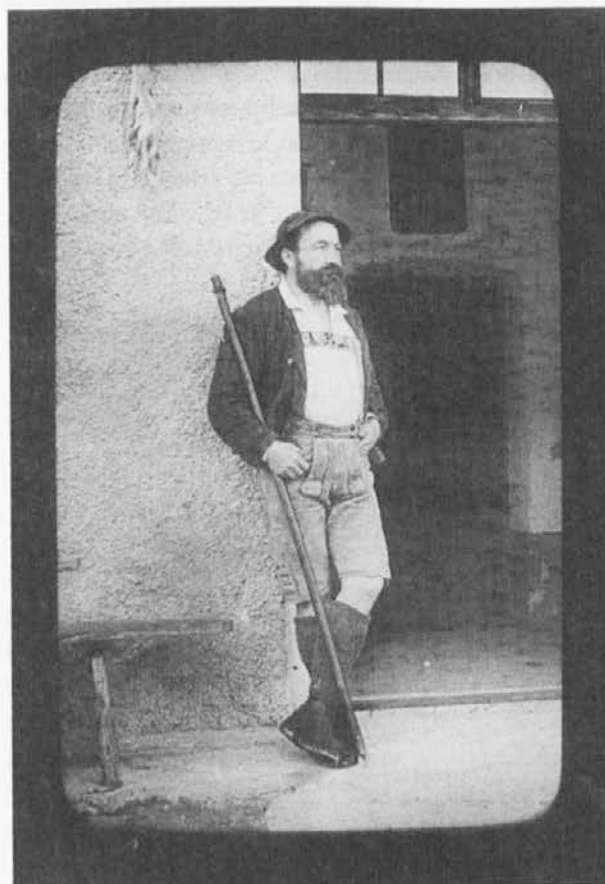
**Takšne
so
bile
današnje
Ravne
na
začetku
20. stoletja**

90 LET KOČE NA URŠLJI GORI

Franc Verovnik

Verjetno se ne motim, če trdim, da pozna Uršljo goro vsak odrasel človek na Koroškem in tudi mnogi iz bolj oddaljenih krajev. Že štiri stoletja hodijo romarji od blizu in daleč obiskovat njeno znamenito gorsko katedralo, najvišje ležečo cerkev v Sloveniji. Dobrih sto let je njen vrh tudi cilj številnih planincev in pohodnikov, saj je pot nanjo lagodna, z nje pa ob jasnem vremenu enkratni razgled na vse štiri strani neba. Koča poleg cerkve služi obiskovalcem cerkve in vrha gore za oddih po prestani hoji navzgor po šenturšeljških poteh.

Dr. Hans Harpf (Foto: avtor neznan)

Že vrsto let sem zvest občudovalec in obiskovalec Uršlje gore. Zbiram stare razglednice z motivi Uršlje gore in sploh vse, kar je z njo povezano. Ob prebiranju zapiskov o planinski kočiji sem med drugim našel zanimiv podatek, da je bila njena otvoritev pred davnimi 90 leti. Žal je ta jubilej ostal neopažen, ker smo proslavljali veliko pomembnejšo obletnico, 400 let posvetitve cerkve sv. Uršule. Morda obletnica niti ni vredna spomina, saj so prvo kočjo zgradili nemško govoreči planinci, ki so s tem širili in utrjevali nemštvo na naših tleh. O tem sem se prepričal, ko sem začel iskati točnejši podatek o datumu otvoritve kočje leta 1912.

Prebrskal sem vse Planinske vestnike iz tedanjega časa, vendar v njih kočja ni bila omenjena niti z besedico. Značilen je tudi zapis, ki sem ga našel v zborniku **70 let planinstva v Mislinjski dolini** iz leta 1989:

"V drugi polovici prejšnjega stoletja je pričelo prodirati v slovenski planinski svet Nemško-avstrijsko alpsko društvo (Deutsch-Österreichischer Alpenverein), ustanovljeno 1873., in širiti z novozgrajenimi kočami svoje gospostvo tudi po naših gorah. V letih 1911-1912 so se jim pridružili tudi slovenjgraški Nemci in renegati, ki so si zgradili vrh Plešivca tik cerkve sv. Uršule planinski dom, poimenovan Ursulaberghaus, s čemer so namenoma zabrisali staro slovensko prvobitno ime te gore – Plešivec."

Danes so vse te stare zamere in bojzani postale nepomembne. Zato sem se trdno odločil, da najdem iskani datum in več podatkov o gradnji kočje. Začel sem iskati časopis, ki ga je izdajalo tedanje nemško planinsko združenje, **Zeitschrift des Deutschen und Österreichischen Alpenvereines**, in ga s pomočjo interneta našel v Univerzitetni knjižnici v Celovcu. Nato sem po elektronski pošti navezal stike z nadvse prijaznim bibliotekarjem Petrom Kollejem. Prebrskal je vse številke časopisa iz tedanjega časa, vendar tudi tu ni našel uporabnih podatkov. Zato mi je svetoval, da zaprosim za pomoč arhivarko pri Österreichischer Alpenverein, Sektion Klagenfurt, Edith Schadiner. Poklical sem jo in bila je zelo vesela moje prošnje. Poslala mi je kopijo opisa gradnje kočje, njene otvoritve in kasnejše usode do konca prve svetovne vojne leta 1918. Zapis je nastal leta 1937, avtor pa je bil tajnik društva inž. Max Aubel. V arhivu hranijo tudi vpisno knjigo gostov od otvoritve do leta 1918, ki bi jo bilo zanimivo prelistati in morda kakšne podatke objaviti.

Koroška sekcija Nemško-avstrijskega planinskega združenja (Sektion Klagenfurt des Deutsch-Österreichischen Alpenvereines, Gau Karawanken) je nastala leta 1904. Poleg te je obstajala tudi celjska sekcija, ki ji je leta 1910 grof Douglas Thurn-Valsassina podaril staro pritlično kamnito hišo skupaj z zemljiščem ob cerkvi na Uršlji gori. Ker celjska sekcija ni bila zmožna obnoviti hiše, je prepustila gradnjo celovski. V ta namen je bil 3. marca 1911 v Slovenj Gradcu ustanovljen gradbeni odbor, ki so ga sestavljali Nemci in njihovi somišljeniki. Odbor je vodil primarij dr. Hans Harpf. Na seznamu odbornikov so navedeni še Pauli, Kiesewetter, Pototschnig, Rebul, Siegel, dr. Drobnitsch in Viertel, častni predsednik pa je bil poslanec in višji sodni svetnik Richard Markhl.

Z gradnjo enonadstropne stavbe so začeli poleti 1911 in že v tem letu dokončali kočjo v grobem do strehe, naslednje leto pa so opravili še vsa preostala dela. Celotna gradnja in notranja oprema sta stali 20.000 kron. Slovesna otvoritev kočje je bila v nedeljo, 14. julija 1912. Že na predvečer

slovesnega dne je bila organizirana veličastna proslava v Slovenj Gradcu. Na otvoritev je prišlo kljub oblačnemu vremenu več kot 500 ljudi. V prijetnem vzdušju so se zbrali planinci, zastopniki različnih sekcij Alpenvereina in politične oblasti ter mnogi prebivalci iz krajev okrog Uršlje gore. Trenutke s slovesnosti je posnel na steklene fotografske plošče dr. Hans Harpf. V novi koči, ki so jo sprva poimenovali Zavetišče na Uršlji gori (Schutzhau Ursulaberg), kasneje pa Koča na Uršlji gori (Ursulaberghaus), so bile v pritličju kuhinja, soba za goste in klet, v prvem nadstropju pet sob z 21 posteljami in na podstrešju dve sobi za 22 skupnih ležišč in soba za oskrbnika. Prva oskrbnica je postala gospodična Johanna Grobelnig iz Šmiklavža pri Slovenj Gradcu. Poskrbeli so tudi za zimske obiske in v ta namen shranili po en ključ v Guštanju (sedanjih Ravnah) in Slovenj Gradcu.

Ob tem spominskem zapisu je prav, da se posebej posvetimo še glavnemu pobudniku gradnje koče na Uršlji gori primariju dr. Hansu Harpfu. Rodil se je v Grazu 10. 4. 1866 in umrl v Slovenj Gradcu 10. 11. 1937. Bil je okrajni zdravnik v Slovenj Gradcu. Ta bradati kirurg je bil vsestransko prizadeven. Zdravil je bolnike v bolnišnici in v svoji zasebni ambulanti, kjer je imel izjemno dokumentacijo o bolezenskih primerih. Zaslužen je predvsem za izgradnjo nove javne bolnišnice v Slovenj Gradcu, ki so jo odprli 23. 12. 1899. Njen ravnatelj je bil vse do leta 1919, ko so ga

predsednik tedanjega nemškega planinskega društva. Izjemnega in trajnega pomena pa je njegovo ljubiteljsko ukvarjanje s fotografijo. Ustvaril je na stotine posnetkov na steklene plošče, ki jih je dal nato pobarvati. Na njih je ohranil podobe iz življenja svoje družine, vsakdanjega dela v bolnišnici, pomembnih dogodkov v Slovenj Gradcu in Mislinjski dolini, naravnih in kulturnih znamenitosti teh krajev. Izjemno kakovostni so posnetki številnih prizorov z Uršlje gore, ki so se ohranili do današnjega časa. Zanimiv je pogled na planince, oblečene po tedanji modi v dolge temne pelerine, opremljene s pohodniškimi palicami, in na dame v dolgih krilih. Mnogo njegovih posnetkov je služilo za izdelavo razglednic Uršlje gore, ki segajo v čas pred otvoritvijo koče in vse tja do prvih let po prvi svetovni vojni. Obiskovalci koče so jih pošiljali daleč po svetu in tako širili sloves Uršlje gore in krajev okrog nje.

Prepričan sem, da si dr. Hans Harpf zasluži, da bi nekdo njegovo zanimivo življenje in vsestransko delo – predvsem fotografske stvaritve – podrobneje raziskal, sistematično obdelal in na primeren način predstavil. Tako bi se ustrezno oddolžili človeku, ki ima neizmerno zasluge za našo bolnišnico in kočo na Uršlji gori, ki nam ljubiteljem Gore že dolga leta nudi prijazno zavetišče. Hkrati pa bi skozi njegovo fotografsko dediščino lahko videli naše kraje, življenje v njih, ljudi in dogodke pred skoraj sto leti.

Otvoritev koče 14. 7. 1912 (Foto: Hans Harpf)

menda zaradi njegovega nemškega porekla in nazora dokaj neljubeznivo odslovili. Kasneje je opravljal le delo zasebnega zdravnika v svoji ambulanti. Dr. Harpf je bil tudi vnet pobudnik kulturnega življenja. Predvsem je podpiral pevski zbor in imel precej zaslug pri gradnji nove šole. Še posebej je bil navdušen nad planinstvom in bil dolga leta

Za prijazno pomoč pri iskanju podatkov se iskreno zahvaljujem Edith Schadiner, arhivarki pri Österreichischer Alpenverein – Sektion Klagenfurt, in bibliotekarju Univerzitetne knjižnice v Celovcu Petru Kollju.

PERU – DEŽELA BOGA SONCA

Besedilo in fotografije: **Sebastijan Oblak**

V začetku poletja, konec junija, sva se z ženo pridružila skupini še sedemnajstih Slovencev, ki so odšli na pot v zimski Peru.

Po 48 urah potovanja smo končno prispeli v Cuzco, ki leži na višini 3200 metrov. Cuzco je nekdanja prestolnica cvetočega inkovskega imperija, ki je že sredi 15. stoletja obsegalo celotno območje Južne Amerike, vse do današnjega Ekvadorja, Peruja, Bolivije in severnega Čila. V tem času se je razvilo močno poljedelstvo, kultivirali so vrsto rastlin, med njimi najpomembnejši krompir in koruzo, ki še danes predstavljata vsakodnevno prehrano velikega dela svetovnega prebivalstva.

za zmago pa je bila visoka. Padel je Juan Pizarro, brat Francisca Pizarra, največjega španskega konkvistadorja. Le nekaj metrov stran, v bližini teh zidov pa stoji mogočna, 15 metrov visoka skulptura Jezusa, značilnost skoraj vseh južnoameriških mest.

Inki so za povezavo z ostalimi pokrajinami zgradili mrežo tlakovanih poti, ki so na zahodu prodrle do Tihega oceana, na vzhodu pa globoko v Amazonijo. Na eno takšnih poti smo se naslednje jutro podali tudi mi. Vodila nas je čez visoke prelaze in se v strmih serpentinah spuščala v nižine, vse do končnega cilja, skrivnostnega cilja – mesta Machu Picchu.

Cuzco – na temeljih porušenih inkovskih svetišč so Španci zgradili svoje cerkve.

Cuzco je mesto s 300.000 prebivalci in je tretje največje perujsko mesto. V mestu prevladuje rjava barva, saj so hiše zgrajene iz rjave zemlje in iz opek, narejenih iz slame. Okoli trga Plaza de Armas pa stojijo visoke cerkve iz rjavega kamna, ki so jih Španci zgradili na temeljih porušenih inkovskih svetišč. Izjema so le sivi inkovski zidovi, ki so bili grajeni tako natančno in skladno brez merjenja in računanja, da še danes ne moreš med kamne poriniti niti bucike. Kako jim je uspelo zgraditi zidove Sajsaywamana, ki stojijo na planoti nad mestom, saj so nekatere kamnite klade težke tudi do 40 ton? Leta 1536 se je pred temi zidovi odigrala odločilna bitka. Španci so vedeli, da bodo pregnali inkovsko vojsko le, če bodo osvojili Sajsaywaman. To jim je uspelo. Cena

MACHU PICCHU – SKRIVNOST INKOVSKEGA IMPERIJA

Ko je leta 1911 ameriški raziskovalec Hiram Bingham prišel v Peru iskat izgubljeno mesto, je od pijanega državnega uradnika Queveda prvič slišal ime, ki ga prej ni zasledil v nobeni kroniki – "Machu Picchu". Kronike so govorile, da se je mesto imenovalo Vitcos. Omenjalo se je tudi ime Vilcabamba, nikjer pa ni bilo omenjeno ime Machu Picchu. Tako je Bingham odkril, da izgubljeno mesto ni le eno. Odpravil se je iz mesta Cuzco po eni

najlepših dolin v Peruju, dolini reke Urubambe, do kraja Aguas Calientes (120 km oddaljen od Cuzca). Iz doline so se povzpeli po strmem poraščnem terenu 600 metrov nad reko, do skupine koč, pokritih s slamo, kjer so jih sprejeli prijetno presenečeni Indijanci, jih postregli z vodo in s kuhanim krompirjem. Naprej jih je vodil fantič iz vasi po strmih kamnitih stopnicah, ki so jih pripeljale do kompleksa stavb – ruševin, ki so bile poraščene z bujnim rastlinjem. Tiste, ki so jih lahko očistili, so bile brez dvoma inkovske. Machu Picchu, skrivnostno ime, ki ga Bingham ni našel v nobeni kroniki, uganka, ki so mu jo poklonili inkovski bogovi. Sveto mesto, zgrajeno blizu domovanja boga groma, ki se dviga k svetlemu soncu, predniku inkovskih vladarjev. Mesto, ki ne bi smelo obstojati. Zanimivo je, da je ameriški raziskovalec na tem kraju ostal le nekaj ur in naredil le nekaj fotografij. Bingham je našel izgubljeno inkovsko prestolnico, toda brez velikega oltarja Machu Picchu ni ustrezal opisu. To ni bilo tisto, po kar je prišel. Šele mnogo pozneje je spoznal, kako pomembno je bilo njegovo odkritje. Nadaljeval je raziskovanje globlje v džunglo. Indijanci so mu povedali za ruševine globoko v džungli, imenovane Vilcabamba. V skrito dolino so se Inki umaknili 1537. leta in zgradili to odmaknjeno mesto.

Čez leta so v na novo odkritih kronikah našli opisano usodo Vilcabamba. Ko so ga Španci dosegli 1572. leta, so ga našli praznega, zapuščenega in požganega. Krstili so ga za Planjavo duhov. Preživeli Inki so se poskrili po džungli. Po enomesečnem iskanju pa je bil zajet zadnji inkovski kralj Tupac Amaruja, ki so ga odpeljali v Cuzco in tam usmrtili. Imperij sonca je bil za vedno uničen. Bingham je odkril mesta Vitcas, Vilcabamba in Machu Picchu, ki je ostalo popolna skrivnost. Po letu dni se je ponovno vrnil v Peru, da bi rešil uganko Machu Picchuja.

Kdo ga je zgradil in zakaj? Bingham je sklepal, da so Machu Picchu zgradili pretežno za čaščenje inkovskih bogov, zato ga Španci niso poznali. Štiristo let je bil nedotaknjen. To je bilo okno v inkovski duhovni svet.

Arhitektura presunljive popolnosti, tako natančna gradnja, da bi bila primerna za kralja. Inki niso imeli pisanega jezika in so zapustili le svoje zgradbe. Bingham je našel edino mesto, ki se ga Španci niso dotaknili. Umrl je leta 1956, ne da bi kdaj razrešil največjo uganko, kdo in zakaj je zgradil to izgubljeno mesto. Danes razumemo izvor Machu Picchuja. Ni bila prestolnica prvega niti zadnjega inkovskega kralja. Bil je zasebno zatočišče največjega kralja od vseh. To je bil Pachacuti. V 15. stoletju je v celoti zavzel Peru in dobil Cuzco. Naročil je gradnjo največjih utrd v imperiju. Vojske delavcev so klesale in vlekale tisoče kamnov v deželi, ki ni imela kolesa,

konjev niti volov. Vse to so naredili za Pachacutija. Zime je preživeljal v Machu Picchuju, osebnem zatočišču. Tu je lahko počival in sprejemal voditelje imperija. Umrl je 1470. leta. Truplo so nesli nazaj v Cuzco. V mestu Machu Picchu so po njegovi smrti smeli ostati le služabniki. Mesto, ki je bilo nekoč dom največjega Inka, so sčasoma pozabili celo Inki sami. Medtem ko je spodaj divjala vojna s Španci, je to mesto ostalo neznano. Takšno je bilo vse do leta 1911, ko je raziskovalec naletel na to inkovsko čudo. Tu se čas ustavi, kot da Inki nikoli niso odšli.

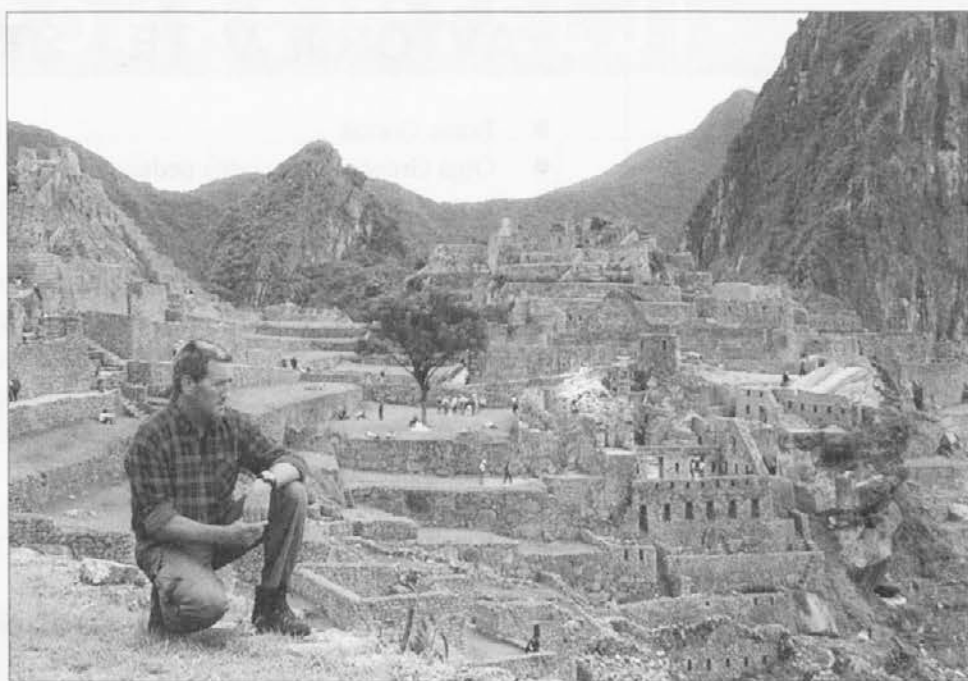

Razgledi s t. i. inkovske poti proti skrivnostnemu mestu Machu Picchu

OD JEZERA, PETTISOČAKOV IN KANJONA DO PUŠČAVE TER OTOKOV

Po vrnitvi v Cuzco smo se naslednji dan odpravili na ogled starega inkovskega naselja Pisac. Pot nas je vodila po strmem pobočju, prepredenem z inkovskimi poljedelskimi terasami, poraščeni s suho travo in kaktusi. Sredi doline, ob reki, je ležal sodobni Pisac z značilnimi majhnimi hišami. V naslednjih dveh dneh

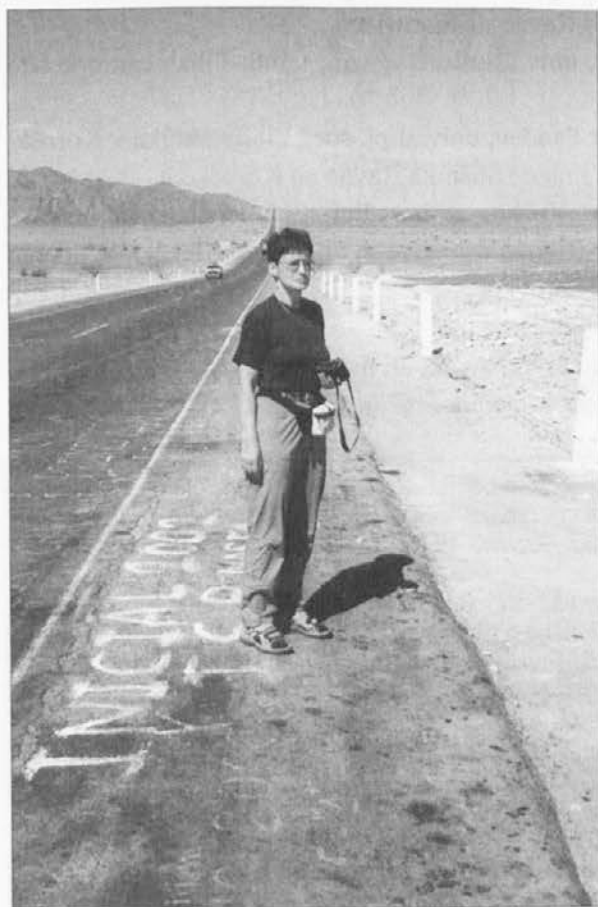
**Avtor
v
inkovskem
mestu
Machu
Picchu**

smo obiskali še najvišje ležeče plovno jezero na svetu – Titicaca (3800 m). Tu smo se zadržali dva dni, prenočili pri domačinih na otoku in si ogledali znamenite otoke iz trsja – Uros. Iz Puna smo se odpeljali v mesto Arequipa (2325 m) z milijon prebivalci. Nad mestom se dvigajo mogočni vulkani Chachani (6075 m), Misti (5825 m) in Pichu-Pichu

(5666 m). Po enodnevnem počitku smo se sredi noči odpravili proti vulkanu Chachani, katerega vrh je bil naš naslednji cilj. S terenskimi vozili smo se pripeljali zaradi novo zapadlega snega le do višine 4600 metrov. Vzpon se je pričel v slabih vremenskih razmerah, ki pa so se vse bolj slabšale (močan veter, veliko snega). Večina se nas je odločila za sestop na višini 5300 metrov. Najvztrajnejšim je uspelo priti še tristo metrov višje. Naprej vreme ni dopuščalo. Že naslednji dan nas je pot vodila preko 4800 m visokega prelaza v mesto Chivay (3633 m) v dolini Colca.

Iz tega mesta smo se po ozki in slabi cesti peljali 100 km do najglobljega kanjona na svetu – kanjona Colca, kjer gnezdi kondorji. Po veličastnem srečanju s kondorji smo se vrnil v Arequipo in nadaljevali pot ob obali Pacifika do mesta Nasca. Med panoramskim poletom smo se zazrli v skrivnostne črte in velikanske risbe v puščavi Nasca. Naš naslednji cilj je bilo mesto Pisco na obali Pacifika. Nekaj milj od obale so nas na otokih Ballestas pričakale kolonije morskih levov, milijoni ptic in manjša kolonija pingvinov. Bivanje v Peruju smo zaključili v Limi, kjer smo si ogledali nekaj muzejev ter doživeli protivladne demonstracije. Sledil je povratek domov, poln lepih vtisov in doživetij.

V puščavi Nasca

VIRI:

Borut Korun: Kondorjev klic: doživetja iz Kolumbije, Ekvadorja in Peruja, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988

Klemen Pogačnik: Po inkovski poti v Boliviji in Peruju; v: Svet in ljudje, 4/2001

Avtorjem,
bralcem,
sponzorjem
in vsem
prijateljem
Koroškega
fužinarja
voščimo
obilo
sreče,
zdravja,
zadovoljstva
in
uspehov
v
novem
letu.

Uredništvo

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

- Franc Gornik
- Olga Gregorc, specialna pedagoginja
- mag. Sonja Ifko, Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani
- Marjan Kolar, pisatelj
- prof. dr. Fedja Košir, Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani
- Majda Kotnik-Verčko, prof. slovenskega jezika, direktorica Koroške osrednje knjižnice dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem
- Veronika Kotnik, prof., koordinatorka gibanja Mladih raziskovalcev osnovnošolcev Koroške, Osnovna šola Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem
- Sebastijan Oblak
- Irena Oder, prof. slovenskega jezika, Gimnazija Ravne na Koroškem
- mag. Karla Oder, direktorica Koroškega muzeja Ravne na Koroškem
- Ivan Penec, univ. dipl. prav., v. d. direktorja Doma starejših Na Fari na Prevaljah
- Ana Pori, univ. dipl. psihologinja, Zdravstveni dom Ravne na Koroškem
- Bojan Proje, predsednik Društva diabetikov Mežiške doline
- Aleksandra Rožič, prof. razrednega pouka na POŠ Ojstrica
- Silva Sešel, prof. slovenskega jezika in umetnostne zgodovine, Gimnazija Ravne na Koroškem
- Brane Širnik, univ. dipl. inž. gozd., tajnik Pihalnega orkestra železarjev Ravne
- Simona Šuler Pandev, univ. dipl. soc., bibliotekarka v Koroški osrednji knjižnici dr. Franca Sušnika Ravne na Koroškem
- Maksimilijan Večko, univ. dipl. inž. metal. in mater., predsednik uprave Prežihove ustanove in organizator ter vodja prvega pohoda Čez goro k očetu
- Milena Verhnjak
- prim. mag. Franc Verovnik, dr. med.
- Stane Virtič, prof., tajnik Prežihove ustanove

Koroški fužinar je ustanovila Železarna Ravne leta 1951. Ta številka je izšla s pomočjo objavljenih pokroviteljev. Izdal in založil jo je Fužinar Ravne, d. o. o., Koroška cesta 14, Ravne na Koroškem.

Uredništvo: glavna in odgovorna urednica mag. Andreja Čibron-Kodrin, tehnična urednica Jelka Jamšek. Lektoriranje: Miran Kodrin, prof. Fotografija na naslovnici: Stanko Mravljak.

Tel.: (02)-870-6441 Faks: (02)-82-23-013

Elektronski naslov: Andreja.Cibron@sz-metal.si

Naslov uredništva: Fužinar Ravne, d. o. o., Koroška cesta 14, 2390 Ravne na Koroškem.

Tisk: ZIP center, d. o. o., Ravne na Koroškem.

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Ur. list RS, št. 89/98) sodi časopis med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 %.

Ponatis prispevkov ni mogoč brez dovoljenja uredništva.

POKROVITELJI

Biro za Varnost pri Delu - Ravne, d.o.o.
Koroška c. 14 / 2390 Ravne na Koroškem / tel. & fax: (02) 82 155 67

POOBlašČENO PODJETJE ZA IZVAJANJE STROKOVNIH NALOG
S PODROČJA VARSTVA PRI DELU IN VARSTVA PRED POŽAROM

FOTO
STUDIO
OCEPEK

Partizanska c. 2
2390 Ravne na Kor.
tel. 02 82 15606

Energetika

Koroška cesta 14
2390 Ravne na Koroškem
Tel.: 02 870 6100
Fax: 870 6106

IKD, d.o.o.

Na šancah 80
2390 Ravne na Koroškem

Styria
Vzmeti

Styria Vzmeti d.o.o.
Koroška c. 14 - 2390 Ravne na Koroškem - Slovenia
Tel.: +386(0)2 82 17 691 - Fax: +386(0)2 82 20 793
E-mail: ravne@styriagroup.com

SZ-OPREMA RAVNE

Pnevmatika, hidravlika, orodja in tehnološke linije d.o.o.
Koroška cesta 014, 2390 Ravne na Koroškem, Slovenija

SERPA d.o.o.

Inženiring • proizvodnja •
diagnosticiranje in obnova strojev

Koroška cesta 14
2390 Ravne na Koroškem
SLOVENIJA
Tel.: 02 870 63 06
Fax: 02 870 63 03
prodaja@serpa.si
www.serpa.si

TRANSKOR
PREVOZI - SERVIS - TRGOVINA

**SISTEMSKA
TEHNIKA** d.o.o.

Koroška c. 14, 2390 Ravne na Koroškem, Slovenija

**Varovanje oseb in
premoženja
Urejanje okolja**

Vogard d.o.o.

Študijska knjižnica

KOPRSKA OSREDNJA
KNJIŽNICA
RILJNE

VP 260/2002 a

658(497.12)(085.3)

3006504

008159